

Міністерство соціальної
політики України

United Nations Entity for Gender Equality
and the Empowerment of Women

EUROPEAN
COMMISSION

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ТА ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Міністерство соціальної
політики України

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ТА ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Національний огляд
виконання Україною Пекінської декларації
та Платформи дій і заключних документів
Двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН

ВЕРЕСЕНЬ 2014 р.

Укладач: Михайло Корюкалов, кандидат політичних наук

Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації в Україні. Національний огляд виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій і заключних документів Двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН

За сприяння Програми ООН Жінки «Підсилення підзвітності у фінансуванні гендерної рівності. Партнерство ЄС і ООН з гендерної рівності» в Україні, Представництва Фонду Фрідріха Еберта в Україні та Українського жіночого фонду.

Зміст

Список скорочень	5
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ДОСЯГНЕНЬ І ПРОБЛЕМ ЗА ПЕРІОД З 1995 р.	6
A. Основні досягнення щодо сприяння гендерній рівності та розширення прав і можливостей жінок.....	6
B. Основні проблеми у досягненні гендерної рівності та розширенні прав і можливостей жінок	8
C. Невдачі/кроки назад у досягненні гендерної рівності та розширенні прав і можливостей жінок	10
D. Законодавчі заходи	11
E. Фінансування пріоритетів розширення прав і можливостей жінок	12
F. Механізми діалогу між Урядом та громадянським суспільством	13
G. Міжнародна співпраця	14
H. ЦРТ і реалізація Пекінської декларації та Платформи дій	16
РОЗДІЛ 2. ХІД ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ У НАЙВАЖЛИВІШИХ ПРОБЛЕМНИХ СФЕРАХ ПЛАТФОРМИ ДІЙ ЗА ПЕРІОД З 2009 р.	18
A. Стан поточної роботи у дванадцяти найважливіших проблемних сферах	18
A. Жінки та бідність	18
B. Освіта і професійна підготовка жінок	20
C. Жінки й охорона здоров'я	22
D. Насильство щодо жінок	27
E. Жінки і збройні конфлікти	31
F. Жінки й економіка	33
G. Участь жінок у роботі директивних органів і у процесі прийняття рішень	37
H. Інституційні механізми поліпшення становища жінок	40
I. Права людини жінок	42
J. Жінки та засоби масової інформації	46
K. Жінки та навколишнє середовище	47
L. Дівчата	49
B. Антициклічні заходи	52
C. Політичні заходи бюджетної економії	53
РОЗДІЛ 3. ДАНІ ТА СТАТИСТИКА	55
РОЗДІЛ 4. НОВІ ПРІОРИТЕТИ	59
A. Ключові пріоритети на найближчі три–п'ять років	59
B. Пріоритети та рекомендації у рамках дискусій з порядку денного щодо розвитку на період після 2015 р.	60

ДОДАТКИ	62
Додаток 1. Процес підготовки національного огляду	62
Додаток 2. Докладна статистична інформація	64
Додаток 3. Тематичні дослідження та приклади найкращих практик, не згадані у тексті доповіді	88
Додаток 4. Політичні заходи, стратегії, плани дій	92
Додаток 5. Схема національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків станом на кінець 2010 р. та на 2014 р.	94
Додаток 6. Звіт про проведення гендерного аналізу державного та окремих місцевих бюджетів відповідно до національних зобов'язань щодо гендерної рівності у 2012–2013 рр.	96

Список скорочень

АМР США – Агентство США з міжнародного розвитку

АМУ – Асоціація міст України

АРК – Автономна Республіка Крим

АРТ – антиретровірусна терапія

БДІПЛ – Бюро демократичних інститутів і прав людини

ВБО – Всеукраїнська благодійна організація

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я

ВРУ – Верховна Рада України

ГО – громадські організації

Держкомтелерадіо – Державний комітет телебачення і радіомовлення України

Держпрограма на період до 2010 р. – Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р.

Держпрограма на період до 2016 р. – Державна програма забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р.

Держстат – Державна служба статистики України

ЄЕК ООН – Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй

ЄК – Європейська комісія

ЗСУ – Збройні Сили України

ІПСШ – інфекції, що передаються статевим шляхом

КЗпП – Кодекс законів про працю України

КЛДЖ – Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок

ЛЖВ – люди, які живуть з ВІЛ

МБФ – Міжнародний благодійний фонд

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

Мінекономрозвитку – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України

МЗС – Міністерство закордонних справ України

МОН – Міністерство освіти і науки України

Мінсоцполітики – Міністерство соціальної політики України

Мін'юст – Міністерство юстиції України

МОМ – Міжнародна організація з міграції

МОП – Міжнародна організація праці

МФО – Міжфракційне об'єднання

НАМН – Національна академія медичних наук України

НАНУ – Національна академія наук України

ОБСЕ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі

ОГС – організація громадянського суспільства

ОДА – обласна державна адміністрація

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

ОЗТ – опіоїдна замісна терапія

РНБО – Рада національної безпеки і оборони України

ПКС – працівниці комерційного сексу

ПРООН – Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй

РЕ – Рада Європи

СІН – споживачі ін'єкційних наркотиків

ЦОВВ – центральний орган виконавчої влади

УВКБ ООН – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців

УНЗ ООН – Управління ООН з наркотиків і злочинності

УПО – Універсальний періодичний огляд

ЦРТ – Цілі розвитку тисячоліття

ЮНФПА – Фонд народонаселення ООН

ЮНЕЙДС – Об'єднана програма ООН з ВІЛ/СНІДу

ЮНЕСКО – Організація ООН з питань освіти, науки і культури

ЮНІСЕФ – Дитячий фонд ООН

ЮНІФЕМ – Жіночий фонд Організації Об'єднаних Націй

РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ДОСЯГНЕНЬ І ПРОБЛЕМ ЗА ПЕРІОД З 1995 р.

А. ОСНОВНІ ДОСЯГНЕННЯ ЩОДО СПРИЯННЯ ҐЕНДЕРНІЙ РІВНОСТІ ТА РОЗШИРЕННЯ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК

Після ухвалення Пекінської декларації та Платформи дій Україна досягла певного прогресу у сфері сприяння ґендерній рівності та розширення прав і можливостей жінок. Зокрема, було сформовано основні складові інституційного механізму забезпечення ґендерної рівності, законодавчу базу було приведено у відповідність до міжнародних стандартів. Набув розвитку потужний сектор громадських організацій, діяльність яких спрямована на уповноваження та захист прав жінок і забезпечення ґендерної рівності.

Одним із основних досягнень є **створення нормативно-правової бази з питань ґендерної рівності**, зокрема, ухвалення Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.). Ухвалення закону стало результатом активного і тривалого лобювання з боку громадських організацій ґендерного спрямування. Про це свідчить той факт, що закон було ухвалено лише з восьмої спроби. Верховна Рада спромоглася прийняти його лише після того, як з тексту було вилучено положення про позитивні дії. Після цього починається розвиток національного законодавства з забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, вносяться зміни до інших законів з метою приведення їх у відповідність до прийнятого закону, ухвалюються інші нормативно-правові акти, спрямовані на розвиток національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей тощо (докл. див. підрозділ D розділу 1). На виконання закону розробляються та реалізуються державні програми забезпечення ґендерної рівності (до 2005 р. Україна мала

тільки плани дій щодо поліпшення становища жінок). Остання Державна програма, ухвалена у вересні 2013 р., є результатом співпраці Уряду з громадськими та міжнародними організаціями. Вона розроблена на основі Заключних рекомендацій Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Цілей розвитку тисячоліття, результатів державного та громадського моніторингу попередньої Державної програми, оцінки виконання зобов'язань Цілей розвитку тисячоліття та найкращих міжнародних практик. Починаючи з 2006 р., програми забезпечення ґендерної рівності реалізуються й на обласному рівні, причому їхні заходи фінансуються з місцевих бюджетів (докл. див. підрозділ E розділу 1).

Після ухвалення закону в 2005 р. набуває розвитку **національний механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків**, який складається із законодавчого, центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інституту радників з ґендерних питань та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і передбачає співпрацю з громадськими організаціями. Склад і основні функції національного механізму було визначено у Законі України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» та в Указі Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Протягом 2006–2007 рр. у центральних органах виконавчої влади й обласних державних адміністраціях створено ґендерні робочі групи та координаційні ради, при Кабінеті Міністрів створено Міжвідомчу раду з питань сім'ї, ґендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми, призначено радників міністрів та голів ОДА з ґендерних питань,

у 2010 р. створено Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі. Посилюється координація між складовими національного механізму, відбувається міжнародний обмін досвідом щодо розвитку національних механізмів. З 2001 р. налагоджено збір гендерно чутливої статистики, наразі вона збирається за 113 показниками та кожні два роки видається статистичний збірник «Жінки і чоловіки в Україні» (докл. див. розділ 3). Розвиток національного механізму є одним із пріоритетів державних програм забезпечення гендерної рівності. Проводяться численні заходи із підвищення кваліфікації державних службовців та депутатів усіх рівнів з питань розробки, реалізації та моніторингу гендерної політики, гендерної статистики, гендерного бюджетування, гендерної обізнаності та чутливості тощо. Загалом протягом 2006–2014 рр. такими заходами було охоплено понад 30 тис. державних службовців та депутатів. Але наприкінці 2010 р. ця діяльність скорочується у зв'язку з адміністративною реформою (докл. див. підрозділ С розділу 1 та підрозділ В розділу 2). Відновлення національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей, яке розпочалося наприкінці 2011 р., триває досі.

Посилення сектору громадських організацій, що займаються проблемами гендерної рівності та розширенням прав і можливостей жінок, відбувається одночасно із підвищенням гендерної чутливості неурядового сектору загалом. Збільшується кількість ініціатив громадських організацій, спрямованих як безпосередньо на розширення прав і можливостей жінок і чоловіків, так і на включення гендерних підходів до інших їхніх ініціатив та проектів. Саме у співпраці урядових структур та громадських організацій внесено зміни до Конституції України щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків, ухвалено Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», відновлено національний механізм забезпечення рівних прав і можливостей, ухвалено Державну програму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. Саме громадські (у т. ч. жіночі) та міжнародні організації забезпечили інституційну пам'ять у період обмеженої функ-

ціональності національного механізму протягом 2010–2013 рр. Слід зазначити, що потенціал громадських організацій потрібно використовувати активніше, зокрема, залучати їх до діалогу між Урядом та міжнародними агентствами, до розробки і реалізації програм у сфері гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Це є одним із пріоритетів Державної програми на період до 2016 р.

Окремим досягненням є **розвиток гендерної освіти.** На розвиток ініціатив, що впроваджувалися громадськими та міжнародними організаціями, у 2009 р. Міністерство освіти та науки видало наказ «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту». За підтримки ЄС і ПРООН було розроблено методологію та проведено експертизу навчальних програм, матеріалів та посібників, розроблено навчальні курси з питань гендерної рівності для учнів старших класів середніх шкіл і студентів ВНЗ, створено п'ять кафедр гендерних досліджень та понад 20 гендерних освітніх центрів. Було проведено масштабні заходи із підвищення гендерної чутливості та обізнаності для більш ніж 25 тис. освітян. У школах періодично проводяться уроки гендерної рівності та інші заходи, спрямовані на формування культури гендерної рівності. Результатом на рівні зміни поведінки стало зростання кількості ініціатив «знизу» щодо включення гендерних підходів до системи освіти: започаткування регулярних науково-практичних конференцій з гендерної проблематики, організація та проведення конкурсів, фестивалів, майстер-класів та інших інтерактивних заходів з питань рівності. Але ці заходи ще не стали системними, а система освіти досі залишається середовищем поширення гендерних стереотипів. Уряд, громадські та міжнародні організації продовжують роботу із розв'язання цієї проблеми, у т. ч. шляхом реалізації Державної програми на період до 2016 р.

Протягом 1995–2014 рр. в Україні вдалося створити систему **запобігання та протидії гендерному насильству.** У 2001 р. ухвалено Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», у 2011 р. – Закон України «Про протидію торгівлі людьми». Україна приєдналася до конвенцій Ради Європи про запобігання на-

сильству стосовно жінок і протидії торгівлі людьми. Встановлено кримінальну відповідальність за торгівлю людьми та адміністративну відповідальність за насильство в сім'ї. Запроваджено національний механізм взаємодії для допомоги постраждалим від торгівлі людьми. Розроблено програми роботи з особами, які пережили насильство, та корекційні програми для кривдників. Проведено заходи з підвищення кваліфікації понад 9 тис. представників правоохоронних органів та суддів щодо протидії насильству в сім'ї, відповідні питання включені до програм підготовки правоохоронців. Налагоджено систему збору інформації про кількість звернень з приводу вчинення насильства у сім'ї та кількість осіб, охоплених соціальними послугами, у т. ч. корекційними програмами. Уряд, громадські та міжнародні організації проводять інформаційні кампанії із попередження домашнього насильства, дискримінації та торгівлі людьми. Громадські організації підтримують «гарячі лінії» з протидії гендерному насильству, з питань запобігання торгівлі людьми та захисту прав дітей. Свідченням успішності цих заходів є зростання кількості звернень до правоохоронних органів з приводу вчинення насильства у сім'ї та звернень на «гарячу лінію». Так, тільки за останні роки кількість зареєстрованих правоохоронними органами заяв та повідомлень про факти вчинення насильства в сім'ї зростає більш як на 17 тис. (з 157 тис. у 2010 р. до 174 тис. у 2013 р.), що свідчить про позитивну тенденцію розуміння жінками факту порушення їхніх прав, готовності обстоювати їх за допомогою правоохоронних органів, правозахисних і жіночих організацій. Подальша діяльність у цій сфері допоможе сформувати в суспільстві культуру нетерпимого ставлення до насильства та поліпшити роботу правоохоронних органів та соціальних служб щодо запобігання і протидії гендерному насильству та торгівлі людьми.

В. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ У ДОСЯГНЕННІ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА РОЗШИРЕННІ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК

Незважаючи на ці досягнення, основні проблеми у сфері забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок і чоловіків залишаються сталими.

Попри приєднання до міжнародних угод та ухвалення національного законодавства про рівні права і можливості жінок і чоловіків, спостерігається брак політичної волі щодо реалізації гендерних перетворень на рівні керівників законодавчого і виконавчих органів та на рівні місцевої влади. Парламенту досі не вдалося ухвалити жодної позитивної дії для вирівнювання реального становища жінок і чоловіків у суспільстві, у т. ч. на рівні прийняття суспільно важливих рішень. Так, під час оптимізації адміністративного апарату наприкінці 2010 р. центральний орган виконавчої влади, який відповідав за реалізацію гендерної політики, був скорочений, що спричинило гальмування та призупинення на певний час функціонування важливих складових національного механізму. Водночас слід зазначити, що жінки практично не розглядаються як цільова група у програмах соціально-економічного розвитку, у т. ч. викорінення бідності. Вразливі жінки не отримують належної уваги в програмах та діяльності Уряду. Для розв'язання цієї проблеми Уряд, громадські та міжнародні організації проводять численні заходи для підвищення кваліфікації працівників, готують та розповсюджують навчальні матеріали, включають Україну в міжнародні мережі з питань гендерної рівності та ведуть адвокаційну роботу. Але регулярна ротація осіб, які приймають рішення, та неспроможність охопити навчальними заходами найвищих керівників держави знижує ефективність цих зусиль.

Дуже низьким є рівень представності жінок у суспільному та політичному житті. Як наслідок, жінки мають обмежені можливості впливати на прийняття рішень, що стосуються їхнього життя, життя їхніх громад та всієї країни. Крім того, суспільство має дуже мало позитивного досвіду, який можна було б використати для просування ідей гендерної рівності та розширення прав жінок. Пошуки шляхів розв'язання цієї проблеми були у центрі уваги Уряду, громадських та міжнародних організацій із часу приєднання до Пекінської декларації та Платформи дій, проте вжиті заходи поки що не є ефективними. Відповідне завдання було включене до державних програм забезпечення гендерної рівності. Громадські та міжнародні організації про-

водять навчання жінок-лідерок, реалізують адвокаційну діяльність та сприяють Уряду в підготовці законопроектів про введення позитивних дій для розширення представництва жінок у виборчих процесах, у складі Верховної Ради та місцевих рад, але жодний з таких законопроектів досі не був прийнятий.

Значною проблемою є **стійкість стереотипів щодо розподілу ролей** чоловіків і жінок у суспільстві та сім'ї. Ці стереотипи поширюються через два найпотужніших канали – систему освіти та ЗМІ. Слід також визнати деструктивну діяльність окремих антигендерних рухів, які розповсюджують недостовірну інформацію з питань гендерної політики та свідомо насаджують патріархальні стереотипи. Проблема поширеності гендерних стереотипів є основою, оскільки саме через неї в суспільстві майже не формується суспільний запит на гендерну політику. Спостерігається низький рівень розуміння взаємозв'язку між пріоритетами гендерної рівності та економічного розвитку. Заходи із забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у різних сферах стикаються із неприйняттям на рівні тих, хто має їх виконувати, та на рівні суспільства. Ця проблема вже давно визнається як визначальна, її розв'язання стало завданням державних програм, починаючи з 2006 р. Докладаються зусилля для інтеграції гендерних підходів до системи освіти з тим, щоб вона формувала усвідомлення необхідності створення суспільства рівних можливостей (докл. див. підрозділ В. Освіта та професійна підготовка жінок розділу 2), а також для викорінення стереотипів зі ЗМІ та залучення ЗМІ до просування культури гендерної рівності (докл. див. підрозділ J. Жінки та ЗМІ розділу 2). Але саме стійкість гендерних стереотипів знижує ефективність таких зусиль.

Актуальним є збереження **високого рівня гендерної сегрегації** (горизонтальної та вертикальної) **на ринку праці**. Крім власне сегрегації, ця проблема зумовлюється і чинниками дискримінаційного ставлення роботодавців до працевлаштування жінок, визначення розміру заробітної плати або ставлення до їх кар'єрного зростання. До того ж законодавство встановлює заборону щодо зайнятості жінок у певних про-

фесіях, що знижує їхню конкурентоспроможність на ринку праці. Це зумовлює **як розрив у розмірі заробітної плати**, так і нерівні можливості отримання доступу до економічних ресурсів, а також відмінності в якісних характеристиках зайнятості й соціальному статусі жінок і чоловіків. Для розв'язання проблеми вживаються заходи для викорінення стереотипів щодо «жіночих» і «чоловічих» професій, ухваляються акти, розробляються рекомендації й проводиться навчання працівників і працівниць центрів зайнятості, інспекції праці, організацій роботодавців та профспілок щодо протидії дискримінації під час працевлаштування та на робочому місці, а також розробляються та вживаються заходи зі сприяння працівникам з сімейними обов'язками. Втім, недостатній рівень розвитку соціально-побутової інфраструктури та системи інституційної підтримки працівників з сімейними обов'язками та значна різниця у кількості часу, який чоловіки та жінки витрачають на домашню роботу, досі є важливим чинником, що обмежує економічні можливості жінок.

Важливою проблемою є **недостатня правова обізнаність** громадян з питань гендерної дискримінації. Часто вони не можуть діагностувати прояви гендерної дискримінації у сімейному житті (у т. ч. випадки насильства), на роботі та в суспільстві. Подекуди самі жінки демонструють занижену оцінку своїх професійних, громадських та лідерських якостей і не готові протидіяти дискримінації щодо них. Це пов'язано із недостатніми зусиллями щодо підвищення рівня правової культури жінок і чоловіків, у т. ч. розповсюдження інформації про міжнародні документи і національне законодавство, які встановлюють рівні права і можливості чоловіків і жінок, та недостатнім рівнем захисту від насильства та дискримінації. Проблема є однією з основних, тому що вона закріплює відмінність у становищі та можливостях жінок і чоловіків та обмежує здатність держави запобігати та реагувати на випадки порушення прав людини. Для розв'язання цієї проблеми удосконалюється відповідне законодавство, розширюються функції Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, створюються органи з протидії дискримінації (наприклад, Експертна рада з питань

розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі), проводиться інформаційна робота щодо роз'яснення прав і можливостей жінок. Але, на жаль, зусилля є недостатніми, а доступність антидискримінаційного механізму для широкого загалу залишається невисокою з огляду на недостатню поінформованість та невідпрацьованість процедур звернень.

Є сподівання, що реалізація Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. прискорить гендерні перетворення та сприятиме розширенню прав і можливостей жінок і чоловіків.

С. НЕВДАЧІ/КРОКИ НАЗАД У ДОСЯГНЕННІ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА РОЗШИРЕННІ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК

Одним із кроків назад у досягненні гендерної рівності та розширенні прав і можливостей жінок стало значне послаблення національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей після грудня 2010 р. Так, національний механізм станом на початок грудня 2010 р. досяг найвищого рівня свого розвитку, але у результаті адміністративної реформи Уряду, проведеної 9 грудня 2010 р., Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту було розформоване, а його функції передані до інших центральних органів виконавчої влади. Хоча формально підрозділ, відповідальний за гендерну політику, було збережено, його статус та функції до листопада 2011 р. залишалися невизначеними (докл. див. у підрозділ С розділу 2). Протягом наступних років національний механізм поступово відновлювався, але досі не досяг свого рівня кінця 2010 р. та не має достатнього потенціалу для виконання своєї головної ролі – бути каталізатором включення гендерних підходів у систему управління в державі (див. схему національного механізму забезпечення рівності станом на 2010 р. та 2014 р. у додатку 5).

Цей крок назад пов'язаний із ініціативою Уряду щодо скорочення кількості ЦОВВ та державних службовців з метою оптимізації державних витрат після фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Нерозуміння гендерної проблематики на рівні найвищих керівників держави при-

звело до тривалої відсутності ЦОВВ, відповідального за гендерну політику, втрати зв'язків між елементами національного механізму та інших проблем.

Відновлення національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей стало можливим завдяки зусиллям громадських організацій та міжнародних агентств. Так, протягом 2010–2013 рр. вони проводили адвокаційну роботу та забезпечували інституційну пам'ять. Підрозділ Міністерства соціальної політики, відповідальний за гендерну політику, отримав керівника 1 листопада 2011 р. – лише через декілька днів після проведення конференції у рамках головування України в Комітеті міністрів РЄ «Сучасні тенденції розвитку національних механізмів забезпечення рівності жінок та чоловіків у країнах європейського співтовариства», під час якої громадські організації активно ставили це питання перед керівниками Уряду та представниками і представницями міжнародних організацій.

Наступний крок назад прямо пов'язаний із попереднім. У результаті обмеженої функціональності підрозділу, відповідального за гендерну політику, в Україні протягом майже трьох років (2011 – осінь 2013 рр.) не було ухвалено Державної програми із забезпечення гендерної рівності. Така безпрецедентна затримка (перший план дій із поліпшення становища жінок в Україні ухвалений у 1997 р., і з того часу затримка між закінченням попереднього та ухваленням нового плану дій ніколи не перевищувала одного року) пов'язана також із парламентськими виборами, проведеними восени 2012 р., та зміною керівництва Міністерства соціальної політики. У вересні 2013 р. було прийнято Державну програму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р., а фінансування її заходів з державного бюджету розпочалося у 2014 р. (докл. див. підрозділ Е розділу 1). Ухвалення Держпрограми стало результатом активного лобіювання з боку громадських та міжнародних організацій, експертної і технічної підтримки, яку вони надали для підготовки Держпрограми, а також посиленням кваліфікації та мотивації керівництва Департаменту сімейної, гендерної політики і протидії торгівлі людьми Міністерства соціальної політики.

D. ЗАКОНОДАВЧІ ЗАХОДИ

Практично вся нормативно-правова база України про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків була прийнята після приєднання до Пекінської декларації та Платформи дій. У 1996 р. було ухвалено Конституцію України, яка передбачає рівні права чоловіків і жінок. Стаття 24 Конституції містить окреме положення про шляхи забезпечення рівності прав жінки і чоловіка. У 2005 р. ухвалено Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», яким закріплено паритетне становище жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства, визначено основні напрями державної гендерної політики та створено національний механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також встановлено заборону на дискримінацію за ознакою статі. Але окремі положення закону є декларативними та не передбачають реальних санкцій за їх порушення.

У 2008 р. внесено зміни до Кодексу законів про працю України, якими передбачено, що колективним договором встановлюються рівні права і можливості для жінок і чоловіків. У 2012 р. відповідні зміни внесено до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Крім того, у 2008 р. внесено зміни до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», якими передбачено, що Уповноважений здійснює контроль за дотриманням прав та можливостей жінок і чоловіків. У 2012 р. було ухвалено Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», який поміж іншого забороняє дискримінацію за ознакою статі. У 2012 р. також прийнято Закон України «Про зайнятість населення», який передбачає рівні можливості всіх громадян (у т.ч. незалежно від статі) на вільний вибір виду діяльності. Нарешті, у 2012 р. до Сімейного кодексу України внесено зміни, відповідно до яких підвищено шлюбний вік жінок до 18 років (таким чином він зрівнявся зі шлюбним віком чоловіків).

Важливим елементом законодавства у сфері забезпечення гендерної рівності є Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих

органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) і постанова Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи» (2006 р.). Перший документ сприяв становленню національного механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а другий започаткував проведення гендерно-правової експертизи нормативних актів та законопроектів. Протягом 2007–2013 рр. було проведено експертизу та внесено зміни до низки кодексів та законів.

У 2010 р. Урядом було розроблено законопроект про внесення змін до 11 законів з метою приведення їх у відповідність до законодавства про рівні можливості, проте він так і не був прийнятий. У 2013 р. Урядом розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який передбачав внесення змін до виборчого законодавства, законодавства про державну службу та законодавства в економічній сфері. Але наразі Верховна Рада України опрацьовує альтернативний йому законопроект, який стосується лише внесення змін до виборчого законодавства. У квітні 2014 р. у першому читанні ухвалено законопроект про внесення змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та інших законів, спрямованих на посилення механізму протидії дискримінації (докл. див. додаток 4).

Загалом, українське законодавство є гендерно нейтральним, не містить дискримінаційних положень щодо жінок або чоловіків і не встановлює різне правове становище жінок та чоловіків (за деякими винятками, див. підрозділ I. Права людини жінок розділу 2). Водночас значна частина законодавчих норм не сприяє усуненню гендерних диспропорцій та вирівнюванню становища жінок і чоловіків у тих сферах, де ті чи інші відчувають дискримінацію.

Деякі депутати ініціюють законопроекти про заборону абортів, але Уряд та інші депутати за підтримки громадськості завжди знаходять аргументи для того, щоб не допустити ухвалення таких законопроектів, що порушують права жінок. Таким чином, основні проблеми із забезпеченням

рівних прав і можливостей жінок і чоловіків лежать не у площині законодавства, а пов'язані з недостатнім рівнем реалізації його положень.

Е. ФІНАНСУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ РОЗШИРЕННЯ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК

Частина коштів національного бюджету, що виділяються для реалізації державної гендерної політики та розширення прав і можливостей жінок, складається із кошторису Державної програми та видатків на функціонування національного механізму забезпечення рівності жінок і чоловіків. Нині Мінсоцполітики у співпраці з Програмою «ООН Жінки в Україні» проводить дослідження фінансування програм і заходів забезпечення гендерної рівності та гендерний аналіз державного й місцевих бюджетів і регіональних програм з питань гендерної рівності у 27 регіонах України. Попередні висновки полягають у тому, що в Україні ще не налагоджено уніфіковану систему відстеження фінансування цілей гендерної рівності. Це не дає змоги об'єктивно оцінити відповідну частку національного бюджету.

Відстеження національних і регіональних бюджетних видатків (запланованих і фактичних), пов'язаних із досягненням гендерної рівності, здійснюється зусиллями неурядових організацій, а урядові структури готують звіти про видатки. Так, фінансування Державної й обласних програм утвердження гендерної рівності на період до 2010 р. стало складовою громадського моніторингу Державної програми, проведеного Жіночим консорціумом України у 2011 р. За даними звіту Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту про виконання Державної програми на період до 2010 р., протягом 2007–2008 рр. на виконання Держпрограми було використано 1 млн 143 тис. 900 грн. Але вже у 2009 р. з державного бюджету для цього було виділено лише 100 тис. грн, що пов'язано з економією урядових видатків під час фінансово-економічної кризи. Це стосується й обсягу видатків з місцевих бюджетів на заходи Держпрограми. Так, протягом 2007–2008 рр. з місцевих бюджетів було виділено 1 млн 957 тис. 473 грн, а у 2009 р. – лише

895 тис. 927 грн. Цей період характеризувався відсутністю доступу до інформації про фінансове забезпечення Державної програми та браком її фінансування з альтернативних джерел.

З обласних бюджетів виділялися кошти на фінансування обласних програм гендерної рівності. Щорічне асигнування витрат на потреби програм у різних регіонах України становило від 10 до 300 тис. грн. У 2008 р. обсяг таких видатків зріс, але у 2009 р. знову знизився (у середньому на 25–50 %). У 2010 р. в окремих областях взагалі не виділялися кошти на реалізацію обласних програм. Як правило, обсяг виділених коштів становив лише 50–80% запитуваної суми.

Протягом 2011 – осені 2013 рр. в Україні не було Державної програми забезпечення гендерної рівності, а отже, не було і видатків на її реалізацію. Нову Державну програму на період до 2016 р. було прийнято лише у вересні 2013 р. Її обсяги та джерела фінансування передбачають: з державного бюджету – 1268,51 тис. грн, з місцевого бюджету – 1787,13 тис. грн, з інших джерел (зовнішньої допомоги, грантів тощо) – 2841,5 тис. грн. У 2013 р. не передбачалося фінансування заходів Держпрограми з державного та місцевих бюджетів, тому вони фінансувалися з інших джерел (в обсязі 1000,74 тис. грн).

Обласні програми, які так чи інакше пов'язані з цілями забезпечення гендерної рівності, підтримки сім'ї, оздоровлення дітей, боротьби з домашнім насильством тощо, у різних регіонах були ухвалені у 2011, 2012 або 2013 рр. Загальний обсяг запланованих видатків на ці цілі у 2012 р. становив 12 179,57 тис. грн, у 2013 р. – 15427,27 тис. грн.

Важливо також звернути увагу на дві такі ініціативи. По-перше, у 2012–2013 рр. Програма «ООН Жінки» в Україні провела гендерний аналіз офіційної допомоги для розвитку, яка надається Україні. Було визначено, що гендерні підходи включені до 9,8% з 244 офіційно зареєстрованих проєктів допомоги (станом на 2012 р.). 12 з 33 міжнародних та громадських установ, стосовно яких було проведено аналіз, мали окремі проєкти із досягнення гендерної рівності, а три агентства виділяють певну частку бюджету кожного свого проєкту

на сприяння гендерній рівності: Канадське агентство міжнародного розвитку – до 10%, Агентство США з міжнародного розвитку – 3%, Швейцарське бюро співробітництва – від 1–2 до 12 %.

По-друге, починаючи з 2008 р., ПРООН, ЄС, Програма «ООН Жінки», ЮНФПА, Шведське агентство міжнародного розвитку, Фонд імені Фрідріха Еберта та інші міжнародні й донорські агентства проводять навчання державних службовців центральних та місцевих органів влади та депутатів місцевих рад з питань гендерного бюджетування, готують та розповсюджують навчальні матеріали з цих питань. Загалом за ці роки навчання пройшли понад 1000 державних службовців та депутатів, але знання і навички з гендерного бюджетування ще недостатньо застосовуються під час аналізу й планування програм соціально-економічного розвитку і програм гендерної рівності на національному та місцевому рівні.

У 2014 р. завершено гендерний аналіз державного й окремих місцевих бюджетів відповідно до національних зобов'язань щодо гендерної рівності у 2012–2013 рр. (виконано за підтримки Програми «ООН Жінки»). Звіт за результатами цього аналізу є складовою даної публікації (див. докл. додаток 6).

Ф. МЕХАНІЗМИ ДІАЛОГУ МІЖ УРЯДОМ ТА ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Відповідно до Закону 2005 р. об'єднання громадян є складовою механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Такі об'єднання можуть брати участь у розробці рішень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з питань гендерної політики, брати участь у реалізації державних та регіональних програм, у роботі консультативних органів при органах влади, а також проводити моніторинг з питань забезпечення гендерної рівності та вести іншу діяльність у цій сфері. Серед ГО, що активно долучені до розробки і реалізації гендерної політики у співпраці з Урядом, є жіночі організації, інші громадські організації, наукові установи та окремі виші.

Представники і представниці громадських організацій входять до складу Між-

відомчої ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми при Уряді, гендерних робочих груп при ЦОВВ, Експертної ради з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі при Мінсоцполітики та Координаційних рад з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми при обласних державних адміністраціях. Радники з гендерних питань на громадських засадах були призначені при головах ЦОВВ та ОДА. При цьому представниці та представники громадських організацій виконують консультативні функції.

Загалом, протягом 20 років Уряд практично не вживав цілеспрямованих заходів для розширення ролі ГО у формуванні та реалізації гендерної політики та забезпеченні їхнього впливу на прийняття рішень органів влади у цій сфері. Водночас співпраця між окремими ГО та органами влади щодо реалізації конкретних проектів була доволі інтенсивною. Існує чотири основні формати, у яких будується діалог між Урядом та громадянським суспільством щодо забезпечення гендерної рівності (у т. ч. із розвитком відповідних механізмів).

По-перше, громадські організації мають ініціативу щодо реалізації конкретних проектів. Саме активна позиція громадських організацій сприяла ухваленню Закону у 2005 р., і саме за рахунок адвокаційної роботи ГО протягом 2010–2013 рр. вдалося розпочати зусилля із відновлення національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей.

По-друге, під час реалізації проектів ГО, спрямованих на досягнення певних цілей Пекінської платформи дій, формується партнерство з Урядом. Фактично немає жодної проблемної сфери Пекінської платформи, де не впроваджувалося б спільних ініціатив ГО та Уряду. Таке партнерство може відбуватись у вигляді спільних органів управління проектами (або залучення представників і представниць Уряду до органів управління) чи мати ситуативний характер. Громадським організаціям та донорам, що фінансують відповідні проекти, таке партнерство дає змогу досягти готовності Уряду брати на себе відповідальність

за конкретні пріоритети та забезпечувати стійкість результатів проекту. Водночас значна частина проектів реалізується громадськими організаціями самостійно з огляду на складність та значну тривалість процедур узгодження рішень із органами влади та відсутність чіткої політичної волі Уряду щодо реалізації тих чи інших гендерних проектів.

По-третє, громадські організації відіграють важливу роль у розробці політики і програм та підвищенні кваліфікації представників і представниць органів влади та місцевого самоврядування. Так, ГО були активно долучені до процесу розробки Державної програми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. Це дало змогу забезпечити якість цього документа (зокрема, наявність конкретних завдань та індикаторів успіху), чого не було у попередніх державних програмах, які складалися без участі ГО. Власне, експерти й експертки від ГО визначали основні проблеми, пріоритети, на яких має фокусуватися Держпрограма, розробляли докладні плани досягнення таких пріоритетів/розв'язання проблем, ділилися власними планами діяльності для забезпечення належної координації та синергії зусиль і результатів тощо. Наприклад, жіночою організацією «Ліга жінок – виборців України «50/50» за підтримки ПРООН та Фонду «Відродження» була ініційована та у 2006 р. розроблена методологія проведення гендерно-правової експертизи, яку потім почав використовувати Уряд.

І по-четверте, громадські організації та наукові установи беруть активну участь у процесах моніторингу реалізації гендерної політики, проводять численні дослідження та оцінюють ефективність заходів, спрямованих на забезпечення гендерної рівності. Наприклад, громадськими організаціями за підтримки ПРООН було проведено дослідження «Гендерний аналіз українського суспільства» (у 1999 та у 2004 рр.). Жіночий консорціум провів громадський моніторинг Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. Результати моніторингу були використані для визначення подальших пріоритетів діяльності як Уряду, так і громадських та міжнародних організацій. Жіночі організації були більш

ніж активними у процесі огляду реалізації Пекінської платформи дій та підготовки національного огляду «Пекін+20» (див. додаток 1 про процес підготовки національного огляду).

Однак інституціоналізовані механізми співпраці між Урядом та ГО досі залишаються недосконалими. Бракує політичної волі Уряду щодо налагодження механізмів взаємодії з ГО, їм не виділяються кошти з державного бюджету для підтримки діяльності громадських організацій, відсутній механізм замовлення соціальних послуг у громадських організацій. Розв'язання цих проблем може значно підвищити ефективність державної гендерної політики.

G. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ

Співпраця на двосторонньому, субрегіональному, регіональному та міжнародному рівнях є одним із з важливих чинників забезпечення гендерної рівності в Україні. Зокрема, результативним є співробітництво в рамках міжнародних організацій, насамперед ООН, Ради Європи та ОБСЄ, а також співпраця з ЄС і двостороння співпраця.

Оцінка роботи Уряду України у цій галузі в рамках ООН здійснюється під час розгляду національних періодичних доповідей відповідними конвенційними органами, насамперед Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок, Радою ООН з прав людини, а також під час проходження Україною Універсального періодичного огляду (УПО) – одного з основних механізмів Ради ООН з прав людини. Тематика забезпечення на національному рівні гендерної рівності порушувалась також під час захисту в Комітеті ООН з прав людини (липень 2013 р.) сьомої періодичної доповіді України з виконання зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права. Важливою складовою співробітництва з ООН є надання Україні фінансової та експертної допомоги, а також залучення коштів донорів для здійснення заходів у відповідних сферах. Співпрацю з Урядом та громадськими організаціями у сфері досягнення та моніторингу Пекінської платформи дій забезпечує низка агентств та установ: ВООЗ, МОМ, МОП, «ООН Жінки», ПРООН, УНЗ ООН, ЮНЕЙДС, ЮНІСЕФ,

ЮНФПА, Трастовий фонд ООН з викорінення насильства щодо жінок тощо.

Співпраця у рамках Ради Європи ґрунтується на розробці, приєднанні та дотриманні правових інструментів РЄ, як-от Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейська соціальна хартія та Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Підготовка України до ратифікації Стамбульської конвенції здійснюється у рамках Плану дій РЄ для України на 2011–2014 рр. та за підтримки Уряду Швеції. Важливим чинником є конференції Ради Європи з гендерної проблематики. Зокрема, Україна приєдналася до Плану дій РЄ та резолюції «Подолання розриву між гендерною рівністю де-юре та де-факто», прийнятої після 7-ї Європейської міністерської конференції у 2010 р. У жовтні 2011 р. Україна в рамках головування у Комітеті міністрів РЄ провела конференцію «Сучасні тенденції розвитку національних механізмів забезпечення рівності жінок та чоловіків у країнах європейського співтовариства». Протягом 2013 р. представник України входив до складу Комісії РЄ з гендерної рівності.

Обмін досвідом відбувається також у рамках ОБСЄ. Співпраця з ОБСЄ спрямована на підтримку забезпечення гендерної рівності та боротьбу із гендерно зумовленим насильством. Координатор проектів ОБСЄ в Україні та Спеціальний представник ОБСЄ з питань боротьби з торгівлею людьми спільно з Урядом реалізують низку проектів у цих сферах. Між Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та БДІПЛ/ОБСЄ укладено Меморандум про співробітництво щодо попередження насильства в сім'ї. Тематика боротьби з торгівлею людьми була також одним із ключових пріоритетів головування України в ОБСЄ у 2013 р. За ініціативою української сторони було розпочато процес перегляду Плану дій ОБСЄ щодо боротьби з торгівлею людьми, схваленого у 2003 р. Пропозиції української сторони були взяті за основу під час розробки Додатку до Плану дій ОБСЄ щодо боротьби з торгівлею людьми, який був схвалений усіма державами-учасницями в ході засідання Ради міністрів ОБСЄ у м. Києві (2013 р.). Крім

того, в рамках головування України міністр закордонних справ України як діючий голова ОБСЄ призначив у 2013 р. спеціального представника діючого голови ОБСЄ з гендерних питань.

Забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей жінок і чоловіків та боротьба з дискримінацією є цілями співробітництва, визначеними в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, «політична частина» якої була підписана у березні 2014 р. Протягом 1995–2014 рр. ЄС надав найбільший обсяг технічної допомоги, спрямованої на досягнення цілей гендерної рівності. Так, у 2008–2011 рр. ЄС надав ПРООН, МОП, ЮНІСЕФ та Раді Європи 14 млн євро для реалізації проектів, що мали на меті забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у різних сферах. Саме ці проекти сприяли посиленню національного механізму забезпечення рівності та досягненням в інших сферах. Обмін досвідом та використання найкращих практик ЄС дали змогу підготувати орієнтовану на результат Державну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р.

Співпраця щодо виконання цілей Пекінської платформи дій відбувається і на двосторонньому рівні. Технічну та експертну допомогу Україні у цій сфері надають Агентство США з міжнародного розвитку, Ізраїльське агентство міжнародного розвитку, Канадське агентство міжнародного розвитку, Шведське агентство міжнародного розвитку, Швейцарське бюро співробітництва, посольства Австрії, Великої Британії, Данії, Королівства Нідерланди, Норвегії, Федеративної Республіки Німеччина, Фінляндії і Японії, а також недержавні фонди: Фонд імені Гайнріха Бюлля, Фонд імені Фрідріха Еберта та ін.

Важливою є також співпраця на рівні неурядових організацій. Один з численних прикладів: у рамках підготовки оглядів «Пекін+5», «Пекін+10» та «Пекін+15» жіночі організації України обмінювалися досвідом, оцінювали успішність гендерної політики та готували спільні доповіді з жіночими організаціями країн Центрально-Східної Європи.

Міжнародна співпраця на рівні Уряду та неурядових організацій дає змогу обмінятися досвідом і найкращими практиками

моніторингу та виконання цілей Пекінської платформи дій та допомагає мотивувати Уряд приймати політичні рішення, що сприяють успішній реалізації гендерної політики. Посилення співпраці можливе шляхом удосконалення механізмів між Урядом та донорами, забезпечення включення гендерних підходів до програм розвитку усіх донорів, залучення громадських організацій до діалогу між Урядом та донорами, а також підвищення ефективності заходів Уряду із координації допомоги, яка надається міжнародними організаціями. Прикладом може бути залучення експертної і технічної підтримки та фінансової допомоги міжнародних організацій для реалізації конкретних завдань Державної програми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р., у тому числі шляхом залучення до цього процесу громадських організацій та передачі їм відповідних ресурсів для цього.

Н. ЦРТ І РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕКІНСЬКОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ТА ПЛАТФОРМИ ДІЙ

Україна прийняла Цілі розвитку тисячоліття у 2000 р. Забезпечення гендерної рівності є Ціллю 3 ЦРТ для України. Ця ціль містить 2 завдання та 4 індикатори, які були затверджені у 2003 р. та оновлені у 2010 р. Вони мають на меті забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30 до 70 % представників тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади та скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків. ЦРТ для України, зокрема Ціль 3, були ключовим документом під час розробки Державної програми забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2016 р., а досягнення відповідних індикаторів стало безпосереднім завданням Держпрограми.

Мінекономрозвитку щорічно здійснює моніторинг виконання визначених до 2015 р. Цілей, забезпечує їх урахування у стратегічних і програмних документах Уряду. У вересні 2013 р. на 68-й сесії Генеральної Асамблеї ООН була представлена Національна доповідь «Цілі розвитку тисячоліття. Україна 2013». Відповідно до цієї доповіді забезпечення гендерної рівності є однією з цілей, досягнення яких до 2015 р. є практично неможливим. Зокрема, про-

тягом 2000–2013 рр. вдалося майже удвічі поліпшити гендерне співвідношення серед вищих державних службовців і таким чином практично досягти запланованого індикатора. Але за всіма іншими показниками прогрес є гіршим. Різниця в середній зарплаті чоловіків і жінок зменшилася лише на чверть (а не наполовину, як було заплановано), а в гендерному співвідношенні депутатів Верховної Ради України та депутатів місцевих органів влади змін майже не відбулося.

У 2007–2008 рр. було проведено проміжну оцінку досягнення цілей, протягом якої Мінекономрозвитку спільно з ООН спробували інтегрувати гендерні підходи до інших шести цілей ЦРТ-Україна. Зокрема, у Цілі 1 «Подолання бідності» визначено статеві-вікову піраміду бідності, визначено гендерні аспекти ризиків бідності та складено профілі бідності з урахуванням статі. Ціль 2 «Забезпечення якісної освіти впродовж життя» передбачає сприяння освіті та професійній підготовці дівчат і жінок протягом усього життя. Ціль 5 «Поліпшення здоров'я матерів» прямо стосується охорони здоров'я жінок. У Цілі 6 «Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів» гендерні аспекти визначено як чинники інфікування та дискримінації і стигматизації. Ціль 7 «Забезпечення сталого розвитку довкілля» має на меті серед іншого збільшення частки населення, що має доступ до централізованого водопостачання та стабілізацію рівня забруднення довкілля. Це безпосередньо сприяє поліпшенню становища бідних жінок та недопущенню зростання захворюваності жінок.

На регіональному рівні було прийнято Цілі розвитку тисячоліття для кожного конкретного регіону, і забезпечення гендерної рівності стало складовою цих документів. На їх основі розробляються програми соціально-економічного розвитку регіонів, проводиться моніторинг та готуються огляди діяльності.

У 2010 р. було ініційовано міжурядовий діалог щодо Порядку денного розвитку після 2015 р. Мінекономрозвитку спільно з Національним інститутом стратегічних досліджень і Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України

підготувало нову доповідь «Україна після 2015 року: майбутнє, якого ми прагнемо». Документ містить питання щодо забезпечення гендерної рівності. Зокрема, у розділі 2.1 «Рівність можливостей і соціальна справедливість: розбудова справедливого соціально інтегрованого суспільства, де неможливі відторгнення і маргіналізація»

відображається питання щодо гендерної нерівності в сфері зайнятості (а саме існування традиційно «жіночих» і «чоловічих» видів економічної діяльності в Україні) та розрив у рівні заробітної плати жінок і чоловіків. Доповідь має стати додатковим інструментом формування соціально-економічної, зокрема гендерної, політики.

РОЗДІЛ 2. ХІД ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ У НАЙВАЖЛИВІШИХ ПРОБЛЕМНИХ СФЕРАХ ПЛАТФОРМИ ДІЙ ЗА ПЕРІОД З 2009 р.

А. СТАН ПОТОЧНОЇ РОБОТИ У ДВНАДЦЯТИ НАЙВАЖЛИВІШИХ ПРОБЛЕМНИХ СФЕРАХ

А. Жінки і бідність

Стан справ: законодавство, стратегії, статистичні дані

Конституція України (ст. 48) надає жінкам і чоловікам право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї. Водночас відповідно до національної доповіді про стан досягнення ЦРТ 2013 р. частка бідного населення (за національним критерієм) становить 24,3 %. Національна межа бідності визначена за критерієм 75 % медіанного рівня середньодушових еквівалентних сукупних витрат. Частка бідних чоловіків і жінок у різних вікових групах є приблизно однаковою, за винятком вікових груп 25–30 років і старше 75: так, серед першої вікової групи бідними є 28,9 % жінок і тільки 23,5 % чоловіків, серед другої бідними є 28,1 % жінок, а частка бідних чоловіків становить 20,3 %. У першому випадку високі ризики бідності жінок є наслідком перебування у відпустці для догляду за дитиною, коли розмір щомісячної виплати на дитину не перевищує рівня мінімальної заробітної плати. Високі показники бідності жінок старше 75 років пов'язані з трьома чинниками: нижчим розміром пенсій осіб старших вікових груп порівняно з так званими молодими пенсіонерами, різницею в оплаті праці чоловіків і жінок, яка потім трансформується у різницю в розмірі пенсій, а також з втратою залишкової працездатності і можливості заробити додаткові до пенсії кошти.

Стратегія економічного розвитку держави (Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава») не мала окремого аспекту, при-

свяченого потребам та зусиллям жінок, що зубожіють. У програмі передбачено поступове підвищення пенсійного віку для жінок з 55 до 60 років, що має вирівняти його з пенсійним віком чоловіків. Так само нейтральною щодо жінок, що зубожіють, є Державна цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 р. Єдиним аспектом, який стосується цієї цільової групи, є ініціатива щодо створення рівних можливостей для працевлаштування жінок і чоловіків та забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок. Так само на регіональному рівні (в обласних програмах забезпечення гендерної рівності) жінки, які зубожіють, не визначені як цільова група.

Відповідно до законодавства жінки і чоловіки мають рівний доступ до економічних ресурсів та кредитів. Водночас жінки володіють лише 22 % бізнесу і керують 6 % великого бізнесу в Україні. Відтак, їм важче отримати кредит, оскільки мають менше ресурсів, які вони можуть дати у заставу.

Стан поточної роботи, дослідження

Уряд не вживав спеціальних зусиль щодо розширення доступу жінок до кредитів. Окремі ініціативи проводилися жіночими міжнародними організаціями. Так, МОМ в Україні надає мікрогранти для започаткування бізнесу особам, які постраждали від торгівлі людьми. Багато з них – це жінки, які мають високі ризики бідності. Районні центри зайнятості та жіночі організації проводять тренінги з питань жіночого підприємництва, жіночого лідерства, створюють групи самодопомоги для жінок, які потрапили у кризову ситуацію.

Зусилля Уряду, громадських і міжнародних організацій щодо сприяння гендерній рівності в економіці докладно викладені в підрозділі F. Жінки й економіка.

Розробка методологій з урахуванням гендерних факторів і проведення досліджень з метою розв'язання проблеми фемінізації бідності є одним із пріоритетів Державної програми забезпечення рівності жінок і чоловіків на період до 2016 р. Зокрема, заплановано провести аналіз економічної ефективності впровадження пріоритетів гендерної рівності і гендерний аналіз державного та місцевих бюджетів і програм соціально-економічного розвитку. Наприкінці 2013 р. Мінсоцполітики спільно з Програмою «ООН Жінки» в Україні розпочало розробляти методику аналізу економічної ефективності гендерної політики.

Моніторинг, проблеми і подальші плани

Моніторинг стану справ та ефективності заходів здійснюється у рамках підготовки доповідей про досягнення Цілей розвитку тисячоліття, доповіді про реалізацію Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, доповіді до Універсального періодичного огляду та інших конвенцій та механізмів забезпечення прав людини, а також у рамках відповідних досліджень. Значна частина доповідей готується і проводиться громадськими та міжнародними організаціями. Так, на основі альтернативної доповіді про реалізацію Україною Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок до Заключних рекомендацій Комітету з ліквідації дискримінації (2010 р.) було включено рекомендацію щодо забезпечення розширення економічних можливостей жінок і врахування гендерних факторів та особливих потреб жінок, які належать до вразливих груп, у програмах і стратегіях, спрямованих на викорінення бідності.

Відповідно до національної доповіді про стан досягнення ЦРТ (2013 р.) загальом гендерний чинник здійснює незначний вплив на показники бідності, тобто суттєвих відмінностей у рівнях бідності за гендерною ознакою не спостерігається. Але при цьому слід звернути увагу на фактори зростання рівня бідності серед жінок, які стали актуальними останніми роками. Так, з 1 жовтня 2011 р. була запроваджена пенсійна реформа, яка серед іншого передбачає зрівняння пенсійного віку для жінок і чоловіків до 60 років (поступово, з кроком по 6 місяців щороку протягом 10 років).

У 2010 р. Представництво Фонду імені Гайнріха Бюлля й експертів громадських організацій провели дослідження «Фінансова та економічна криза в Україні: гендерний вимір». У 2012 р. було представлено доповідь коаліції громадських організацій (Центр «Ла Страда – Україна», Інформаційно-консультативний жіночий центр, Центр «Розрада», Жіночий консорціум України та ін.) з гендерних проблем до УПО. Основною проблемою було визначено обмежений доступ сільських жінок до банківських кредитних ресурсів та користування ними, до нових технологій та неможливість придбати технічні засоби для ведення господарства. Саме сільські жінки є особливою групою ризику, тому частка бідного сільського населення становить 32 % (на 8 % вище, ніж у середньому в Україні).

У 2013 р. Мінсоцполітики у співпраці з Координатором проектів ОБСЄ в Україні провело дослідження стану зв'язків між пріоритетами гендерної рівності та пріоритетами, що визначені Програмою економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та галузевими соціально-економічними програмами. У 2013 р. ЮНФПА спільно з Мінсоцполітики виконали аналітичне дослідження становища літніх жінок в Україні.

Останні ініціативи Уряду, зокрема Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні», прийнятий 27 березня 2014 р., може підвищити ризики бідності для жінок. Так, ці ініціативи передбачають скорочення працівників бюджетної сфери (зокрема, соціальних працівників) та відмову від підвищення мінімальної зарплати протягом одного року, що найсильніше вплине на рівень оплати праці в бюджетній сфері. Враховуючи, що в багатьох галузях бюджетної сфери частка зайнятих жінок становить від 70 % до 90 %, саме вони більше стикаються з ризиками бідності. Так само є ризики зростання бідності ромських жінок, жінок з особливими потребами та внутрішньо переміщених жінок з АР Крим та східних областей України, а також жінок, які втратили чоловіків або синів унаслідок військових дій у східних областях. За результатами більш ґрунтовного дослідження «Ефективна гендерна

політика – запорука сталого економічного розвитку країни», запланованого Мінсоцполітики на 2014 р., вищеназвані проблеми можуть стати пріоритетними для державної гендерної політики та політики скорочення бідності.

В. Освіта і професійна підготовка жінок

Стан справ: законодавство, стратегії, статистичні дані

Принцип рівного доступу жінок і чоловіків до освіти та професійної підготовки визначено в Законі України «Про освіту» 1991 р. та інших законах про освіту. Рівні права і можливості жінок та чоловіків у здобутті освіти також передбачені у ст. 21 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Показник охоплення дітей повною загальною середньою освітою у 2013 р. становить 99,6 %. Згідно з даними ЮНЕСКО за рівнем грамотності населення Україна посідає одне із провідних місць серед розвинених країн світу. За рівнем освіти й основними освітніми показниками жінки України не поступаються чоловікам. Так, за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., частка жінок, які мають середню освіту, становила 54,3 %, чоловіків – 45,7 %. Таким чином, наразі не існує жодних гендерних обмежень у доступі до всіх рівнів освіти, але виняток тут становлять ромські жінки. Через традиції ромського народу та недостатньо активну позицію держави щодо ромів частка ромських дівчат, які починають ходити до середньої школи, є нижчою, і набагато вищим є показник припинення навчання до отримання середньої освіти. Докладніше діяльність держави щодо забезпечення прав ромських жінок буде проаналізована у *підрозділі І. Права людини жінок*.

На початок 2013/14 навчального року у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації навчалися 52,3 % дівчат: у ВНЗ I–II рівнів акредитації – 54,7 %, ВНЗ III–IV рівнів акредитації – 51,9 %. У закладах системи професійно-технічної освіти співвідношення дівчат і хлопців становить відповідно 60/40. Втім, вже на етапі професійної підготовки починає проявлятися

гендерна професійна сегрегація. Так, на початок 2013/14 навчального року студенти-чоловіки переважають у навчанні у ВНЗ за галузями знань виробничої сфери, а дівчата переважають у ВНЗ, які належать до невиробничої сфери.

Стан поточної роботи, досягнення і проблеми, дослідження

Основні проблеми у цій сфері Пекінської платформи дій в Україні лежать у площині вироблення недискримінаційних підходів до освіти та професійної підготовки, відтак саме цій стратегічній цілі присвячені основні зусилля Уряду, громадських та міжнародних організацій.

Відповідні завдання були включені до Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. З 2007 р. у школах організовуються уроки гендерної рівності, але вони, як правило, проводяться лише раз на рік та у невеликій кількості шкіл. У 2008 р. Міністерство освіти і науки, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту і ПРООН видали «Абетку рівності» та навчальний посібник для учнів 9–12 класів «Ми різні – ми рівні». Показовим є приклад депутаток Чернівецької області, які власним коштом організували додатковий друк посібника «Ми різні – ми рівні» та розповсюдили його серед шкіл області.

У 2009 р. розпочалася найбільш масштабна спільна ініціатива Уряду, ПРООН та ЄС щодо інтеграції гендерних підходів до системи освіти у рамках реалізації «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні» ЄС – ПРООН. Міністерством освіти і науки України видано наказ від 10.09.2009 р. № 839 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту». Відповідно до цього наказу МОН спільно з Програмою ЄС – ПРООН розробили гендерні стандарти освіти на основі кращих практик ЄС та вимог Болонського процесу, а також методику проведення гендерної експертизи шкільних програм та рекомендації для вчителів щодо подолання гендерних стереотипів у навчальному процесі. На основі цього було здійснено експертизу навчальних програм дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти щодо їх відповідності принципам забезпечення рівних прав і можливостей

жінок та чоловіків. За результатами цього проекту розроблені відповідні рекомендації. МОН розробило і затвердило програму «Основні орієнтири виховання для учнів загальноосвітніх навчальних закладів», до її розділу «Основні лінії виховної діяльності» включені питання рівних прав і можливостей жінок та чоловіків.

Одним із безпосередніх результатів цієї діяльності є врахування представлених рекомендацій у чинному процесі перегляду стандартів для шкільної програми з історії (2011 р.). Крім того, за допомогою експертизи було встановлено, що професії чоловіків і жінок на сторінках «Букваря», «Читанки» та інших підручників є гендерно стереотипними. Але внесення відповідних змін до навчальних програм і посібників досі залишається нагальним завданням. Це пов'язано із тим, що стандарти для конкретних програм переглядаються один раз на декілька років. У 2011 р. було видано посібник для вчителів «Як навчати школярів долати гендерні стереотипи». Крім того, питання гендерного виховання дітей дошкільного віку включені до базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі».

Уряд і Програма ЄС – ПРООН провели найбільш масштабну тренінгову кампанію: з листопада 2010 до грудня 2011 р. було організовано 1142 тренінги для 23325 освітян. Матеріали і методика цих тренінгів була передана регіональним інститутам післядипломної освіти, і вони використовують її під час підвищення кваліфікації вчителів, методистів та керівників середніх шкіл. Крім того, відповідні теми включені до навчально-тематичних планів курсів підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів.

Заклади освіти проводять виховні та інформаційно-просвітницькі заходи, спрямовані на підвищення гендерної культури: виховні години, диспути, «круглі столи», конкурси малюнків, плакатів, семінарів, тренінги, освітні й мистецькі акції, читацькі та науково-практичні конференції. Але ці заходи є нерегулярними та іноді недостатньо результативними. Наприклад, іноді замість поширення цінностей гендерної рівності їх організатори, навпаки, закріплюють стереотипи у свідомості учнів.

Більш результативними є конкретні ініціативи, які Уряд проводить спільно з міжнародними партнерами та громадськими організаціями. Так, спільно з Представництвом ЄК в Україні у 2007, 2008, 2009 рр. організовано конкурс малюнка з гендерної проблематики серед учнів молодших класів. У 2010 та 2011 рр. спільно з ПРООН та за фінансування ЄС було проведено Всеукраїнський конкурс серед вчителів на кращий урок з гендерної тематики, участь у ньому взяли 425 та 100 вчителів відповідно. У 2011 р. було виготовлено три 30-хвилинні навчальні фільми «Гендер у нашому житті», «Гендер на роботі та у бізнесі» та «Гендерні стереотипи у ЗМІ». Матеріали уроків та фільми були розповсюджені серед українських шкіл.

Втім, незважаючи на численні ініціативи та значні масштаби заходів із запровадження гендерних підходів до системи середньої освіти, їх успішність залежить від зацікавленості та рівня кваліфікації конкретного вчителя або керівника навчального закладу. Після припинення підтримки з боку ПРООН та ЄС (кінець 2011 р.) інтенсивність цих заходів зменшилася, а обсяг використання досягнень та результатів цих ініціатив значно скоротився. Замість того щоб створювати середовище, вільне від гендерних стереотипів та упередженості, українська система освіти досі має тенденцію до відтворення та поглиблення цих стереотипів, укорінюючи їх у свідомість кожного покоління, що проходить крізь систему від дошкільного виховання, початкової школи, середньої школи і закінчуючи закладами вищої освіти.

Розв'язання цих проблем стало одним із пріоритетів Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р., восьмий розділ якої присвячено запровадженню гендерних підходів у систему освіти. Завданнями цього розділу є запровадження підходів гендерної рівності в системі освіти та посилення інституційної спроможності механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері вищої освіти. Уряд вже почав реалізовувати Держпрограму у частині проведення навчання для педагогічних працівників та науковців вищих навчальних закладів та проведення інформаційних заходів для за-

безпечення гендерної рівності у середній та вищій освіті.

У сфері інтеграції гендерних підходів до вищої школи досягнуто порівняно більшого прогресу. На базі п'яти українських вишів створено кафедри з гендерних досліджень. Протягом 2009–2012 рр. у регіонах України було створено 12 гендерних ресурсних центрів, таким чином, їх стало 21. Завданням кафедр і центрів є надання методичної та науково-практичної підтримки викладачам і студентам щодо впровадження у навчально-виховний процес інноваційних форм і методів роботи, спрямованих на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у суспільстві. У 2011 р. розроблено і схвалено дві програми для студентів педагогічних інститутів та університетів, одна з яких пристосована для дистанційного навчання. МОН і окремі виші систематично проводять конкурс студентських та аспірантських наукових робіт з питань гендерної рівності. Протягом 2009–2014 рр. опубліковано близько 30 праць з актуальних гендерних проблем, а також навчальні програми та програми спеціальних курсів і лекційні матеріали. Починаючи з 2010 р., регулярно проводяться Всеукраїнські науково-практичні конференції з тематики розвитку гендерної освіти в Україні. Для розширення доступу жінок до освіти і професійної підготовки впродовж життя Мінсоцполітики спільно з ЮНФПА у 2008 р. розпочало створення університетів третього віку.

Слід відзначити й роботу громадських організацій у цьому напрямі, наприклад, Жіноча професійна ліга регулярно надає інформацію про можливості для професійної підготовки жінок, у т. ч. з питань набуття кваліфікації або перекваліфікації (навчання впродовж життя) у співпраці з партнерськими інституціями. У 2010–2011 рр. діяла Національна робоча група зі сфери освіти дорослих, серед результатів роботи проведення низки заходів у форматі «діяльності взаємного навчання», аналітичних досліджень щодо неформальної освіти дорослих у пілотних областях України, у тому числі оцінці навчальних потреб жінок, які працюють у сфері малого та середнього бізнесу. У лютому–березні 2014 р. ГІАЦ «Крона» успішно провів дис-

танційний гендерний онлайн-курс для студентів журналістики і філології вітчизняних вишів.

Моніторинг

Моніторинг заходів у цій проблемній сфері здійснюється на рівні держави, громадських та міжнародних організацій. Так, у рамках виконання Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. підготовлено і представлено державну доповідь «Гендерна освіта і просвіта в Україні». На її основі було розроблено стратегію запровадження комплексних гендерних підходів у системі освіти на всіх рівнях (дошкільна освіта, молодші, середні та старші класи, вища освіта). Звіти про виконання Державної програми на період до 2010 р. та першого року виконання Державної програми на період до 2016 р. визначають досягнення та наступні кроки, яких необхідно вжити у сфері забезпечення гендерної рівності у сфері освіти.

С. Жінки й охорона здоров'я

Стан справ: законодавство, стратегії, статистичні дані

Право жінок на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування гарантується Конституцією та законами України. Загалом, система охорони здоров'я України є гендерно нейтральною: законодавство і програми діяльності передбачають рівний доступ чоловіків та жінок до заходів і послуг з охорони здоров'я. Водночас реалізуються окремі програми, що спрямовані безпосередньо на охорону здоров'я жінок: це стосується сфери репродуктивного здоров'я, планування сім'ї, онкогінекології та надання медичної допомоги потерпілим від насильства. Крім того, гендерні аспекти проявляються і в діяльності у таких сферах, як профілактика, лікування, догляд та підтримка ВІЛ-інфікованих хворих на СНІД жінок, профілактика і лікування ІПСШ, профілактика/лікування вживання наркотичних засобів, алкоголю та тютюну.

Стан поточної роботи, дослідження

З одного боку, можна було б визнати, що жінки і чоловіки мають рівний доступ до послуг у сфері охорони здоров'я,

з другого – є дуже важливі застереження. По-перше, державна система охорони розвивається дуже повільно, а в окремих сферах доступність та якість медичних послуг знижується. Жінки відчувають це сильніше, оскільки, маючи нижчий рівень доходів, ніж чоловіки, частіше стикаються з відсутністю коштів, необхідних для якісної медичної допомоги. Найбільш яскравим прикладом є жінки похилого віку, особливо у сільській місцевості. Спостерігається також подвійна або потрійна дискримінація ВІЛ-позитивних та/або наркозалежних жінок, а також жінок у місцях позбавлення волі. Ці проблеми визнаються державними службовцями, але деякі кроки із подолання окремих із них вживаються переважно неурядовими організаціями за підтримки донорських установ та міжнародних організацій.

Профілактичні програми, спрямовані на зміцнення здоров'я жінок, не є комплексними. Так, дівчата та молоді жінки, які навчаються у вишах, мають проходити регулярний профілактичний огляд, але переважна більшість дорослих жінок не проходять такого огляду. МОЗ, громадські та міжнародні організації періодично проводять інформаційні кампанії щодо профілактики онкологічних і серцево-судинних захворювань та розміщують відповідні інформаційні матеріали у закладах охорони здоров'я. Близько 60 % жінок від 18 років охоплені онкопрофоглядами з цитологічним дослідженням. Вакцинація проти вірусу папіломи людини ще не стала поширеною в Україні, хоча вона включена до календаря щеплень та розроблено проект відповідного клінічного протоколу. Повноцінне медичне обстеження в обов'язковому порядку проходять тільки вагітні жінки. Окремі заходи із пропаганди профілактичних оглядів, зокрема у мамолога, а також профілактики ІПСШ, здійснюють громадські організації. Ефективнішою є профілактика передачі ВІЛ від матері до дитини. Починаючи з 2003 р., було розширено рівень тестування вагітних жінок на ВІЛ (у 2012 р. він становив 99,2 %) та рівень надання АРТ ВІЛ-позитивним вагітним (до 95,5 % відповідно). Результатом цієї діяльності стало суттєве – у 7 разів – зниження частоти передачі ВІЛ від матері до дитини з 27,8 % у 2001 р. до 3,73 % у 2011 р.

Більш докладна інформація щодо профілактики захворювань у дівчат та забезпечення доступу дівчат до охорони здоров'я надана у підрозділі Л. Дівчата.

Рівень інтегрування гендерних підходів до охорони репродуктивного здоров'я, планування сім'ї, профілактики та лікування ВІЛ/СНІДу та інших ІПСШ є неоднорідним. Так, охорона репродуктивного здоров'я в Україні є одним із пріоритетів державної політики. Державною програмою «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 р. визначено низку завдань щодо охорони здоров'я жінок: знизити рівень материнської смертності на 20 %, підліткової вагітності на 20 %, штучного переривання вагітності серед підлітків 15–17 років та серед дорослих жінок на 20 %. Вже на 2013 р. цілі вдалося досягти.

Виконання заходів Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 р. сприяло позитивній динаміці частоти абортів в Україні – з 16,6 на 1000 жінок фертильного віку у 2008 р. до 12,4 у 2012 р. Проведення низки профілактичних заходів, спрямованих на збільшення застосування різних видів контрацепції, сприяло зниженню показника незапланованої вагітності з 11,85 на 1000 жінок фертильного віку у 2008 р. до 7,71 у 2012 р. Протягом останнього десятиріччя МОЗ за підтримки міжнародних організацій – ВООЗ, ЮНІСЕФ, ЮНФПА, АМР США, українсько-швейцарського проекту «Здоров'я матері та дитини» проводить роботу щодо впровадження в практику сучасних підходів та методологій надання медичної допомоги матерям та дітям. Запроваджено сучасні перинатальні технології, затверджено низку клінічних протоколів з акушерської, неонатологічної і гінекологічної допомоги та планування сім'ї (всього протягом 2006–2012 рр. затверджено 61 клінічний протокол). Розроблено клінічний протокол із надання медичної допомоги при небажаній вагітності. Розпочато запровадження системи конфіденційного аудиту материнської смертності та методологію дослідження важкої материнської захворюваності (2012 р.).

Нового поштовху у реформуванні галузі надала реалізація Національного проекту «Нове життя – нова якість охорони материнства і дитинства». Протягом 2010–

2013 рр. відкрито 12 регіональних перинатальних центрів. Було розроблено гігієнічні вимоги до розміщення, облаштування, обладнання та експлуатації перинатальних центрів та у 2011 р. затверджено примірний статут перинатального центру та Концепцію подальшого розвитку перинатальної допомоги, а також розпочато впровадження системи регіоналізації перинатальної допомоги. Протягом 2007–2012 рр. проведено закупівлю і розподіл антирезусного імуноглобуліну для запобігання гемолітичній хворобі новонароджених та препаратів для лікування дихальних розладів новонароджених.

Значна увага приділяється питанню якості допомоги та підвищенню рівня кваліфікації медичних фахівців. За підтримки Уряду Німеччини, ВООЗ, ЮНФПА, ЮНІСЕФ, АМР США, українсько-швейцарського проекту «Здоров'я матері та дитини» реалізуються проекти щодо перепідготовки лікарів, у т. ч. сімейних, та середнього медперсоналу з питань сучасних перинатальних технологій в акушерській практиці. За сприяння українсько-швейцарського проекту «Здоров'я матері та дитини» в Україні запроваджена телемедицина з питань акушерства та неонатології, а також облаштовано стимуляційні центри. Всі ці зусилля дали змогу збільшити частку нормальних пологів з 36 % у 2004 р. до 65 % у 2013 р., а також зменшити рівень смертності дітей віком до 5 років з 16 на 1000 народжених живими у 2000 р. до 7,9 у 2013 р.

Водночас показники материнської і малюкової смертності та рівня абортів ще не досягають рівня країн європейського співтовариства, а сталість досягнутих показників залежатиме від подальшого просування реформи системи охорони здоров'я і впровадження сучасних підходів, практик та стандартів надання медичної допомоги.

Значний обсяг робіт здійснено у сфері планування сім'ї, профілактики небажаної вагітності. За підтримки програми АМР США «Здоров'я жінок України» розроблений і затверджений МОЗ України і НАМН України спільний наказ «Про удосконалення служби планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я в Україні» та оновлено Клінічний протокол планування сім'ї. Надруковано навчальний посібник

для лікарів і навчальний посібник для викладачів 5-денних тренінгів з питань планування сім'ї та з питань методів контрацепції відповідно до періодів життя, а також розпочато перегляд і удосконалення планів і програм до- та післядипломної підготовки лікарів з питань планування сім'ї. Спільно із ЮНФПА проводяться тренінги в регіонах для перепідготовки лікарів, у т. ч. сімейних лікарів, та середнього медперсоналу. За рахунок коштів Глобального фонду для боротьби з ВІЛ/СНІДом, туберкульозом та малярією, АМР США та інших донорів громадські організації розповсюджують серед населення презервативи та інші контрацептиви. Основними цільовими групами є жінки з екстрагенітальною патологією, малозабезпечені, молодь віком 18–20 років, ВІЛ-позитивні жінки та вразливі до ВІЛ жінки. Щорічно проводиться Національний тиждень планування сім'ї з розробленими та скоординованими заходами: акціями, виступами на радіо і телебаченні, висвітленням у ЗМІ, розповсюдженням інформаційно-просвітницьких матеріалів. Проводиться робота щодо поширення свідомого ставлення до батьківства як жінки, так і чоловіка. Підготовка майбутніх батьків до народження дитини здійснюється у Школах відповідального батьківства при жіночих консультаціях. У більшості регіонів створено мережу служб планування сім'ї і дитячої та підліткової гінекології. Робота центрів репродуктивного здоров'я в регіонах будеться на принципах гендерної паритетності (кабінети лікування безпліддя як у чоловіків, так і у жінок; лікування інфекцій, що передаються статевим шляхом, прийом сексопатолога). У 2008 р. прийнято програму лікування жінок з безпліддям. Щороку нею користуються близько 800 жінок, але потребу у ній мають близько 4500 жінок. Функціонують шість державних та низка приватних репродуктивних клінік. У МОЗ є ініціатива щодо розробки та реалізації програми лікування безпліддя у чоловіків.

У 2008–2010 рр. проведено закупівлю кольпоскопів, автоматичних аналізаторів для цитологічних досліджень та мамографів для діагностики захворювань молочної залози. У 2011 р. затверджено уніфікований клінічний протокол первинної та вторинної медичної допомоги при раку молочної залози. Розроблені інфор-

маційні матеріали з питань профілактики онкогінекологічних захворювань жінок, які були надруковані й розповсюджені серед жіночого населення країни, та регулярно проводяться телепередачі «Репродуктивне здоров'я української нації».

У межах дії програми відбувається проведення наукових досліджень з питань вивчення основних факторів жіночого і чоловічого безпліддя і розроблення оптимальних підходів до їх профілактики та лікування; розроблені стандарти профілактичного обстеження та раннього виявлення захворювань чоловічої репродуктивної системи. Зокрема, у 2007–2011 рр. НАМН проведено наукове дослідження основних факторів жіночого та чоловічого безпліддя. У 2011–2014 рр. НАМН проводить дослідження щодо впровадження сучасних медичних технологій з доведеною ефективністю у сфері репродуктивного здоров'я й їх медико-соціального впливу та факторів ускладненого перебігу вагітності. З інтервалом у п'ять років спільно з ЮНІСЕФ, ЮНФПА та АМР США проводиться Мультиіндикаторне кластерне обстеження домогосподарств, яке містить блок про охорону здоров'я (останнє у 2012 р.). У 2010 р. Державний інститут розвитку сім'ї та молоді провів дослідження ставлення молоді до здорового способу життя. У 2011 р. Інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка і ЮНІСЕФ провели дослідження «Стан та чинники здоров'я українських підлітків». Крім того, Уряд, міжнародні та громадські організації регулярно готують огляди стану справ та оцінюють ефективність заходів у тих чи інших сферах охорони здоров'я жінок. У 2008–2010 рр. спільно з ВООЗ було проведено Стратегічну оцінку політик, програм і досліджень «Аборти та контрацепція в Україні». У 2010 р. ВБО «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ» провела дослідження «Україна: моніторинг упровадження цілей спеціальної сесії ГА ООН щодо сексуального та репродуктивного здоров'я». У 2013 р. ЮНФПА спільно з Урядом провів дослідження і розробив алгоритм надання послуг з репродуктивного здоров'я і планування сім'ї для наркозалежних жінок та їх партнерів.

Національна відповідь на епідемію ВІЛ/СНІДу загалом є гендерно нейтральною. З одного боку, Загальнодержавна

програма забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009–2013 рр. передбачає рівний доступ чоловіків та жінок до заходів з профілактики, діагностики та лікування ВІЛ-інфекції, супутніх захворювань, інфекцій, що передаються статевим шляхом, тощо. З другого боку, Програма містить лише два завдання, цільовою аудиторією яких є жінки: здійснення заходів з профілактики передачі ВІЛ-інфекції від матері до дитини шляхом забезпечення закладів охорони здоров'я та забезпечення обстеження вагітних жінок на ВІЛ-інфекцію. ВІЛ-позитивні та наркозалежні жінки подекуди стикаються з тим, що їх не ставлять на облік. Вагітні жінки – споживачки наркотиків відчують перешкоди щодо доступу до АРТ та ОЗТ. Водночас Уряд у партнерстві з громадськими і міжнародними організаціями виконує заходи, спрямовані на включення гендерних підходів до реалізації програм щодо ВІЛ/СНІДу, зокрема, до програм Глобального фонду, за підтримки якого надається переважна більшість послуг з профілактики ВІЛ, догляду та підтримки. Важливо відзначити запровадження деяких програм для жінок-ПКС та жінок-СІН на принципі «рівний рівному», проведення тренінгів для правоохоронців, співробітників органів судової системи та прокуратури і друку освітніх матеріалів на тему гендерної рівності, прав людини тощо для цих груп у рамках програм ПРООН та МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІДу в Україні». У межах програм, які впроваджуються ВБО «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ», надаються послуги для ВІЛ-позитивних жінок і жінок, уразливих до ВІЛ: медико-соціальний супровід ВІЛ-позитивних вагітних, догляд та підтримка ВІЛ-позитивних жінок у місцях позбавлення волі, профілактика ВІЛ у місцях позбавлення волі, робота денних центрів для дітей, яких торкнулась епідемія ВІЛ, на базі неурядових організацій тощо.

Крім цього, Державна служба України з питань протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням збирає дані з розбивкою за статтю. Вони були використані під час розробки концепції нової Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014–2018 рр.

Загалом, гендерний підхід не використовувався для державної оцінки результатів впровадження Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009–2013 рр. для чоловіків, жінок, дівчат, хлопців.

Зокрема, у 2012 р. МОЗ і НАМН проведено дослідження та видано відповідні методичні рекомендації щодо підготовки дискордантних пар до вагітності. У 2013 р. МОЗ, ЮНІСЕФ і Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України провели інституційне дослідження «Соціально-демографічні та медичні детермінанти ризику передачі ВІЛ від матері до дитини в Україні». У 2009–2010 рр. Українська фундація громадського здоров'я та HealthRight International виконали дослідження «Від політики до практики: дослідження процедури тестування на ВІЛ-інфекцію вагітних жінок в Україні». У 2010 та 2013 рр. ВБО «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ» спільно з Аналітичним центром «Соціоконсалтинг» провели дослідження «Показник рівня стигми ЛЖВ – Індекс Стигми». У 2011 р. Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАНУ проведено дослідження гендерно чутливих послуг у сфері ВІЛ/СНІДу в рамках проекту ВБО «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ» за фінансової підтримки Програми «ООН Жінки». У 2012 р. ГФК ЮКРЕЙН і ВБО «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ» провели дослідження гендерних аспектів надання послуг для людей, які живуть з ВІЛ.

За результатами моніторингу Державної програми і досліджень, що проводяться науковими, громадськими та міжнародними організаціями, встановлено, що медико-соціальний супровід жінок з ВІЛ має враховувати гендерні аспекти суспільства – високе, часто подвійне навантаження на жінку, турбота про здоров'я членів сім'ї, інколи потреба у приховуванні свого ВІЛ-статусу, лікування тощо. Саме тому проект нової Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014–2018 рр. передбачає розробку та впровадження гендерно чутливих підходів при організації послуг жінкам, у тому числі

представницям груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ.

Наступним аспектом є надання медичної допомоги жінкам, які пережили насильство. Ще з 1993 р. відповідно до спільного наказу МВС та МОЗ № 307/105 медичні працівники повинні повідомляти органи внутрішніх справ про випадки звернення за медичною допомогою осіб з пораненнями чи іншими тілесними ушкодженнями. Але медичні працівники роблять це нерегулярно, а відповідна статистика не збирається. У центральних органів виконавчої влади немає спільних протоколів щодо надання спеціальних послуг ВІЛ-позитивним та наркозалежним жінкам, які пережили насильство. Протягом 2009–2013 рр. щорічно в рамках міжнародної акції «16 днів проти гендерного насильства» жіночими громадськими організаціями спільно зі структурними підрозділами охорони здоров'я та іншими управліннями облдержадміністрацій проводяться круглі столи, прес-конференції, ярмарки послуг, що сприяють запобіганню і протидії насильству в сім'ї та торгівлі жінками.

У 2013 р. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини провела дослідження стану забезпечення права на медичну допомогу у слідчих ізоляторах Державної пенітенціарної служби України, один з розділів дослідження присвячено питанням жіночого здоров'я.

Моніторинг, обсяг видатків з бюджету

Моніторинг досягнення цілей здійснюється шляхом підготовки щорічних та підсумкових звітів про реалізацію кожної з Державних програм, підготовки доповіді про досягнення відповідних завдань ЦРТ-Україна, а також численних оглядів і досліджень, що проводяться Урядом, науковими, громадськими та міжнародними установами (перелічені вище).

Витрати зведеного бюджету на охорону здоров'я у 2008 р. становили 33 559,7 млн грн, або 3,5 % ВВП, у 2013 р. – 61569,5 млн грн, або 4,2 % ВВП). Крім того, Держстатом за методологією національних рахунків охорони здоров'я розраховується показник загальних витрат на охорону здоров'я (зведений бюджет, соціальне страхування, приватні кошти домашніх

господарств, роботодавців, некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства, кошти іншого світу (кошти міжнародних донорських організацій, спрямованих у систему охорони здоров'я України). Відповідно до цієї методології загальні витрати на охорону здоров'я у 2008 р. становили 63 072,7 млн грн, або 6,7 % ВВП, а у 2012 р. – 108 947,1 млн грн, або 7,7 % ВВП.

D. Насильство щодо жінок

Стан справ: законодавство, стратегії

Україна стала першою пострадянською державою, яка прийняла Закон «Про попередження насильства в сім'ї» (2001 р.), який визначає правові й організаційні засади запобігання насильству в сім'ї та органи й установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї. Реалізація положень закону ускладнюється через відсутність координації між різними суб'єктами, відповідальними за протидію та подолання насильства, обмеженість сфери його застосування тощо. У 2008 р. до закону було внесено зміни: він поширюється на відносини між особами, які перебувають у шлюбі, проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, їхніх дітей, осіб, які перебувають під опікою чи піклуванням, є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання. Крім того, було запроваджено корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, а також вилучено поняття «віктимна поведінка». На виконання закону спільним наказом Міністерства сім'ї, молоді та спорту та Міністерства внутрішніх справ № 3131/386 (зареєстровано в Мін'юсті 07.09.2009 р.) затверджено Інструкцію щодо порядку взаємодії структурних підрозділів обласних державних адміністрацій, відповідальних за реалізацію державної політики з питань попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї. Ця Інструкція визначає також механізм збору статистичних даних з питань домашнього насильства. Втім, головними проблемами щодо реалізації законодавства зали-

шаються прогалини в системі виявлення та перенаправлення постраждалих осіб, брак кваліфікованої допомоги потерпілим, включаючи достатню кількість притулків для тимчасового перебування і реабілітації постраждалих осіб, неможливість раннього виявлення сімей, які перебувають у кризовому стані, відсутність ефективного покарання злочинців. Відсутня кримінальна відповідальність за вчинення насильства у сім'ї. Також важливо, що законодавство стосується лише насильства у сім'ї, не охоплюючи всіх інших можливих видів насильства проти жінок.

У 2011 р. Україна підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульську конвенцію). У рамках підготовки до ратифікації Конвенції Уряд спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні створив робочу групу з питань удосконалення законодавства у сфері попередження насильства в сім'ї, зокрема, приведення чинного законодавства України у відповідність до положень Конвенції. У березні 2013 р. Уряд подав на розгляд парламенту законопроект «Про запобігання та протидію домашньому насильству». В новому законопроекті використано термін «домашнє насильство», що має ширше значення; розширено коло осіб, на яких поширюється дія законодавства; розширено перелік органів та установ, відповідальних за попередження і протидію насильству; значну увагу приділено захисту прав та наданню допомоги різним категоріям постраждалих від домашнього насильства, чіткому розмежуванню повноважень між різними державними органами, заходам із запобігання домашньому насильству тощо.

У 2010 р. було внесено зміни до статті 173-2 «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми» Кодексу України про адміністративні правопорушення. Вони передбачають громадські роботи як новий вид санкції. Втім, досі найчастішим видом стягнення, яке накладають суди, залишається штраф. Очевидно, що це неефективний спосіб, оскільки штраф часто сплачується з сімейного бюджету (або навіть особою, яка пережила насильство), а не кривдником.

Стан поточної роботи, досягнення і проблеми

Питання запобігання і протидії насильству в сім'ї були включені до Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. У рамках її реалізації у 2009 р. було проведено кампанію зовнішньої соціальної реклами. Зазначена реклама створена в рамках Національної кампанії «Стоп насильству!» за підтримки Програми розвитку ООН, Представництва ЄК в Україні та SIDA. У грудні 2010 р. Уряд затвердив План заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 р. Цей План передбачає комплексну діяльність щодо навчання спеціалістів з питань попередження і протидії насильству, у т. ч. правоохоронців, співробітників центрів соціальних служб, суддів тощо, проведення різноманітних інформаційних заходів, виробництво та розповсюдження соціальної реклами проти насильства, розробку мінімальних стандартів послуг для осіб, які пережили насильство, розробку та реалізацію корекційних програм для кривдників. У 2013–2014 рр. МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» у рамках співпраці з Мінсоцполітики за підтримки Програми «ООН Жінки» проведено інформаційну кампанію «Насильство – це сміття, яке треба виносити з дому!».

Крім того, завдання щодо запобігання та протидії насильству у сім'ї включені до Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 р., ухвалені 15 травня 2013 р.

На виконання Плану заходів у 2013 р. Міністерство соціальної політики розробило Навчальну програму з питань запобігання насильству в сім'ї для соціальних працівників, фахівців з соціальної роботи та інших фахівців, які надають соціальні послуги. Мінсоцполітики проводить підвищення кваліфікації для фахівців, які працюють у напрямі попередження насильства в сім'ї, у тому числі для керівників і спеціалістів регіональних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служб у справах дітей. Також за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні у співпраці з МВС України розроблено спеціалізований курс з протидії насильству в сім'ї та на постійній основі проводиться навчання курсантів

факультетів міліції громадської безпеки вищих навчальних закладів системи МВС та підвищення кваліфікації діючих дільничних інспекторів міліції.

Найбільш масштабна програма навчання представників правоохоронних органів та суддів була реалізована Урядом спільно з Програмою ЄС – ПРООН протягом 2010–2011 рр., у рамках якої були проведені тренінги з попередження та протидії домашньому насильству – 449 тренінгів для 9024 представників правоохоронних органів (у т. ч. 63 % загальної кількості дільничних інспекторів в Україні), а також для 290 суддів. За підтримки ПРООН та Українсько-канадського проекту судової співпраці розроблено навчальні матеріали для правоохоронців і суддів, у 2011 р. посібник для суддів було затверджено вченою радою Національної школи суддів.

Щорічно у листопаді–грудні Урядом і місцевими органами влади у співпраці з громадськими та міжнародними організаціями провадиться Всеукраїнська акція «16 днів проти насильства», у рамках якої організовуються інформаційні та освітні заходи (лекції, семінари, тренінги, бесіди, круглі столи, виховні заходи, відкриті уроки, тематичні висновки конкурси тощо) для учнів, вчителів і батьків щодо проблем насильства проти жінок та дітей.

Проведення цих акцій висвітлюється в засобах масової інформації (особливо на місцевому рівні), зокрема, здійснюється постійний медіасупровід заходів регіональними телерадіокомпаніями, організовується трансляція відеороликів соціальної спрямованості в програмах телерадіомовлення і на офіційних веб-сайтах регіональних державних адміністрацій. Щоправда, цій інформаційній діяльності бракує масштабності.

Результати цієї діяльності – підвищення розуміння цієї проблеми жінками, про що свідчить зростання кількості звернень до правоохоронних органів з приводу вчинення насильства у сім'ї: у 2010 р. таких звернень було 157 167, у 2011 р. – 162 768, у 2012 р. – 137 782 та у 2013 р. – 174 229 (з них приблизно 95% – звернення від жінок). Втім, дані статистики є неповними, оскільки вони відображають лише задокументовані випадки за зверненнями жертв домашнього насильства.

Система органів, що надають послуги особам, які пережили насильство, охоплює центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центри соціально-психологічної допомоги, заклади/центри при медичних установах, регіональні служби у справах дітей, притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей (державні, регіональні або муніципальні установи) та громадські організації. Станом на кінець 2013 р. в Україні функціонує 22 центри соціально-психологічної допомоги у регіонах (з 27 регіонів). З 2012 р. за підтримки Українського жіночого фонду в 9 областях працюють центри із надання психологічної та правової допомоги жінкам, які постраждали від насильства в сім'ї.

Соціальні послуги центрів соціальних служб протягом 2013 р. отримали 8573 сім'ї, в яких сталося насильство в сім'ї (це на 29,7 % більше, ніж у 2012 р.), і 27022 осіб, які постраждали від насильства в сім'ї (на 78,5 % більше, ніж у 2012 р.). Такі послуги надаються і неурядовими організаціями. У 2013 р. МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» у співпраці з Мінсоцполітики, Міжнародним гуманітарним центром «Розрада», Всеукраїнським громадським центром «Волонтер» за підтримки Програми «ООН Жінки» розроблено програму корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14–18 років) та жінками, які пережили насильство. У 2013 р. МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» і «Право на здоров'я» спільно з Мінсоцполітики розпочали пілотувати в м. Києві «соціальну квартиру» як форму реабілітації матерів з дітьми у складних життєвих обставинах, які пережили насильство.

У 2013 р. було змінено норми Кримінального процесуального кодексу України щодо затримання правопорушника, якими фактично заборонено вилучення кривдника із сім'ї більше, ніж на три години. Це зменшує можливості забезпечення безпеки жертв домашнього насильства.

Протягом 2008–2010 рр. було розроблено та апробовано методики проведення корекційної роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї. У 2010 р. за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні проводилися тренінги з впровадження корекційних програм для соціальних працівників

та психологів з усіх регіонів України. У 2013 р. МБФ «Українська фундація громадського здоров'я», Міжнародним гуманітарним центром «Розрада», Всеукраїнським громадським центром «Волонтер» у співпраці з Мінсоцполітики за підтримки «ООН Жінки» відпрацьовано корекційну програму для чоловіків, які вчиняють насильство в сім'ї, та проведено навчання для спеціалістів відповідних установ. Але рівень охоплення кривдників корекційними програмами залишається невисоким з огляду на нечіткість законодавчого положення щодо санкцій за відмову від проходження таких програм. Так, у 2013 р. на профілактичному обліку в органах внутрішніх справ за факти вчинення насильства в сім'ї перебували 92772 особи, з яких лише 4335 осіб (4,7%) були направлені органами внутрішніх справ для проходження корекційних програм. Ця частка майже утричі вища за ту, яка була попереднього року – 1,7 %. Протягом 2013 р. корекційні програми пройшли майже 1,5 тис. осіб, що становить 34,6 % загальної кількості направлених до ОВС.

Важлива роль у розв'язанні проблем домашнього насильства належить ОГС, зокрема «гарячій лінії» з протидії гендерному насильству, яку підтримує Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна». Жертви домашнього насильства можуть звернутися до неї й отримати правову допомогу. Ла Страда підтримує також і гарячу лінію з питань запобігання торгівлі людьми, запобігання насильству та захисту прав дітей. Остання була створена у січні 2013 р., і протягом перших шести місяців на неї надійшло майже 15 тис. звернень.

Статистична звітність про стан справ у цій сфері збирається, але потребує вдосконалення та періодичних змін у відповідь на розвиток діяльності у цій сфері. Так, наразі у формі статистичної звітності щодо домашнього насильства, окрім випадків завершених кримінальних проваджень, відсутня інформація про кількість та стать осіб (дорослих і дітей), які постраждали від домашнього насильства, інформація про види вчиненого домашнього насильства, а також існуюча статистична звітність не дає можливості всебічно проаналізувати причини та умови учинених злочинів (у кримінальних провадженнях за випадками насильства в сім'ї).

Крім того, громадські та міжнародні організації спільно з Урядом проводять соціологічні дослідження щодо поширеності явища насильства стосовно жінок, причин, наслідків, зв'язку з іншими соціальними факторами, ефективності заходів із запобігання та протидії насильству тощо. Перше та найбільш масштабне соціологічне опитування було проведено ПРООН за фінансової підтримки ЄС у 2009 р. Результати дослідження були враховані при розробці Плану заходів Національної кампанії «Стоп насильству!», інформаційних матеріалів та заходів.

Ставлення жінок і чоловіків до домашнього насильства також оцінювалося у Мультиіндикаторному кластерному обстеженні домогосподарств, проведеному у 2012 р. Державною службою статистики України, Українським центром соціальних реформ, ПАТ «Статінформконсалтинг», ЮНІСЕФ, АМР США та Швейцарським бюро співпраці. Також у 2012 р. Українським інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка на замовлення МБФ «Українська фундація громадського здоров'я» проведено дослідження «Попередження насильства над жінками, які перебувають у складних життєвих обставинах: стан розвитку та забезпечення діяльності». Проводяться також окремі дослідження щодо насильства стосовно жінок – представниць окремих вразливих груп. Наприклад, у 2012 р. Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України проведено дослідження стигми і дискримінації, пов'язаних з ВІЛ-статусом, серед медичних працівників і щодо пацієнтів в Україні. У 2012 р. ГФК ЮКРЕЙН і ВБО «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ» провели дослідження гендерних аспектів надання послуг для людей, які живуть з ВІЛ, один із розділів якого було присвячено проблемі насильства (див. докл. додаток 3). Не вивченою є проблема насильства щодо лесбійок та трансгендерних жінок, що залишає її поза увагою держави та суспільства.

Протидія торгівлі людьми теж є важливим завданням України. Україна була першою пострадянською державою, яка у 1998 р. встановила кримінальну відповідальність за торгівлю людьми (ст. 149 Кримінального кодексу України). Протя-

гом останніх років Україна прийняла низку основних законодавчих документів, спрямованих на посилення боротьби з торгівлею людьми. Так, 21 вересня 2010 р. Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про протидію торгівлі людьми (№ 197). 20 вересня 2011 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про протидію торгівлі людьми».

Крім того, у 2013 р. у рамках головування України в ОБСЄ був прийнятий запропонований Україною додаток до Плану дій ОБСЄ з протидії торгівлі людьми, який підтримали всі країни – учасниці ОБСЄ.

Координатор проектів ОБСЄ в Україні спільно з Міністерством соціальної політики України протягом 2009–2011 рр. провів апробацію у двох сферах державного механізму перенаправлення постраждалих від торгівлі людьми. Результатом цієї роботи стало затвердження Кабінетом Міністрів України нормативно-правових актів, які регулюють надання комплексної допомоги постраждалим від торгівлі людьми. У березні 2012 р. було прийнято Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2015 р. Також у 2012 р. затверджено Порядок встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, створено Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та затверджено Порядок виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

За підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні та Представництва МОМ в Україні було проведено навчання суб'єктів національного механізму взаємодії на регіональному рівні. Крім того, Мінсоцполітики затверджено Програму навчання спеціалістів, які працюють у сфері протидії торгівлі людьми та надання допомоги постраждалим особам. Зазначена програма з початку 2014 р. впроваджується в регіональних центрах підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування. Також завдяки проведенню інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення рівня обізнаності населення щодо існуючої державної допомоги, станом на квітень 2014 р. Мінсоцполітики встановило статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, 62 особам.

Для них було складено план реабілітації та взято під соціальний супровід центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а також виплачено одноразову матеріальну допомогу. Водночас Представництво МОМ в Україні виявило та надало допомогу у 2013 р. 929 постраждалим від торгівлі людьми (48 % з них – жінки), допомога яким надавалася через представників громадських організацій, які представляють Всеукраїнську коаліцію з протидії торгівлі людьми в Україні. Крім того, починаючи з 2002 р., у м. Києві діє медичний реабілітаційний центр МОМ з надання допомоги постраждалим.

У липні 2013 р. Мінсоцполітики затвердило Стандарт надання послуг із соціальної профілактики торгівлі людьми, Стандарт надання послуг із соціальної інтеграції та реінтеграції осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та Стандарт надання послуг із соціальної інтеграції та реінтеграції дітей, які постраждали від торгівлі людьми. Протягом 2013 р. українські правоохоронні органи зареєстрували 130 фактів торгівлі людьми, за період введення кримінальної відповідальності за цей злочин (1998–2013 рр.) було зареєстровано 3370 таких фактів. Кількість злочинів торгівлі людьми, які вдалося правоохоронцям зареєструвати, мала стійку тенденцію до зниження (2012 р. їх було 162, у 2010 р. – 257), що не відображає реальної ситуації, а є наслідком втрати кадрового потенціалу в правоохоронних органах у результаті адміністративної реформи, розпочатої наприкінці 2010 р.

Втім, згідно зі звітом Держдепартаменту США щодо торгівлі людьми за 2013 р. нові тенденції та виклики в торгівлі людьми (зокрема, внутрішня торгівля людьми, експлуатація іноземців в Україні, торгівля людьми з метою примусової праці, вилучення органів, сурогатне материнство, використання злочинцями новітніх технологій та Інтернету тощо) вимагають сучасних підходів до боротьби з цим явищем.

Моніторинг

Уряд здійснює моніторинг заходів з протидії торгівлі людьми та запобігання насильству в сім'ї шляхом підготовки щорічних доповідей, звітів про виконання державних програм та планів заходів, під-

готовки державних доповідей щодо виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми та інших міжнародних документів, Універсального періодичного огляду.

Е. Жінки та збройні конфлікти

Стан справ: законодавство, стратегії, статистичні дані

Протягом 1995–2014 рр. ситуація із розширенням участі жінок у вирішенні конфліктів на рівні прийняття рішень характеризувалася двома протилежними тенденціями. З одного боку, представленість і роль жінок у Збройних Силах України поступово зростала, але зростання чисельності військовослужбовців-жінок, особливо служби за контрактом, пов'язане не з престижністю самої служби, а передусім з небажанням чоловіків займати низькооплачувані посади. Так, у 2001 р. жінки-офіцери становили 0,7 % усього офіцерського складу, а у 2010-му – 2,9 %.

Станом на 2013 р. у Збройних Силах України проходять службу та працюють понад 47 тис. жінок, серед яких майже третина – жінки-військовослужбовці. Більше 1600 з них – офіцери, понад 4700 – сержанти та 9770 – солдати військової служби за контрактом. 370 дівчат навчаються у вищих військових навчальних закладах. Таким чином, жінки становлять 13,5 % чисельності ЗСУ. Враховуючи те, що з осені 2013 р. ЗСУ формуються тільки за контрактом (крім внутрішніх військ, призов до яких продовжується), частка жінок-військовослужбовців зростатиме. Суттєвому збільшенню кількості жінок у ЗС України сприяло і внесення змін до нормативних документів, наприклад затвердження наказу Міністра оборони України від 26.10.2010 р. № 545 «Про затвердження Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, які підлягають заміні, Переліку рівнів військової освіти осіб офіцерського складу, Переліку військових посад осіб офіцерського складу Збройних Сил України, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками, Переліку військово-облікових спеціальностей, за якими

може бути присвоєно первинне військове звання молодшого лейтенанта запасу», за яким близько 70 % офіцерських посад стали доступними для жінок (до цього доступними були близько 30 % посад). Протягом 2008–2010 рр. у Міністерстві оборони та Генеральному штабі ЗС України було введено посади працівників для забезпечення напряму «гендерна політика» та у 2010 р. затверджено посаду радника з гендерних питань (на громадських засадах) та створено робочу групу із впровадження плану забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України. Наразі ця робота не ведеться.

Водночас у ЗСУ досі немає жодної жінки-генерала, лише 14 жінок-полковників (з них 10 – полковники медичної служби), 129 підполковників (з них 78 – підполковники медичної служби) і 372 майори. Протягом 1992–2005 рр. близько 40 українських військовослужбовців-жінок пройшли службу у складі миротворчих контингентів України у різних країнах світу. Але після загибелі жінки-миротворця в Іраку у 2005 р. у ЗСУ було прийнято рішення більше не направляти жінок до миротворчих контингентів.

Ставлення громадськості до права і можливості жінок служити в армії та, відповідно, їхня роль у ЗСУ змінюється у позитивний бік, у тому числі й у результаті участі жінок у військових діях на сході України та, зокрема, захоплення у заручники і примусового тримання під вартою в РФ української офіцерки Надії Савченко (з липня 2014 р.).

Стан поточної роботи, досягнення і проблеми

Оскільки Україна протягом 22 років не була учасницею жодного військового конфлікту та проголошувала мирний характер своєї політики в усіх стратегічних документах, потреби у пропаганді ненасильницьких форм вирішення конфліктів та культури миру не були нагальними. Резолюція Ради Безпеки 1325 не була в центрі уваги органів влади, попри зусилля громадських організацій.

Але протягом загострення громадянських протистоянь у листопаді 2013 – лютому 2014 р., після окупації АР Крим російськими військами та початком воєнних дій у східних областях України громадські

лідерки, діячки культури і мистецтва, журналістки та інші українські жінки відіграли активну роль у здійсненні ненасильницького опору та сприянні національній єдності. Учасниці громадянських протестів («Євромайдану») сформували Жіночу сотню самооборони ім. О. Кобилянської, надавали правову, медичну та іншу волонтерську допомогу, забезпечували громадську безпеку, проводили навчальні заходи та вживали безліч зусиль як для збереження мирного характеру протистояння, так і для подолання наслідків насильства тоді, коли протистояння перестало бути мирним. Одну з таких учасниць – українську співачку та громадську активістку Руслану Лижичко – у березні 2014 р. було нагороджено Державним департаментом США як одну з найхоробріших жінок планети. Подібні жіночі сотні з'явилися і в деяких областях України.

Із розгортанням військового конфлікту на сході України у червні 2014 р. Президент України призначив Уповноваженим Президента з мирного врегулювання ситуації в Донецькій та Луганській областях відому українську політиkinю та одну з лідерок руху за гендерну рівність серед народних депутатів Ірину Геращенко.

Такі зусилля дали змогу звернути увагу громадськості на можливість зміни стереотипів щодо ролі жінок у процесах соціального розвитку, зокрема й під час громадянських протистоянь та міжнародних конфліктів.

Станом на 01.01.2013 р. в Україні перебувало близько 2500 біженців. Приблизно 30–40 % з них становлять жінки. Щороку за статусом біженця до України звертається 1000–1500 осіб, 7–20 % отримують його. 8.07.2011 р. було прийнято Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». 22.08.2012 р. прийнято розпорядження Кабінету Міністрів «Про затвердження плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року» (щоправда, для реалізації плану поки що не виділяється державне фінансування). План заходів передбачає проведення для одиноких матерів і одиноких вагітних жінок із числа біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, консультацій щодо

надання медичної та юридичної допомоги, особливостей їх соціальної реабілітації, а також створення центру прийому і перебування одиноких матерів і одиноких вагітних жінок із числа біженців та осіб, які потребують додаткового захисту.

В Україні функціонує три пункти для біженців, які отримують державне фінансування. У них можуть перебувати близько 200 осіб. Але обсяг державної допомоги біженцям є обмеженим. Державні органи майже не сприяють працевлаштуванню біженців, соціальна допомога після отримання статусу біженця надається у мікроскопічному розмірі (17 грн). Крім того, функціонує Інтеграційний центр підтримки родин біженців, створений благодійним фондом «Рокада». Один із пріоритетів центру – проекти соціальної адаптації біженок із країн Азії та Кавказу, які через свої національні традиції й велику кількість дітей не можуть працювати повний робочий день. Центр проводить навчання мов і навичок роботи на комп'ютері, а також забезпечує часткове працевлаштування для біженок (за фінансової підтримки УВКБ, ООН та ЄС).

У березні 2014 р. через окупацію АР Крим російськими військами велика кількість мешканців півострова прийняли рішення переїхати на материкову частину України, таким чином вони стали внутрішньо переміщеними особами. Оскільки Україна не мала відповідного законодавства та досвіду роботи із такими особами, першими захист та допомогу внутрішньо переміщеним особам стали надавати не стільки державні органи, скільки об'єднання громадян, неурядові організації та місцеві органи влади. Станом на кінець серпня 2014 р. 4174 військовослужбовці та члени їхніх сімей залишили територію АР Крим. Окрім того, територію АР Крим вже залишило щонайменше 15 тис. цивільного населення.

Набагато більше осіб вимушені були залишити домівку і переїхати внаслідок військових дій у двох східних областях України – Донецькій та Луганській. За мінімальними оцінками, ці території залишило понад 220 тис. осіб, за неофіційними оцінками – до 1 мільйона. За оцінками ООН, до РФ виїхало ще близько 200 тис. жителів цих областей. Згідно з експертними дани-

ми до 95 % внутрішньо переміщених осіб – це жінки з дітьми, що безпосередньо визначає яких послуг і допомоги з боку держави вони потребують.

У квітні 2014 р. прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України». Мінсоцполітики розпочало координацію процесів надання допомоги внутрішньо переміщеним особам. Закон про статус внутрішньо переміщених осіб вже розроблено, але досі не прийнято, що знижує ефективність діяльності держави у цьому напрямі. За декілька місяців (починаючи з березня) Уряд встиг налагодити роботу із внутрішньо переміщеними особами, у т.ч. інформаційну, правову, соціальну тощо. Водночас значна частина роботи здійснюється на рівні громадських активістів та місцевих органів влади. Так, громадські активісти створюють групи допомоги, у т.ч. у соціальних мережах, збирають кошти, надають соціальну допомогу, обласні органи виконавчої влади та місцеві органи влади надають тимчасове житло і харчування, а також забезпечують соціальні виплати та вживаються заходи для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Водночас з огляду на велику кількість жінок з дітьми серед переміщених осіб постає завдання забезпечити можливість працевлаштування, доступу до підвищення кваліфікації або перекваліфікації, соціального забезпечення, догляду за дітьми, охорони здоров'я та доступу дітей до освіти.

Так само активними є жінки у створенні та діяльності волонтерських груп для допомоги тим, хто постраждав унаслідок військових дій, та членам їхніх родин, а також забезпечення засобів захисту солдатів, офіцерів і добровольців, які беруть участь у збройному конфлікті.

Розробка офіційної системи моніторингу політики щодо внутрішньо переміщених осіб ще триває.

Ф. Жінки й економіка

Стан справ: законодавство, стратегії

Розширення участі жінок в економічному житті та доступу до економічних ресурсів в Україні стало розглядатися як першочерговий пріоритет лише останні-

ми роками. Незважаючи на те, що Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», прийнятий ще у 2005 р., містить розділ про забезпечення рівних прав жінок і чоловіків у соціально-економічній сфері (у т. ч. у праці та одержанні винагороди за неї, під час укладання колективних договорів та угод і в у сфері підприємництва), Уряд вживав недостатньо конкретних заходів для подолання гендерних прогалин та диспропорцій в економічній сфері. Так, лише одне із завдань Державної програми на період до 2010 р. стосувалося цієї проблематики. Воно передбачало забезпечення включення гендерної складової до програм соціально-економічного розвитку регіонів та галузей. Але це завдання так і не було виконане. Водночас протягом реалізації Державної програми було ратифіковано Конвенцію Міжнародної організації праці про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156 (у 2009 р.) та протягом 2009–2011 рр. проведено широкомасштабне навчання понад 900 представників системи адміністрації праці щодо забезпечення рівних можливостей на робочому місці, недискримінації у сфері праці, рівної оплати за працю рівної цінності для жінок та чоловіків (у співпраці з МОП в Україні). У 2009–2011 рр. МОП в Україні надало допомогу Мінсоцполітики для розробки, впровадження та моніторингу гендерно чутливих політик та програм для державних органів, що працюють у сфері працевлаштування. Зокрема, було розроблено, надруковано і розповсюджено методичні рекомендації й навчальні матеріали щодо комплексного гендерного підходу на ринку праці України та в системі інспекції праці України.

Стан поточної роботи, досягнення і проблеми

Державна інспекція праці України забезпечує державний контроль за виконанням законодавства про працю, у т. ч. положень Конвенцій МОП № 100 та № 111. Зокрема, протягом 2013 р. державні інспектори провели 39 тис. перевірок на 32 тис. підприємствах, під час яких було встановлено 213 випадків порушення трудових прав жінок. Потрібно пояснити, що такі права встановлені КЗпП України і сто-

суються передусім захисту репродуктивної функції жінок і трудових прав вагітних жінок і жінок, які мають дітей. Утім, такі права не тільки встановлюють захист жінок, а й накладають певні обмеження на них і відтак знижують конкурентоспроможність жінок на ринку праці (докл. див. підрозділ I. Права людини жінок).

Районні центри зайнятості регулярно проводять семінари й організовують обмін досвідом для жінок з питань ефективного пошуку роботи, самопрезентації та самоосвіти, балансу між сім'єю і кар'єрою та особливостей працевлаштування жінок. Такі заходи проводяться і громадськими організаціями. Загалом, жінки становлять близько 60 % тих, хто звертається до центрів зайнятості за допомогою у працевлаштуванні. Але це не означає, що рівень безробіття жінок є вищим. Так, станом на 2012 р. безробітними були 8,5 % чоловіків та 6,4 % жінок (за методологією МОП). Жінки, як правило, більше довіряють державним центрам зайнятості, тому частіше звертаються до них.

Ця робота продовжується і в рамках виконання Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р.

У 2008 р. було внесено зміни до Кодексу законів про працю України, якими передбачено, що колективним договором встановлюються рівні права і можливості для жінок та чоловіків. У 2012 р. відповідну зміну було внесено до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Нині в Україні діє (до укладення нової) Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010–2012 рр. (колективна угода на національному рівні). Серед іншого угода містить домовленість сторін рекомендувати під час укладання колективних договорів включати положення щодо забезпечення гендерної рівності працівників та зобов'язання сторони профспілок передбачати вирішення питання щодо гендерної політики під час укладення колективних договорів та регіональних і галузевих угод. За оцінкою сторін Генеральної угоди, зазначені положення виконуються.

Одним із найбільш визначних проявів нерівності жінок і чоловіків у економіці є

розрив у заробітній платі. Скорочення цього розриву вдвічі стало одним із завдань ЦРТ для України. Різниця в зарплатах значною мірою зумовлена системою гендерного розподілу праці. Зайнятість жінок зосереджена в тих видах діяльності, що не надають високих зарплат, здебільшого в бюджетному секторі економіки. Водночас чоловіки зайняті в робітничих професіях, в управлінні та новітніх інформаційних технологіях. Ці сегменти зайнятості забезпечують значно вищий рівень зарплат.

Індикатор 3.4. Співвідношення середнього рівня заробітної плати жінок до середнього рівня заробітної плати чоловіків, %

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2015 (орієнтир)
70,9	69,7	69,3	68,6	68,6	70,9	72,8	72,9	75,2	77,2	77,8	74,9	77,6	77,2	86

Скорочення гендерного розриву в заробітній платі було забезпечено впровадженням Єдиної тарифної сітки у бюджетній сфері у 2005 р., що привело до поступового підвищення рівня оплати праці у найбільш «фемінізованих» видах економічної діяльності, які охоплюють галузі соціальної сфери. Проте подальше прискорення зазначеної тенденції пов'язується з іншим чинником: у результаті фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. відбулося «замороження» або навіть часткове зменшення розміру заробітних плат у більшості секторів економіки, що призвело до міжпосадового та міжгалузевого вирівнювання оплати праці працівників – як жінок, так і чоловіків. Поступове відновлення економіки призвело до чергового стрибка у розмірі гендерного розриву в 2011 р. за рахунок більш швидкого зростання зарплат у виробничому секторі економіки порівняно з бюджетними галузями соціальної сфери, де зосереджується зайнятість жінок. Лише після відновлення застосування Єдиної тарифної сітки та поступового підвищення посадових окладів працівників бюджетної сфери середня заробітна плата жінок знову наблизилася до середньої заробітної плати чоловіків. Водночас ці дані враховують лише статистику з «білого сектору». Експерти сходяться на думці, що у «тіньовому» секторі (який, за різними оцінками, становить до 50–70 % ВВП) гендерний розрив у оплаті праці є більшим.

Чотири із 12 завдань Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. стосуються забезпечення гендерної рівності у сфері економіки, у т. ч. скорочення гендерного розриву в рівні заробіт-

ної плати жінок і чоловіків. Для виконання цього завдання заплановано провести аналіз стану оплати праці жінок і чоловіків у різних галузях за останні десять років та запровадження щорічного моніторингу, дослідження стану застосування роботодавцями практик у сфері зменшення розриву в оплаті праці, інформаційні кампанії для роботодавців, спрямовані на забезпечення гендерної рівності на робочому місці, та роз'яснювальні кампанії для працівників Державної служби зайнятості та територіальних центрів зайнятості з питань усунення стереотипів щодо жіночих та чоловічих професій. У співпраці Мінсоцполітики і Представництва Фонду народонаселення ООН в Україні проведено та презентовано у листопаді 2013 р. дослідження «Участь жінок у складі робочої сили України». У 2013 р. ЮНФПА також розробив концепцію інформаційної кампанії для роботодавців, спрямованої на вирівнювання зарплат та усунення інших гендерних диспропорцій на робочому місці.

Наступним завданням Держпрограми є проведення серед роботодавців інформаційно-роз'яснювальної роботи із запровадження європейських стандартів рівності співробітників у сфері праці. Ця ініціатива є продовженням попередніх зусиль, що їх вживали МОП в Україні спільно з Міністерством соціальної політики протягом 2009–2011 рр. (за фінансової підтримки ЄС та МОП). Так, було проведено навчання понад 600 представників організацій працівників та більш як 300 представників організацій роботодавців з питань забезпечення рівних можливостей на робочому місці, запобігання дискримінації та сексуальним домаганням, а також про-

ведення гендерного партисипативного аудиту. Було розроблено методики і додаткові матеріали й посібники для роботодавців для забезпечення рівних можливостей та гендерної рівності на робочому місці. Пілотні підприємства провели партисипативний гендерний аудит, чотири з них розробили плани з досягнення гендерної рівності на робочому місці. У 2010–2011 рр. відбулося два раунди національного конкурсу «Кращий роботодавець: рівні можливості», у ньому взяло участь близько 200 роботодавців приватного, муніципального та неурядового секторів. У 2012 р. обсяг цих зусиль було значно скорочено, але на 2014 р. Мінсоцполітики, Федерацією профспілок та Федерацією роботодавців України заплановано підготовку для роботодавців і профспілок рекомендацій щодо запобігання дискримінації у сфері праці та забезпечення гнучких умов праці для працівників із сімейними обов'язками.

Розширення доступу жінок до ринків, надання послуг у сфері бізнесу та зміцнення економічного потенціалу жінок також є одним із завдань Держпрограми на період до 2016 р. Програмою передбачено, що особлива увага буде приділятися жінкам із сільської місцевості, представницям національних меншин та жінкам з особливими потребами. Закон 2005 р. передбачає можливість позитивних дій для усунення дисбалансу в підприємницькій діяльності жінок і чоловіків шляхом заохочення підприємницької діяльності, надання пільгових кредитів, проведення бізнес-тренінгів та інших заходів. Водночас у реальності такі дії обмежуються лише тренінгами, семінарами, індивідуальними та груповими консультаціями, що їх проводять районні та міські центри зайнятості для жінок, які бажають розпочати власну справу, а також виплатою одноразової допомоги. У різних регіонах частка жінок, які отримали такі консультації та одноразову допомогу, становить від 40 до 50 % усіх осіб, які скористалися відповідними послугами центрів зайнятості (але ця частка не є достатньою для усунення дисбалансу гендерного представництва серед підприємців – лише 22% підприємств належать жінкам). В Україні немає комплексної програми підтримки жіночого підприємництва. У Концепції Загальнодержавної програми розвитку мало-

го і середнього підприємництва на 2014–2024 рр. є лише одна згадка про жіноче підприємництво (вона передбачає активне залучення до малого і середнього підприємництва молоді, сільського населення, жінок, пенсіонерів та людей з обмеженими можливостями), попри те, що жіночі організації надавали відповідні пропозиції до неї. Важливо також звернути увагу на зусилля міжнародних і громадських організацій щодо навчання жінок започаткуванню та веденню власної справи. Так, протягом 2009–2011 рр. МОП в Україні провела навчання 900 жінок-підприємниць та видала низку посібників з цих питань.

Підтримання мереж жінок забезпечується переважно за рахунок зусиль жіночих організацій. Зокрема, у 2013 р. Жіноча професійна ліга створила Ініціативну групу з підтримки жіночого підприємництва та відповідну платформу у соціальних мережах, яка передбачає обмін досвідом, наставництво та консультації. Було проведено дослідження потреб у навчанні жінок – представниць малого і середнього бізнесу та спільно з декількома провідними приватними компаніями проведено презентацію історій «Жінок, які надихають». Окремі з компаній корпоративного сектору створюють центри підтримки жіночих ініціатив, пропонують заходи для розвитку жіночого лідерства.

Професійна сегрегація і дискримінація під час працевлаштування є основною причиною розриву в оплаті праці та інших гендерних диспропорцій у сфері економіки. У Законі України «Про зайнятість населення» 2012 р. передбачено заборону в оголошеннях (рекламі) про вакансії зазначати обмеження щодо віку кандидатів, пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати вимоги, що надають перевагу одній зі статей. Районні та міські центри зайнятості та громадські організації періодично проводять заходи з профорієнтації молоді для усунення гендерних стереотипів щодо професій. Але професійна сегрегація досі залишається значною – про це свідчить як мінімум гендерний розподіл студентів за галузями знань (див. підрозділ В. Освіта та професійна підготовка жінок). Про численні випадки дискримінації

під час працевлаштування свідчать дані експертів, повідомлення у ЗМІ та звернення до Експертної ради з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі.

Сприяння збалансованому поєднанню професійних і сімейних обов'язків чоловіків і жінок також є одним із завдань Держпрограми на період до 2016 р. Зокрема, передбачено проведення інформаційних кампаній з метою висвітлення питань необхідності рівного розподілу сімейних обов'язків та відповідальності між жінками і чоловіками щодо виховання дитини, цільовою аудиторією яких мають стати як самі працівники, так і роботодавці. У 2012–2014 рр. Ліга соціальних працівників спільно з Мінсоцполітики та за підтримки ЄС розробляють і розповсюджують моделі реінтеграції матерів і батьків до професійного життя після повернення з відпустки для догляду за дитиною. Зокрема, у 2013 р. було проведено дослідження потреб і можливостей працівників і роботодавців щодо повернення на роботу після такої відпустки та розроблено модель (послуги і механізми), які роботодавці можуть впровадити для сприяння власним працівникам. Наразі проводяться заходи із представлення моделі й навчання працівників, представників роботодавців, центрів зайнятості та профспілок щодо використання моделі.

Крім того, у регіонах України проводяться семінари, тренінги та інші інформаційні заходи для молоді, яка готується вступати до шлюбу, для молодих подружніх пар та молодих батьків. Вони спрямовані на підготовку до забезпечення рівного розподілу сімейних обов'язків та відповідальності між жінками і чоловіками. У 2013 р. ЮНФПА розробив концепцію інформаційної кампанії щодо рівного розподілу домашніх обов'язків та обов'язків щодо виховання дітей між жінками і чоловіками. Проведення кампанії заплановане на 2014 р.

Моніторинг

Моніторинг досягнення цілей цієї проблемної сфери відбувається шляхом підготовки доповіді про виконання ЦРТ (2013 р.), шостої і сьомої об'єднаної доповіді про виконання Україною Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (2010 р.) та опрацювання заключних

рекомендацій Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок, підготовки звітів про реалізацію державних програм і проектів неурядових та міжнародних організацій. Зокрема, ці моніторингові заходи сприяли значному посиленню економічного компоненту національної гендерної політики після 2010 р.

Г. Участь жінок у роботі директивних органів і у процесі прийняття рішень

Стан справ: законодавство, стратегії, статистичні дані

Законодавство України надає право жінкам і чоловікам на рівний доступ до директивних структур та процесу прийняття рішень. Зокрема, у ст. 24 Конституції прямо передбачено, що «рівність прав жінки і чоловіка забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності...». Рівне виборче право забезпечується частиною п'ятою ст. 3 Закону України «Про вибори народних депутатів України», яка передбачає заборону привілеїв чи обмежень кандидатів у депутати за ознаками «...статі...або іншими ознаками».

Крім того, забезпечення гендерного співвідношення на рівні не менше 30 до 70% тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади є однією з Цілей розвитку тисячоліття для України.

Водночас реальні досягнення у цій сфері є достатньо обмеженими. За результатами виборів до Верховної Ради у 2012 р., жінок-депутаток лише 9,4 %. На 1 січня 2013 р. жінки становили 12 % депутатів обласних рад, 23 % депутатів районних рад, 28 % депутатів міських рад, 51 % депутатів сільських рад та 46 % депутатів селищних рад. Однак залежність між рівнем повноважень ради та її гендерним складом залишається очевидною: традиційно жінки значно краще представлені у представницьких органах нижчих рівнів, зокрема серед депутатів сільських та селищних рад.

2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2015 (орієнтир)
Індикатор 3.1. Гендерне співвідношення серед депутатів Верховної Ради України, чис.жін./чис.чол.														
8/92	8/92	5/95	5/95	5/95	5/95	9/91	8/92	8/92	8/92	8/92	8/92	9/91	9/91	30/70
Індикатор 3.2. Гендерне співвідношення серед депутатів місцевих органів влади, чис.жін./чис.чол.														
42/58	42/58	42/58	42/58	42/58	42/58	35/65	35/65	37/63	37/63	37/63	44/56			50/50
Індикатор 3.3. Гендерне співвідношення серед вищих державних службовців (1–2 посадових категорій), чис.жін./чис.чол.														
15/85	16/84	17/83	17/83	17/83	22/78	21/79	22/78	22/78	23/77	25/75	27/73	28/72		30/70

Гендерне співвідношення серед депутатів Верховної Ради та місцевих органів влади протягом 2000–2012 рр. характеризується незначним коливанням, але не стає більш збалансованим. Це пов'язано з тим, що законодавство поки що не створює дієвих механізмів розширення доступу жінок до директивних органів та процесу прийняття рішень. Станом на 1 січня 2013 р. жінки становлять 76,8 % загальної кількості державних службовців. Але серед керівників першої категорії (тих, які відповідають за прийняття рішень загальнодержавного значення) жінок лише 13,5 %.

Протягом 2009–2014 рр. у складі Кабінету Міністрів України ніколи не було більше за трьох жінок. Наразі у складі Уряду є лише одна жінка, яка очолює Міністерство соціальної політики. Крім того, посади урядового уповноваженого з питань антикорупційної політики, заступника Секретаря РНБО, перших заступників Міністра у чотирьох ЦОВВ, а також трьох заступників Міністра теж належать жінкам. Жінки очолюють обласну раду в одній області та обласну державну адміністрацію в іншій (з 27 регіонів), тобто рівень представництва жінок серед керівників обласних органів влади становить 3,7 %.

Стан поточної роботи, досягнення і проблеми

Розв'язання цих проблем було одним із завдань Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. Зокрема, вона мала на меті дотримання гендерної рівності під час вирішення кадрових питань у центральних та місцевих органах виконавчої влади. Але ефективність реалізації цього завдання виявилася невисокою. Про це свідчать і результати громадського мо-

ніторингу виконання Державної програми, і Заключні зауваження Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (2010 р.). Зокрема, Комітет рекомендував сприяти збільшенню представленості жінок у суспільному та політичному житті, у т. ч. у виборчих процесах та у складі парламенту.

Питання розширення доступу жінок до процесу прийняття рішень та системи управління наразі є одним із пріоритетів державної гендерної політики. Так, два з 12 розділів Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. стосуються виконання положень Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, зокрема в частині забезпечення гендерної рівності, та розвиток у жінок лідерських навичок для участі у прийнятті управлінських рішень та навичок провадження підприємницької діяльності.

16 жовтня 2013 р. були проведені парламентські слухання «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Проблеми і дієві механізми їх вирішення», що дало змогу інтенсифікувати зусилля для досягнення цих стратегічних цілей.

Так, відповідно до Державної програми Уряд розробив законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів стосовно забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Водночас народні депутати розробили ще два альтернативні законопроекти щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі. Три законопроекти були подані на розгляд Верховної Ради протягом жовтня 2013 р.

7 лютого 2014 р. Комітет Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних від-

носин ухвалив рекомендувати парламенту прийняти за основу проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі) за реєстраційним № 3411, поданий народними депутатами України. Цей проект передбачає встановлення обмеження щодо кількості представників однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати на парламентських та місцевих виборах (у першій п'ятірці не більше 60 % і в кожній наступній десятці не більше 70 %).

Протягом останніх двох-трьох років народні депутати та вищі посадові особи у державі демонструють дві протилежні тенденції у ставленні до розширення доступу жінок до процесу прийняття рішень. Так, Президент України, Прем'єр-міністр України та окремі народні депутати протягом 2010–2012 рр. допускали дискримінаційні висловлювання стосовно жінок, особливо щодо можливостей жінок брати участь у політичному житті, або навіть дискримінаційні дії проти їхніх колежанок-депутатів. З іншого боку, одна з політичних партій, представлена у парламенті, восени 2012 р. ввела внутрішню гендерну квоту на рівні 20 %. Крім того, у грудні 2011 р. у Верховній Раді України було створено міжфракційне депутатське об'єднання «Рівні можливості», яке продовжило свою роботу після виборів до парламенту восени 2012 р., до нього увійшли 26 депутаток і депутатів із різних фракцій. Учасники об'єднання підготували низку законопроектів з питань розширення прав жінок та сприяння гендерній рівності, а також поширювали ідеї рівноправності у Верховній Раді та серед українського суспільства загалом. У березні 2013 р. через розбіжності деякі учасники вийшли з об'єднання. Вони сформували нове МФО, яке отримало назву «Рівноправ'я». Але якщо МФО «Рівні можливості» продовжує працювати, то МФО «Рівноправ'я» не веде активної діяльності з кінця 2013 р. Серед останніх проявів політичної волі з цього питання слід навести ще заяву Президента П. Порошенка щодо визнання ролі жінок у процесах мирного будівництва та його заклик збільшити кількість жінок серед глав дипломатичних представництв України (липень 2014 р.) (наразі таких лише 3 жінки).

Законопроект, розроблений Урядом та поданий на розгляд Верховної Ради України у жовтні 2013 р., передбачає також дотримання принципів гендерної рівності у прийнятті, проходженні та просуванні жінок на державній службі; заборони всіх форм дискримінації за ознакою статі, а також формування кадрового резерву на заміщення посад державних службовців і посад в органах місцевого самоврядування, просування їх по службі здійснюється з урахуванням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Важливі ініціативи щодо розширення участі жінок у прийнятті рішень реалізуються на рівні громадських організацій, які як люблять це перед Урядом та парламентом, так і вживають відповідних зусиль для гендерного збалансування серед власного керівництва. Показовим є приклад Асоціації міст України (громадської організації, яка об'єднує 456 міст-партнерів), яка традиційно була гендерно нейтральною. У 2012 р. в Асоціації було створено секцію з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, прийнято Стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, у результаті чого було внесено зміни до Статуту Асоціації щодо представленості жінок – міських голів у Правлінні Асоціації шляхом введення спеціальних тимчасових заходів (5 % квоти для жінок у складі Правління Асоціації). У грудні 2012 р. до Правління Асоціації було обрано 5 жінок – міських голів, що становило майже 10 % загальної чисельності Правління (хоча впродовж 20 років існування Асоціації у складі її Правління не було жодної жінки).

Моніторинг, дослідження

Моніторинг заходів та поточного стану справ здійснювався на рівні Уряду, громадських та міжнародних організацій. Крім того, громадські та міжнародні організації проводили дослідження та підготували низку рекомендацій щодо розширення доступу жінок до прийняття рішень та системи управління. Так, у 2011 р. Уряд підготував доповідь про реалізацію Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. Було проведено і декілька громадських моніторингових реалізації Держпрограми (Інститут ліберального суспільства

спільно з Міністерством сім'ї, молоді та спорту за підтримки UNIFEM; ВГО «Жіночий консорціум України»; ГІОЦ «Крона»).

У 2011 р. Державний інститут розвитку сім'ї та молоді на замовлення Програми ЄС – ПРООН провів дослідження представництва жінок та чоловіків в органах законодавчої влади та місцевого самоврядування в Україні. Того ж року ПРООН і Національний демократичний інститут видали посібник з передової практики щодо сприяння участі жінок у політичному житті. У 2012 р. була створена Мережа громадського контролю за гендерною рівністю на виборах 2012 р., яка налічує 45 громадських організацій. Мережа провела перший гендерний моніторинг парламентських виборів, у рамках якого було проаналізовано передвиборні програми та списки партій, проведено гендерний моніторинг кандидаток-мажоритарниць, їхніх зустрічей із виборцями та медіакомпоненту виборчої кампанії. У 2014 р. Київський інститут гендерних досліджень та ВГО «Жіночий консорціум України» провели дослідження на тему «Жінки в політиці України на місцевому рівні: шляхи, проблеми, участь». Український жіночий фонд провів дослідження та видав брошуру «Гендерна арифметика влади».

Під час підготовки парламентських слухань у жовтні 2013 р. Уряд зібрав інформацію щодо представленості жінок у складі виборних і виконавчих органів влади різних рівнів та щодо результатів реалізації політики розширення доступу жінок до системи управління та прийняття рішень. Моніторинг відбувається і в рамках підготовки доповідей про реалізацію Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Універсального періодичного огляду та інших правозахисних механізмів ООН та Ради Європи. Звітування за виконанням ЦРТ також дає змогу оцінити результати заходів, що вживаються державою для сприяння гендерній рівності.

Н. Інституційні механізми поліпшення становища жінок

Стан справ: законодавство, стратегії

Створення органів, відповідальних за поліпшення становища жінок, розпочалося безпосередньо після Пекінської конферен-

ції: у 1996 р. було створено Міністерство у справах сім'ї та молоді, було ухвалено два послідовні національні плани дій із поліпшення становища жінок на 1997–2000 та на 2001–2005 рр.

Але системні зусилля зі створення інституційного механізму реалізації державної гендерної політики були розпочаті лише з 2005 р. після ухвалення Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків». Відповідно до закону національний інституційний механізм складається із нормативно-правового забезпечення ЦОВВ та органів місцевого самоврядування, інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також передбачає участь громадських організацій.

Верховна Рада України визначає основні засади гендерної політики держави, застосовує у законодавчій діяльності принцип забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та здійснює парламентський контроль за виконанням законодавчих актів у цій сфері. У секретаріатах деяких з 29 комітетів Верховної Ради України призначено відповідальних за надання консультативної та методичної допомоги з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (хоча за законом їх має бути призначено у кожному комітеті). У складі парламентського Комітету з прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин 2006 р. створено підкомітет з питань гендерної рівності. Крім того, у грудні 2011 р. було створено міжфракційне депутатське об'єднання «Рівні можливості». Уповноважений Верховної Ради України з прав людини відповідає за контроль за дотриманням прав та можливостей жінок і чоловіків. У Секретаріаті Уповноваженого створено Управління з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності. Повноваження Уповноваженого щодо забезпечення гендерної рівності було розширено у результаті внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (2008 р.).

Кабінет Міністрів України забезпечує проведення єдиної державної гендерної політики, розробляє і реалізовує державні цільові програми щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків,

спрямовує і координує роботу органів виконавчої влади щодо забезпечення гендерної рівності тощо. У 2007 р. при Уряді була створена Міжвідомча рада з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми, але якщо протягом 2007–2010 рр. вона проводила засідання двічі на рік, то після 2010 р. її зустрічі стали нерегулярними. Протягом травня 2010 – грудня 2011 рр. Прем'єр-міністр України мав радника з гендерних питань.

Стан поточної роботи, досягнення і проблеми

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є Міністерство соціальної політики України. У його структурі є відділ гендерної політики Департаменту сімейної, гендерної політики та протидії торгівлі людьми. При Мінсоцполітики функціонує Експертна рада з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі, рішення якої мають рекомендаційний характер. В усіх інших ЦОВВ один із заступників керівника призначений відповідальним за впровадження гендерної політики. У 2008 р. у дев'яти ключових міністерствах було створено гендерні робочі групи, які розробляли та реалізовували щорічні плани дій. У трьох міністерствах (МВС, Міністерство оборони, Міністерство сім'ї, молоді та спорту) протягом 2007–2010 рр. працювали радники міністра з гендерних питань. У всіх 27 регіонах України було визначено заступників голів обласних державних адміністрацій, до компетенції яких належать питання гендерної політики. Структури місцевих органів влади, відповідальних за впровадження гендерної політики, не уніфіковані. Завдання щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків реалізують управління у справах сім'ї, молоді та спорту, управліннями освіти та науки управління у справах жінок, інвалідів, ветеранів війни та праці або управління соціального захисту ОДА. Крім того, протягом 2008–2011 рр. у 16 регіонах було призначено радників голів ОДА з гендерних питань. Було створено 13 гендерних ресурсних центрів і 21 гендерний освітній центр. У 19 обласних держадміністраціях створено координаційні ради з питань сім'ї,

гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми.

На початку грудня 2010 р. національний механізм забезпечення гендерної рівності був найпотужнішим, що давало змогу йому виконувати свої функції (див. схему національного механізму забезпечення гендерної рівності станом на кінець 2010 р. та на 2014 р. у додатку 5). Протягом тривалого часу жіночі організації та міжнародні донори активно працюють на підвищення спроможності держави виконувати свої зобов'язання стосовно реалізації державної гендерної політики.

Але в результаті адміністративної реформи, розпочатої 9 грудня 2010 р., Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту розформоване, а функції щодо забезпечення реалізації державної гендерної політики передано іншим ЦОВВ. Хоча формально підрозділ, відповідальний за гендерну політику, було збережено, його статус та функції до листопада 2011 р. залишалися невизначеними (докл. про це див. у підрозділі С розділу 2). Відновлення спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань рівності стало результатом активного тиску на Уряд та адвокаційної роботи з боку жіночих та міжнародних організацій. Крім того, саме активність жіночих організацій протягом 2011 р. дала змогу забезпечити інституційну пам'ять. Протягом наступних двох років (до вересня 2013 р.) національний механізм поступово відновлювався, але він мав обмежену функціональність з огляду на відсутність національного плану дій із забезпечення гендерної рівності – Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків була прийнята лише у вересні 2013 р.

Можна стверджувати, що національний механізм досі не досяг рівня кінця 2010 р. У міністерствах втрачено гендерні робочі групи, засідання Міжвідомчої ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми є нерегулярними, радник з гендерних питань є тільки в Міністерстві соціальної політики (посаду відновлено у травні 2014 р.), а інститут радників голів ОДА у більшості областей не є дієвим. Статус і мандат національно-

го механізму досі залежать від змін в Уряді. Він досі не має достатнього потенціалу для виконання своєї головної ролі – бути каталізатором включення гендерних підходів у систему управління в державі. Рівень кваліфікації осіб, відповідальних за розробку та реалізацію гендерної політики у ЦОВВ та органах місцевого самоврядування, не завжди є достатнім для ефективної інтеграції гендерних підходів у діяльність відповідного органу влади.

Міністерство соціальної політики (як спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади) продовжує координацію діяльності інших міністерств та відомств, а також відповідних підрозділів обласних державних адміністрацій, спрямовану на забезпечення гендерної рівності. Останнім прикладом такої координації є збирання інформації та організація робочої групи для підготовки звіту «Пекін+20» протягом лютого–березня 2014 р. Центральні та регіональні органи виконавчої влади надали інформацію про стан досягнення цілей Пекінської платформи дій за відповідними проблемними сферами/стратегічними цілями, проте у деяких випадках інформація, надана ними, є свідченням неповного розуміння концепцій гендерної рівності та гендерного інтегрування. Розв'язання цих проблем стало завданням Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р.

Інтегрування гендерних аспектів у законодавство докладніше описано у підрозділі I. Права людини жінок, а розробка державних програм та планів дій – у розділі 1 доповіді. Збір і розповсюдження гендерно-дезагрегованих даних і використання їх з метою планування та оцінки політики ґрунтовно викладено у розділі 3 доповіді.

Моніторинг

Моніторинг заходів із розвитку національного механізму забезпечення гендерної рівності здійснювався на рівні Уряду, громадських та міжнародних організацій. Так, було підготовлено державну доповідь та громадський моніторинг реалізації Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. (громадський моніторинг проведено ВГО «Жіночий консорціум

України»). Коаліція громадських організацій 2012 р. підготувала відповідний розділ до УПО. У 2010 р. за підтримки Програми ЄС – ПРООН було проведено дослідження «Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні». У 2012–2013 рр. у рамках виконання програми «Підвищення відповідальності щодо фінансування гендерної рівності» Програмою «ООН Жінки» було проведено гендерний аналіз офіційної допомоги для розвитку, яка надається Україні.

I. Права людини жінок

Стан справ: законодавство, стратегії

Україна ратифікувала основні міжнародні документи у сфері прав жінок, у т. ч. Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, а також пройшла два цикли УПО. Кожні чотири роки Україна готує доповіді про виконання цієї та інших конвенцій та отримує рекомендації відповідних структур ООН, Ради Європи та інших держав. Протягом останнього часу ратифіковано: Конвенцію МОП про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156 від 23.06.1981 р. (22.10.2009 р.), Європейську соціальну хартію (переглянуту) № 163 від 03.05.1996 р. ETS (14.09.2006 р.), Конвенцію Ради Європи про протидію торгівлі людьми № 197 (21.09.2010 р.), а також підписано Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (2011 р.)

Стан поточної роботи, досягнення і проблеми

Заключні рекомендації Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок після подання шостої і сьомої об'єднаної доповіді про виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, які Україна отримала у 2010 р., а також ЦРТ і найкращі практики ЄС та європейських країн було покладено в основу концепції Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. Серед іншого, ця програма передбачає удосконалення законодавства з питань забезпечення рів-

них прав та можливостей жінок і чоловіків шляхом приведення його у відповідність до міжнародних стандартів та законодавства Європейського Союзу, розроблення механізму реалізації права на захист від дискримінації за ознакою статі та вжиття необхідних заходів за результатами розгляду випадків такої дискримінації, виконання договірних та інших міжнародних зобов'язань, а також підготовку наступної доповіді про реалізацію КЛДЖ (заплановано на весну–осінь 2014 р.).

Варто зазначити, що Уряд уже підготував таку доповідь, при цьому до оцінки стану реалізації Конвенції та визначення основних проблем і пріоритетів активно залучалися незалежні експерти, представники громадських та міжнародних організацій.

Однак Уряд поки що не виконав переважну більшість Заклучних рекомендацій 2010 р. Певною мірою це пов'язано із відсутністю протягом трьох років (початок 2011 – осінь 2013 рр.) Державної програми у цій сфері. Але є прогалини, що пояснюються відсутністю політичної волі або зниженням уваги до тих чи інших рекомендацій. Наприклад, однією з рекомендацій Комітету ООН було сприяти оприлюдненню КЛДЖ та розширенню обізнаності суспільства про стан її виконання. Так, одним із завдань Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. була підготовка та опублікування державної доповіді про виконання в Україні КЛДЖ та щорічної державної доповіді щодо утвердження гендерної рівності в Україні. Але це завдання не було досягнуто, про що свідчить те, що навіть профільні громадські організації у переважній більшості своєчасно не отримали відповідної інформації від Уряду.

Права людини жінок визначені у Конституції, кодексах та законах України. Зокрема, рівні права чоловіків і жінок передбачені у Цивільному та Кримінальному кодексах України, Кодексі законів про працю України та Сімейному кодексі України, законах про освіту, пенсійне забезпечення, державну допомогу сім'ям з дітьми, охорону праці, охорону здоров'я тощо. У 2005 р. прийнято спеціальний Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Загалом, законодавство

є гендерно нейтральним та не передбачає дискримінації жінок. Окремі винятки стосуються заборони жінкам займати певні посади у Збройних Силах України. Крім того, трудове законодавство містить декілька «захисних» норм для жінок: заборона залучення жінок до робіт у нічний час, до підземних робіт, до надурочних робіт тощо. Законодавством заборонені понад 500 професій та спеціальностей для жінок. Ці норми скоріше обмежують можливості жінок, ніж захищають їхні права: наприклад, жінок, які мають дітей віком до трьох років, не можна направляти у відрядження (навіть за їхньою згодою). Це може знижувати конкурентні можливості жінок на ринку праці та посилює гендерну сегрегацію на ринку праці. Водночас значна частина законодавчих норм, будучи гендерно нейтральною, не сприяє вирівнюванню становища жінок і чоловіків у тих сферах, де жінок дискримінують.

У 2006 р. було розроблено методологію проведення гендерної експертизи законодавства, і з цього часу Мін'юст здійснив гендерно-правову експертизу 3 кодексів, 12 законів та 1 постанови Верховної Ради України. Крім того, проводиться регулярна експертиза проектів нормативно-правових актів. За результатами експертизи було внесено зміни до Сімейного кодексу (зокрема, було вирівняно вік для вступу у шлюб жінок і чоловіків – 18 років) та до інших актів законодавства. У 2010 р. Урядом було розроблено законопроект про внесення змін до 11 законів з метою приведення їх у відповідність до законодавства про рівні можливості, проте він так і не був прийнятий. У 2012 р. було прийнято Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», який стосується у т. ч. дискримінації за ознакою статі.

Із прийняттям Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) та особливо після внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (2008 р.) важливу роль у захисті прав жінок та гендерної рівності став відігравати Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Зокрема, на нього покладено обов'язок здійснювати контроль за дотриманням прав та можливостей жінок і чоловіків.

У 2010 р. при Міністерстві сім'ї, молоді та спорту (яке тоді було центральним органом виконавчої влади, відповідальним за гендерну політику) було створено консультативно-дорадчий орган – Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі.

Проте на практиці є проблеми із реалізацією норм законодавства щодо прав жінок. Основні проблеми – неознаність жінок про свої права та відсутність дієвого механізму захисту від порушення цих прав та дискримінації. Як наслідок, жінки майже не звертаються за фактами дискримінації проти них до уповноважених органів. Також були випадки, коли суди відхиляли скарги жінок на порушення їхніх прав через те, що скарги були складені неправильно, що свідчить як про низьку юридичну грамотність жінок, так і відсутність системи державної правової допомоги жінкам. Уряд не вживає спеціальних заходів для забезпечення юридичної грамотності жінок.

Для подолання цих прогалин прийнято Державну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р., яка серед іншого передбачає такі завдання: удосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, зокрема шляхом приведення його у відповідність до міжнародних стандартів та законодавства Європейського Союзу, розроблення механізму реалізації права на захист від дискримінації за ознакою статі та вжиття необхідних заходів за результатами розгляду випадків такої дискримінації, виконання договірних та інших міжнародних зобов'язань.

Проблеми із дотриманням прав жінок на практиці трапляються у будь-яких сферах (трудові відносини, відносини щодо власності, сімейні, суспільно-політичні відносини тощо) і щодо всіх категорій жінок. Але найбільше це стосується жінок із вразливих груп: ромських жінок, лесбійок, трансгендерних жінок, жінок з інвалідністю, ВІЛ-позитивних жінок, жінок у місцях позбавлення волі та жінок, які споживають наркотики. Часто вони страждають від подвійної або потрійної дискримінації.

У березні 2013 р. було прийнято Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини

на період до 2020 р., а у вересні прийнято відповідний план заходів. Завдання Стратегії передбачають посилення правового і соціального захисту, підвищення зайнятості та освітнього рівня ромів, забезпечення охорони здоров'я, задоволення житлових, інформаційних і культурних потреб. Формально Стратегія є гендерно нейтральною, проте її повноцінне виконання може вирівняти становище ромських чоловіків і жінок, оскільки, розв'язуючи проблеми ромів, Стратегія усуватиме й дискримінацію щодо них, від якої ромські жінки страждають сильніше. У деяких сферах створено робочі групи для виконання плану заходів, розробляється механізм співпраці між органами державної влади та ромськими громадами. Ситуація ускладнюється відсутністю статистики з приводу життєдіяльності та потреб ромів – немає навіть точних відомостей про кількість ромів в Україні. У листопаді 2012 – квітні 2013 рр. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини провів моніторинг дотримання прав ромів у діяльності правоохоронних органів. Поки що держава не докладає достатньо ефективних зусиль для захисту прав ромів, активну діяльність проводить ромський жіночий фонд «Чіріклі»: він організовує тренінги для ромських жінок, які сприяють покращенню розуміння ними своїх прав, у т. ч. прав, встановлених КЛДЖ, розвитку лідерських здібностей тощо. Протягом 10 років Фонд підготував ромських жінок-лідерок, які тепер працюють над захистом прав жінок у ромських таборах. Крім того, Міжнародний фонд «Відродження» у рамках програми «Рома України» надає гранти для неурядових організацій, які займаються захистом прав ромів.

Права жінок з інвалідністю так само недостатньо дотримуються на практиці. Україна ратифікувала Конвенцію про права інвалідів, прийняла Закони «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про реабілітацію інвалідів в Україні». Але у Державній цільовій програмі «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 р. не передбачено плану дій щодо реалізації ст. 6 Конвенції про права інвалідів, яка гарантує жінкам з інвалідністю забезпечення повної та рівної реалізації їхніх прав. В Україні відсутня державна політика щодо

забезпечення прав жінок з інвалідністю, їх включення в життя суспільства. Жінки з інвалідністю недостатньо поінформовані про свої права та про питання репродуктивного здоров'я, планування сім'ї, статі та інвалідності. У 2013 р. Мінсоцполітики підготувало Національну доповідь про становище осіб з інвалідністю в Україні, один із розділів якої присвячено жінкам з інвалідністю. Аналіз становища жінок з інвалідністю в окремих регіонах України проводять громадські організації людей з інвалідністю, зокрема, Національна асамблея інвалідів України, а також правозахисні організації (наприклад, цим питанням було присвячено окремий розділ узагальненої доповіді правозахисних організацій «Права людей з інвалідністю» 2012 р.).

ВІЛ-інфіковані жінки і жінки, які споживають наркотики, часто стикаються з подвійною або потрійною дискримінацією та стигматизацією. Загальнодержавна програма забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009–2013 рр. переважно була гендерно нейтральною та не враховувала стать як один із факторів інфікування ВІЛ. Водночас останніми роками держава, громадські та неурядові організації проводять більш активну та ефективну діяльність у сфері забезпечення прав ВІЛ-позитивних жінок. Зокрема, Державна служба ВІЛ/СНІДу збирає дані з розбивкою за статтю. Спільно з ВБО «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ» та ЮНЕЙДС було розроблено проєкт стратегії «Гендерна складова у політиці протидії ВІЛ-інфекції», яка була використана під час розробки концепції нової Державної програми на 2014–2018 рр. Зокрема, концепція передбачає застосування гендерно орієнтованих підходів до надання медичної допомоги, соціальних послуг людям, які живуть з ВІЛ, і здійснення профілактичних заходів. Втім, переважна більшість цих підходів поки що стосуються тільки медичних аспектів та репродуктивних прав жінок (див. підрозділ С. Жінки й охорона здоров'я).

Права ВІЛ-позитивних жінок і жінок – споживачок наркотиків на соціальні послуги та особливо на захист від насильства дотримуються гірше. Так, система притулків для жертв домашнього насильства

наразі не є дружньою до ЛЖВ. Її послугами не можуть скористатися жінки, які споживають наркотики. Так само державна політика у сфері протидії наркоманії не враховує стать як фактор, що впливає на початок вживання наркотиків та специфічні потреби жінок у соціальних послугах. Зокрема, жінки – споживачки наркотиків, які надають сексуальні послуги, є більш вразливими до насильства з боку сутенерів, клієнтів і міліції, а також до упереджень з боку медичних і соціальних працівників. Вагітні жінки – споживачки наркотиків відчують перешкоди щодо доступу до АРТ та ОЗТ. Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 р. є гендерно нейтральною, єдиним її гендерно чутливим аспектом є план щодо застосування багатопрофільного підходу до розв'язання специфічних проблем наркозалежності вагітних жінок і надання їм необхідної допологової допомоги. Сильною стороною також є те, що дані про споживачів наркотиків збираються з розбивкою за статтю.

Моніторинг, дослідження

Моніторинг заходів у цих сферах і становища ВІЛ-позитивних жінок і жінок –споживачок наркотиків здійснюється громадськими та міжнародними організаціями. Так, у 2012 р. було здійснено проміжний огляд виконання Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009–2013 рр., одна зі складових якого стосувалася забезпечення гендерної рівності при наданні національної відповіді на епідемію. Також у 2012 р. ГФК ЮКРЕЙН і ВБО «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ» провели огляд гендерних аспектів надання послуг для ЛЖВ, у тому числі споживачів наркотиків. У 2013 р. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини підготував доповідь про стан забезпечення права на медичну допомогу у слідчих ізоляторах ДПтСУ, один з розділів якої стосувався питань жіночого здоров'я.

Моніторинг та оцінка роботи Уряду у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у рамках ООН здійснюється під час підготовки та розгляду державних доповідей про реалізацію гендерної політики, зокрема, доповіді про виконання Державної програми з утвер-

дження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р., доповідей та звітів жіночих організацій, а також національних періодичних доповідей відповідними конвенційними органами, насамперед Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітетом ООН з прав людини, а також під час проходження Україною Універсального періодичного огляду (УПО та підготовки і захисту 7-ї періодичної доповіді України з виконання зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (2013 р.). Результати та рекомендації цих оглядів і звітів враховуються при плануванні наступної діяльності з утвердження прав жінок.

Ж. Жінки та засоби масової інформації

Стан справ: законодавство, стратегії

Дискримінація, стереотипи й обмеження доступу жінок до вираження думок у ЗМІ є однією із головних проблем щодо досягнення гендерної рівності в Україні. Фахівці сходяться на думці, що це одна із закладених причин нерівності в економічній, політичній та інших сферах.

Законодавство України (Закони «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації», «Про телебачення та радіомовлення», «Про рекламу» тощо) не передбачають жодних обмежень для жінок або чоловіків. Більше того, закон про рекламу забороняє вміщувати твердження, які є дискримінаційними за ознаками «...статі ... та іншими ознаками». Водночас у цих законах не передбачено жодних заходів, спрямованих на розширення доступу жінок до вираження думок у ЗМІ та збалансованого представлення образу жінки. Немає також і чітко визначеної відповідальності (санкцій), яка застосовується у випадку гендерної дискримінації, що робить чинне законодавство недієвим у таких випадках.

Стан справ, досягнення і проблеми

Такі заходи було передбачено у Державній програмі на період до 2010 р. і Державній програмі на період до 2016 р. Зокрема, у першій з них було заплановано проведення інформаційно-просвітницької роботи з питань ліквідації всіх форм дис-

кримінації за ознакою статі, подолання стереотипів щодо ролі жінок і чоловіків у сім'ї та суспільстві, утвердження духовних цінностей, формування відповідального материнства і батьківства, забезпечення гендерного паритету в духовній сфері, а також проведення моніторингу висвітлення у ЗМІ ролі жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності. Одне з завдань другої Програми стосується проведення інформаційних кампаній за участю засобів масової інформації, закладів культури та навчальних закладів з метою подолання стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка.

У рамках виконання державних програм Держкомтелерадіо, Національна телерадіокомпанія України та регіональні ТРК проводять передачі для висвітлення гендерної проблематики і проблематики насильства над жінками та торгівлі людьми, формування гендерної культури та висвітлення заходів із виконання державних програм гендерної рівності, підтримки сім'ї, протидії торгівлі людьми та Національного плану дій «Стоп насильству!». У регіонах України виготовляються та розповсюджуються інформаційні матеріали, спрямовані на подолання гендерних стереотипів та формування в суспільстві культури гендерної рівності.

Але слід визнати, що матеріали, пов'язані з гендерною проблематикою чи політикою, з'являються у ЗМІ нерегулярно. Як правило, такі публікації розміщують у виданнях напередодні традиційних «чоловічих» чи «жіночих» свят. Більше того, національні та місцеві засоби масової інформації, на жаль, сприяють закріпленню та поширенню гендерних стереотипів у суспільстві. У переважній більшості журналісти недостатньо обізнані з поняттям гендеру, не вміють професійно та цікаво подавати інформацію, пов'язану з гендерною проблематикою та політикою. За результатами останніх досліджень, в регіональних ЗМІ питання гендерної дискримінації переважно асоціюються з проблемами секс-меншин, що свідчить про низьку обізнаність журналістів з гендерних питань.

Для розв'язання цієї проблеми громадські й міжнародні організації (Інформаційно-консультаційний жіночий центр, Ліга соціальних працівників, Український жіночий фонд, «Ла Страда – Україна», Жіночий

консорціум України, ЗУЦ «Жіночі перспективи», Координатор проектів ОБСЄ в Україні, Національний демократичний інститут та ін.) готують інформаційні матеріали і проводять тренінги, конкурси, круглі столи та інші заходи для представників ЗМІ щодо збалансованого представлення образу жінок та чоловіків у ЗМІ. У 2013 р. у рамках співпраці з Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда – Україна» проведено інформаційну кампанію з питань формування в суспільстві культури гендерної рівності. У 2013 р. за підтримки Фонду імені Гайнріха Бюлля в Україні було видано підручник із гендерної теорії для журналістів та представників інших соціогуманітарних спеціальностей «Гендер для медій».

У 2010 р. при Міністерстві у правах сім'ї, молоді та спорту було створено консультативно-дорадчий орган – Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі. Вона збирається приблизно двічі на рік. Основними темами звернень, які надходили на розгляд Експертної ради, була сексистська реклама, яка нав'язувала або пропагувала негативні стереотипи щодо соціальних і статевих ролей жінок та чоловіків. Станом на 2012 р. у результаті роботи Експертної ради дискримінаційна реклама була знята з 8 об'єктів, а до 4 рекламодавців Державною інспекцією України з питань захисту прав споживачів застосовано штрафні санкції відповідно до Порядку надання штрафів за порушення законодавства про рекламу.

У 2011 р. жіночі організації та Українська асоціація маркетингу розробили Стандарти недискримінаційної реклами за ознакою статі, які були прийняті асоціацією рекламістів. Було проведено заходи для представлення стандартів маркетологам і рекламістам з провідних рекламних агентств. У 2012 р. Стандарти були зареєстровані в Українському науково-дослідному і навчальному центрі проблем стандартизації, сертифікації та якості. Водночас не налагоджено системи регулярного моніторингу виконання стандартів, і кількість скарг, що подається до Експертної ради у зв'язку з дискримінацією в рекламі, останніми роками суттєво не зменшилася.

У вересні 2013 р. Інститут масової інформації за підтримки Програми «ООН Жінки» провів дослідження представлених жінок у ЗМІ. У ньому були визначені основні проблеми щодо доступу жінок до вираження думок у ЗМІ та представлення жінок і чоловіків у ЗМІ.

Моніторинг

Відсутній державний моніторинг ЗМІ щодо публікацій, які містять дискримінаційні матеріали та порушення норм етики.

У жовтні 2013 р. Урядом було розроблено та подано на розгляд Верховної Ради законопроект за реєстраційним номером 3411-2, який, зокрема, передбачає включення до Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» окремої статі щодо заборони реклами і оголошень, які мають дискримінаційний характер та суперечать принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Ухвалення національного законодавства, яке запровадило б ефективні механізми моніторингу та санкції за прояви гендерної дискримінації у ЗМІ та рекламі, є важливим пріоритетом. Але у лютому 2014 р. Комітет ВРУ з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин ухвалив рекомендувати парламенту прийняти за основу альтернативний законопроект, який не містить цього положення. Тому це завдання досі є актуальним, так само як і налагодження систематичного моніторингу за проявами гендерної дискримінації у ЗМІ та посилення їх ролі у формуванні культури гендерної рівності.

К. Жінки та навколишнє середовище

Стан справ

Незважаючи на те, що проблеми навколишнього середовища і доступу до централізованого водопостачання, водовідведення, електрики тощо більше впливають на жінок, зокрема на репродуктивну функцію жінок, у цій проблемній сфері держава має найменше успіхів.

В Україні практично відсутня практика залучення жінок до процесу прийняття рішень щодо екологічних проблем на всіх рівнях. Аналіз складу Уряду за останні

15 років свідчить, що лише один раз віцепрем'єром з гуманітарних питань (зокрема, і екологічних) була призначена жінка. Головою Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи обрано жінку вперше за останні 23 роки. Жінки дуже обмежено представлені в керівництві Міністерства екології та природних ресурсів України, зокрема: директорів департаментів – 5, заступник міністра – 1, міністр – жодного разу за останні 23 роки. На регіональному рівні відсоток жінок – керівників підрозділів, що дотичні до питань навколишнього середовища, більший, але не перевищує 5% загальної кількості керівників.

Роль жінок-науковців, які досліджують проблеми довкілля, у прийнятті екологічно важливих рішень є опосередкованою і не може бути формалізована у цифровому вимірі. Найбільш активною є позиція жінок – членів громадських природоохоронних організацій – 68 % загального складу. В керівних органах цих організацій жінки представлені 44 %. Враховуючи це, відчутною є роль жінок у виявленні та аналізі екологічних проблем, підготовці аналітичних і програмних документів, реалізації інформаційних та просвітницьких проектів, лобюванні екологічно важливих рішень, законопроектів, нормативних документів на регіональному та національному рівнях.

Ще одним інструментом залучення жінок до процесу прийняття рішень щодо екологічних проблем в Україні є функціонування громадських рад, експертних груп, міжвідомчих комісій при різних органах влади.

Стан практичної роботи, проблеми

Гендерні проблеми та аспекти практично не враховуються у стратегіях та програмах сталого розвитку. Так, ні у Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 р., ні в Національному плані дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 рр. жінки та гендерна проблематика взагалі не згадуються. Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. не містить заходів, спрямованих на інтегрування гендерних підходів до екологічної політики. На націо-

нальному рівні не затверджено Концепцію та Стратегію збалансованого розвитку. Водночас гендерні аспекти включено до окремих екологічних програм міжнародних організацій. Наприклад, у екологічних програмах Канадського агентства міжнародного розвитку та Шведського агентства міжнародного розвитку та співпраці передбачено залучення жінок як учасників заходів.

Наукові установи НАН України та Національної медичної академії наук України, а також неурядові організації ґрунтовно і послідовно досліджують проблеми довкілля і здоров'я, зокрема негативних чинників, пов'язаних із забрудненням природного середовища та впливу на якість життя і здоров'я жінок. За даними соціологічних досліджень, у сприйнятті навколишнього середовища наявні гендерні розбіжності: різняться уявлення та інтереси жінок і чоловіків щодо екологічної складової життя, як і оцінки екологічних ризиків та соціальних очікувань від них. Жінки (75 %) порівняно частіше замислюються над екологічними проблемами, ніж чоловіки (68 %), а також більш критично оцінюють екологічну ситуацію за місцем свого проживання. Саме гендерні особливості простежуються у виборі жінками та чоловіками тих чи інших активних дій, спрямованих на розв'язання окремих екологічних проблем місця свого проживання. Крім того, за результатами цих досліджень виявлено проблемні питання, які виникли внаслідок реалізації тих чи інших державних рішень у різних галузях економіки, але які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього середовища та здоров'я жінок. Зокрема, відбувається масштабне вирубування зелених насаджень та лісів у сільській місцевості через високу вартість газу, погіршується стан здоров'я жінок у промислових регіонах через значне забруднення атмосферного повітря та водних ресурсів, жінки з низьким рівнем доходів використовують у раціоні своєї сім'ї дешеві низькоякісні продукти харчування тощо. Жінки є однією з найвразливіших категорій населення, яка потерпає від ризиків та негативного впливу забруднення навколишнього середовища.

Численні роботи українських учених підтверджують прямий зв'язок між погіршенням показників стану довкілля і ста-

ном здоров'я населення, зокрема жінок. Це свідчить про необхідність проведення в забруднених регіонах профілактичних заходів для збереження здоров'я найбільш вразливої частини населення – вагітних жінок і дітей раннього віку.

В Україні на державному рівні існують окремі елементи оцінки наслідків політики в галузі розвитку та довкілля для жінок. Але ці механізми не є системними і потребують інституційного та фінансового зміцнення.

Л. Дівчата

Стан справ: законодавство, стратегії

Законодавство України забезпечує рівні права дівчат і хлопців (дітей віком до 18 років) на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист, захист від насильства і дискримінації. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про охорону дитинства» всі діти на території країни незалежно від статі мають рівні права і свободи. Питання захисту прав дівчат опосередковано також регламентуються Законами «Про органи та служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про попередження насильства в сім'ї» та «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року». Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини (у 1991 р.), Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (у 2012 р.) тощо. У серпні 2011 р. було запроваджено посаду Уповноваженого Президента України з прав дитини.

Стан практичної роботи, досягнення і проблеми

Загалом, немає сфер, де права дівчат були б обмеженими. Таким чином, дискримінація, від якої страждають дівчата, є наслідком трансформації культурних традицій стосовно дівчат та, відповідно, недостатньої уваги держави до негативних проявів таких трансформацій. З одного боку, система освіти продовжує продукувати стереотипи щодо обмеженої ролі жінок і дівчат у суспільстві, з другого – на формування особистості дівчат і ставлення суспільства до дівчат значно впливають ЗМІ

та реклама. Діяльність Уряду, громадських і міжнародних організацій щодо запровадження гендерних підходів до системи освіти та її ефективність більш докладно викладена у підрозділі В. Освіта та професійна підготовка жінок. Діяльність у сфері викорінення гендерних стереотипів у ЗМІ й рекламі та її ефективність ґрунтовно проаналізована у підрозділі J. Жінки та засоби масової інформації.

Дівчата мають рівний доступ до освіти, розвитку навичок та професійної підготовки. Основною проблемою у цій сфері є поширення через систему освіти гендерних стереотипів щодо дівчат та ролі дівчат у суспільстві. Загалом, виховання дівчат відрізняється від виховання хлопців, оскільки першим дають менше практики прийняття рішень та ризику. Зусилля держави, громадських і міжнародних організацій щодо інтеграції гендерних підходів до системи освіти охоплюють програму «Уповноважувальна освіта», видання брошури «Абетка рівності» та посібника «Ми різні – ми рівні», проведення уроків гендерної рівності, тренінгів для освітян, гендерної експертизи підручників та навчальних матеріалів і перегляду навчальної методології з урахуванням гендерних аспектів (див. підрозділ В. Освіта та професійна підготовка жінок).

Окремим питанням є захист прав ромських дівчат. Деяка частина ромських дівчат не мають документів, а відтак не мають можливості здобувати освіту, іноді вони також не мають одягу, в якому можна ходити до школи. З огляду на їхні культурні традиції дівчата рано виходять заміж. Водночас відповідно до досліджень, що проводилися ромськими організаціями, більшість ромів підтримують ідею інтеграції до українського суспільства та хочуть, щоб їхні діти ходили до школи. У березні 2013 р. було прийнято Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 р., а у вересні прийнято відповідний план заходів, але у цих документах ромські дівчата не розглядаються як окрема цільова група. Діяльністю із підвищення обізнаності ромських дівчат про свої права та власне захистом їхніх прав займаються громадські організації ромів (див. підрозділ I. Права людини жінок).

Відповідно до законодавства дівчата і хлопці мають рівний доступ до охорони здоров'я. Однак держава не докладає достатніх зусиль для пропаганди здорового способу життя серед дітей та не забезпечує контролю за нормами харчування дівчат і хлопців. Пропаганда здорового способу життя здійснюється міжнародними організаціями (у першу чергу ЮНІСЕФ та ВООЗ) і громадськими організаціями. Окремими питаннями є статеве виховання і репродуктивне здоров'я дівчат, профілактика ВІЛ/СНІДу та інших інфекцій, що передаються статевим шляхом, а також вживання наркотиків, алкоголю та тютюну серед дівчат.

Двома з цільових груп Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 р. є діти віком до 14 років і підлітки віком 15–17 років. У рамках виконання її завдання 2 («Формування репродуктивного здоров'я у дітей та молоді») у 2012 р. було внесено зміну до Сімейного кодексу України для підвищення шлюбного віку жінок до 18 років, Урядом спільно з програмою АМР США «Здоров'я жінок України» та ЮНІСЕФ розроблені інформаційно-просвітницькі матеріали та відеоролики для молоді з питань збереження репродуктивного здоров'я та створено гарячу лінію з питань репродуктивного здоров'я та планування сім'ї для молоді. У 2007–2011 рр. проведено наукове дослідження з вивчення сучасного стану здоров'я підлітків для визначення факторів ризику формування порушень жіночої та чоловічої статеві системи, розроблення стандартів щодо їх діагностики та лікування. Розроблено модульно-інформаційний блок з питань статевого виховання та здорового способу життя для закладів системи освіти всіх рівнів.

На регіональному і місцевому рівні проводяться окремі заходи із пропаганди здорового способу життя, профілактики алкоголізму, наркоманії та тютюнопаління, а також вагітності та інфекцій, що передаються статевим шляхом, серед дітей та підлітків (семінари, тренінги, конкурси серед підлітків, програми «рівний рівному» тощо), друкуються та розповсюджуються інформаційні матеріали. Вони є доволі ефективними у позашкільному середовищі, але на рівні закладів освіти профілактика ІПСШ та

вагітності здійснюється на низькому рівні, значна частина батьків, вчителів та адміністрації шкіл виступає проти таких заходів.

У Загальнодержавній програмі забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009–2013 рр. дівчата не виділяються як окрема соціальна група, отже, ВІЛ-послуги вони отримують на загальних засадах. Однак ВІЛ-позитивні дівчата можуть страждати від подвійної дискримінації, а також є випадки, коли дівчата не могли отримати ВІЛ-послуги через рішення батьків. У Державній програмі «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 р. заплановано внести зміни до Цивільного кодексу України щодо застосування засобів запобігання незапланованій вагітності та добровільного обстеження на ВІЛ для осіб старше 14 років. Але поки що держава не вживає заходів для подолання цих проблем. Громадські організації, що працюють у сфері охорони здоров'я, намагаються проводити роз'яснювальну роботу серед батьків щодо необхідності надання ВІЛ-послуг і послуг із репродуктивного здоров'я їхнім дітям.

Для надання медичної і соціальної допомоги підліткам від 14 до 18 років та молоді віком до 24 років, зокрема для попередження ризикованої поведінки, профілактики ІПСШ, у т. ч. ВІЛ/СНІДу, та збереження репродуктивного здоров'я з 1998 р. в Україні діють клініки, дружні до молоді. Вони створюються за підтримки Уряду, місцевих органів влади та ЮНІСЕФ, також є значна кількість приватних (платних) клінік – загалом, наразі в Україні їх близько 120. Переваги таких клінік для дівчат і хлопців у тому, що допомога надається на принципах добровільності, доброзичливості, доступності, конфіденційності, анонімності та неосудливого підходу до відвідувача.

Уряд і місцеві органи влади вживають окремих заходів щодо профілактики вживання наркотиків, алкоголю та тютюну серед дівчат і хлопців, але часто вони є дуже формальними. Приймається законодавча база для обмеження вживання алкоголю і тютюну – щоправда, вона спрямована переважно на загальне населення. Окремими ініціативами, спрямованими на молодь, є заборона продажу алкоголю (крім пива та слабоалкогольних напоїв) та тютюнових

виробів особам до 18 років. В окремих регіонах заборонено продавати алкогольні напої та тютюнові вироби в радіусі 100 м від дитячих, лікувальних і освітніх установ. Але на практиці підліткам доволі легко купувати алкоголь та тютюн, про що свідчать результати дослідження ESPAD «Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин» (2011 р.). Наприклад, 50,5 % хлопців та 43,8 % дівчат 15–17-річного віку вважають, що за бажання вони можуть легко дістати цигарки. Це дослідження, а також дослідження «Здоров'я та поведінкові орієнтації дітей шкільного віку» (HBSC, 2011 р.) є основними заходами з моніторингу стану справ та визначення ефективності заходів, спрямованих на профілактику вживання підлітками наркотиків, алкоголю та тютюну.

Іншим важливим заходом з моніторингу є підготовка звітів і оглядів виконання державних програм, зокрема Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 р. Так, у проміжному огляді цієї програми (2013 р.) проаналізовано виконані заходи та досягнення. Одним із найбільш значних результатів її реалізації стало зменшення частки абортів серед дівчат: серед дівчат віком 15–17 років за останні п'ять років вона зменшилась у 1,9 раза, а віком до 14 років – з 0,09 на 1000 дівчаток відповідного віку у 2008 р. до 0,08 у 2012 р. Важливим засобом моніторингу також є звіти про виконання проєктів громадських організацій і міжнародних організацій у цій сфері та тематичні дослідження наукових установ та міжнародних фондів.

Економічна експлуатація праці дівчат не є поширеним явищем в Україні, основну проблему у цій сфері становить торгівля дівчатами і втягнення їх у проституцію. Україна ратифікувала Конвенцію МОП № 182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (у 2000 р.) та Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (у 2003 р.). У квітні 2011 р. Комітет ООН з прав дитини закликав Україну здійснити комплексний перегляд усього національного законодавства для узгодження його з положеннями Конвенції та Факультативного протоколу до неї, особливо у

питаннях дитячої проституції та усіх інших форм сексуальної експлуатації дітей. На виконання цієї рекомендації експертна група при Центрі «Ла Страда – Україна» за підтримки ЮНІСЕФ розробила проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо протидії дитячій проституції». У грудні 2011 р. він був зареєстрований у Верховній Раді. Це вже не перший законопроєкт у цій сфері – попередній проєкт Закону України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо захисту дитини від торгівлі людьми та експлуатації)» був внесений до парламенту у листопаді 2010 р., – проте жодний з них досі не прийнятий. Водночас у період 2009 р. – середини 2011 р. було зареєстровано 37 злочинів щодо втягнення дітей у заняття проституцією. У цей же період органами внутрішніх справ виявлено 465 неповнолітніх осіб віком 16–18 років, які займаються проституцією.

У 2011 р. ВГО «Служба захисту дітей» за підтримки ЮНІСЕФ розробила посібник з надання допомоги дітям – жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини. Протягом жовтня 2010 – серпня 2011 р. в Україні проходила глобальна кампанія «Стоп торгівлі дітьми та молоддю у сексуальних цілях!». «Ла Страда – Україна» та інші ГО виготовляють інформаційні матеріали з метою запобігання нелегальній еміграції та втягненню дівчат у проституцію та розміщує їх у школах, на пунктах перетину кордону, у візових центрах тощо. МОН України спільно з неурядовими організаціями розробляє та реалізує навчальні програми із цієї тематики.

Діяльність держави щодо попередження та протидії насильству над жінками та дівчатами докладніше описана у підрозділі D. Насильство щодо жінок. Протидія насильству над дівчатами має свої особливості. У червні 2012 р. Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Важливим досягненням України є створення у січні 2013 р. «гарячої лінії» з питань насильства над дітьми (зусиллями Центру «Ла Страда – Україна»). Іншою важливою ініціативою є ство-

рення «зелених кімнат». Їхня мета – забезпечення умов для проведення опитування (допитів) дітей, які є учасниками в кримінальних справах, в яких вони фігурують як потерпілі чи свідки, в умовах, що мінімізують повторну травматизацію психіки дитини. У 2008 р. МВС розробило Методичні рекомендації щодо організації та функціонування «зеленої кімнати» для дітей, а у 2011 р. видало наказ про облаштування 600 «зелених кімнат» для дітей у відділках міліції в усіх регіонах України. У 2012 р. представник з прав дитини Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини провів оцінку досягнень та встановив, що у 400 відділках міліції дійсно було виділено та обладнано такі кімнати, але жодна з них насправді не використовувалася для опитування дітей. У 2012 р. Харківський національний університет внутрішніх справ спільно з «Ла Страда – Україна» провели дослідження нормативно-правового забезпечення функціонування «зелених кімнат». Відтоді «Ла Страда – Україна» спільно з правоохоронними органами заснувала чотири повністю обладнані «зелені кімнати» у різних регіонах України, які наразі регулярно використовуються для опитування дітей.

В інших напрямках діяльність не є такою успішною. Так, у 2012 р. коаліція українських НУО з прав дитини надала свою доповідь у рамках УПО. Відповідно до неї в Україні наразі немає дієвих механізмів розслідування випадків насильства над дітьми та реагування на них. Не розроблено механізму раннього виявлення сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, та оцінки становища їхніх дітей. До навчальних планів шкіл не включено спеціальних курсів, які б навчали дітей уникати ризиків сексуального насильства. Немає системи реабілітації та реінтеграції дітей, що постраждали від сексуального насильства та експлуатації або інших форм жорсткого поводження, спеціалізована допомога надається переважно неурядовими організаціями. З 2013 р. Мінсоцполітики та Радою Європи реалізується проект «Зміцнення та захист прав дітей в Україні», що має на меті розв'язання цих проблем.

Дівчата і хлопці мають рівні можливості щодо отримання знань про соціальне, економічне та політичне життя. У середній школі викладаються курси з основ право-

знавства та суспільствознавства. Дівчата становлять близько половини активістів шкільного самоврядування. Водночас держава практично не впроваджує ініціатив, спрямованих на громадянську освіту дівчат і хлопців. Це залишається прерогативою громадських організацій. З огляду на те, що права жінок порушуються частіше, і жінки мають менше доступу до прийняття рішень, важливими є ініціативи із розвитку лідерського потенціалу дівчат. Це є одним із завдань Державної програми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. Крім того, низка жіночих організацій (Інформаційно-консультаційний жіночий центр, Школа рівних можливостей, Український жіночий фонд тощо) проводять тренінги і розповсюджують інформаційні матеріали з питань прав жінок і дівчат та розвитку жіночого лідерства. Одним із таких прикладів є програма УЖФ «Перший крок до успіху». Починаючи з 2006 р., Фонд провів тренінги для 240 дівчат з питань лідерства і гендерної рівності та надав дівчатам близько 35 грантів на реалізацію мікропроектів.

Держава вживає недостатньо зусиль для того, щоб протидіяти негативним соціально-економічним та культурним тенденціям щодо зменшення ролі сім'ї, зокрема ролі сім'ї у поліпшенні становища дівчат. Як Уряд, так і неурядові організації зосереджують основну увагу на допомозі сім'ям у важких життєвих обставинах, проте заходи щодо зміцнення ролі сім'ї виконуються вельми формально. Водночас Державна цільова соціальна програма підтримки сім'ї до 2016 р., прийнята у 2013 р., містить завдання щодо формування сім'ї, здатної самостійно розв'язувати проблеми, забезпечувати власний розвиток, брати активну участь у житті громади, виховувати відповідальних громадян. Для її повноцінної реалізації необхідно забезпечити розуміння Урядом ролі сім'ї у творенні суспільства рівних можливостей.

В. АНТИЦИКЛІЧНІ ЗАХОДИ

Україна серйозно постраждала від фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. ВВП впав на 35,6 %, девальвація національної валюти становила 60 %. Для подолання наслідків кризи Уряд був змушений вдатися до антициклічних заходів економіки

та запозичень у МВФ на умовах, що призвели до погіршення становища населення. Ці заходи стосувалися гендерних аспектів тільки в одному, але вельми важливому питанні – підвищення пенсійного віку для жінок. У 2010 р. була прийнята Програма економічних реформ на 2010–2014 рр., яка передбачала підвищення пенсійного віку для жінок до 60 років протягом 10 років (на 6 місяців щороку).

Реформа пенсійної системи була проведена у 2011 р. у рамках узгодженої з МВФ програми дій. Серед іншого вона передбачала зрівняння пенсійного віку для жінок і чоловіків до 60 років (поступово, з кроком по 6 місяців щороку протягом 10 років). Пенсійний вік для чоловіків – державних службовців підвищився до 62 років. Страховий стаж підвищено до 30 років для жінок і до 35 – для чоловіків. 1 липня 2013 р. набрали чинності зміни до пенсійного законодавства, відповідно до яких термін перебування осіб у відпустці у зв'язку з вагітністю і пологами та для догляду за дитиною (до досягнення нею трирічного віку) став зараховуватися до страхового стажу (за їхнім бажанням). 1 січня 2014 р. набрав чинності закон про призначення пенсій за особливі заслуги батьків, які виховали п'ятеро та більше дітей.

Поки що позитивних наслідків пенсійної реформи не спостерігається: гендерний розрив у розмірі пенсій залишається на рівні 40 %, дефіцит Пенсійного фонду продовжує зростати, так само зросла і кількість жінок, які не доживають до пенсійного віку. Це пов'язано з тим, що зберігається проблема горизонтальної та вертикальної гендерної професійної сегрегації та забезпечення більшої кількості робочих місць, оскільки жінки старше 45 років сьогодні не зосереджені ані у високооплачуваних галузях, ані на високооплачуваних роботах. Збереження 5-річної різниці в мінімальній тривалості страхового стажу також не сприяє вирівнюванню розміру пенсій жінок і чоловіків.

У 2010 р. експерти з Інституту ліберального суспільства за підтримки Фонду імені Гайнріха Бюлля провели дослідження «Фінансова та економічна криза в Україні: гендерний вимір», в якому було визначено вплив кризи та заходів із її подолання на жінок. Було визначено, що Уряд призупи-

нив на один рік (2009–2010 рр.) підвищення пенсій і заробітної плати, доходи не індексуються, з працівників бюджетної сфери, більшість з яких жінки, знято всі надбавки і премії. Антициклічні заходи Уряду також передбачали скорочення обсягу соціальних послуг, у т. ч. медичних та освітніх. Жінки не розглядалися як цільова група таких заходів, але вони мали великий вплив на жінок, особливо жінок з невисоким рівнем доходів. З огляду на специфічні традиції розподілу домашньої роботи між чоловіками та жінками це створило додаткове навантаження на жінок, тому що вони були змушені витратити більше часу на виховання дітей, догляд за хворими, людьми з інвалідністю та людьми похилого віку.

С. ПОЛІТИЧНІ ЗАХОДИ БЮДЖЕТНОЇ ЕКОНОМІЇ

Крім антициклічних заходів, описаних вище, Уряд також вживав політичні заходи жорсткої бюджетної економії, що також мали негативний вплив на досягнення цілей Пекінської платформи дій та на становище жінок взагалі.

Так, у грудні 2010 р. було проведено реформування Уряду, спрямоване на скорочення кількості урядових установ та державних службовців. Зокрема, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту (на той час центральний виконавчий орган, відповідальний за гендерну політику) було приєднане до Міністерства освіти і науки, а його функції розподілені серед МОН та Мінсоцполітики. Хоча формально підрозділ, відповідальний за гендерну політику, було збережено, його статус та функції до листопада 2011 р. залишалися невизначеними. МОН відмовився приймати на себе повноваження щодо реалізації гендерної політики, тому у квітні 2011 р. вони були передані Міністерству соціальної політики. Керівника Департаменту Мінсоцполітики, у складі якого був відділ гендерної політики, було призначено лише у листопаді 2011 р. Отже, обмежена функціональність підрозділу, відповідального за гендерну політику, призвела до значного послаблення національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків: по-перше, було припинено координацію із відповідальними за гендерну політику в інших ЦОВВ та втрачено зв'язки із ними, по-

друге, на регіональному рівні відповідальність за забезпечення гендерної рівності була розпорошена між різними структурами. Таким чином, національний механізм, який досяг свого максимального розвитку саме наприкінці 2010 р., почав втрачати окремі елементи та знижувати свою ефективність. Після ухвалення у 2013 р. Державної програми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. процес відновлення національного механізму став інтенсивнішим. Але він досі не вийшов на рівень кінця 2010 р.

Наступний етап заходів бюджетної економії пов'язаний із погіршенням економічної ситуації в Україні протягом 2010–2014 рр. та приходом до влади нового Уряду у березні 2014 р. Протягом лютого-квітня 2014 р. національна валюта знову девальвувала на 50 %. 27 березня 2014 р. було прийнято Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні», запропонований Урядом. Законом передбачено деякі заходи, що впливають на становище жінок: по-перше, відмову від підвищення прожиткового мінімуму і мінімальної зарплати (а відтак і зарплат у бюджетному секторі) протягом 2014 р. Водночас інфляція на 2014 р. передбачається на рівні 12–15 %. Крім того, скорочуються виплати у зв'язку із народженням дитини: раніше виплати у зв'язку з народженням першої дитини становили 30 прожиткових мінімумів (30 960 гривень), другої – 60 мінімумів, кожної наступної – 120 мінімумів), тепер встановлено єдиний розмір допомоги при народженні дитини на рівні 41280 гривень. Закон також передбачає скорочення протягом місяця граничної чисельності працівників центральних органів виконавчої влади та місцевих держадміністрацій не менше ніж на 10 % (приблизно 75 % з них є жінки), а також підвищення вартості комунальних послуг (з липня 2014 р.). Це створює додаткові ризики щодо бідності жінок, обмежує їхній доступ до освітніх та медичних послуг та до прийняття рішень на усіх рівнях.

Окремою проблемою є скорочення фінансування (по суті, ліквідація) інституту фахівців соціальної роботи (в Україні їх близько 12 тис.), рішення про яке було прийнято наприкінці березня 2014 р. Їхнім

завданням є допомога дітям у кризових сім'ях, людям з інвалідністю, молоді, яка виходить з інтернатів, самотнім пенсіонерам, людям, які потерпають від насильства в сім'ї, тощо. Цей інститут надавав ефективні послуги таким людям, і його ліквідація матиме наслідком як скорочення можливості жінок отримати відповідні послуги, так і зростання навантаження на жінок, які традиційно забезпечують догляд за дітьми, людьми з інвалідністю і людьми похилого віку.

У рамках заходів бюджетної економії Уряд прийняв рішення про скорочення низки державних програм. Державну програму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. було збережено, а з 2014 р. розпочалося фінансування її заходів з державного бюджету.

РОЗДІЛ 3. ДАНІ ТА СТАТИСТИКА

Упродовж останніх чотирьох років українською статистикою було проведено роботу з перегляду та визначення пріоритетних напрямів для вдосконалення методології сучасної української гендерної статистики. Було оцінено національну базу гендерної статистики з погляду її відповідності потребам національних користувачів та рекомендаціям міжнародних організацій. Крім того, було проведено експертне опитування користувачів щодо оцінки стану і перспектив розвитку цієї галузі статистики. За підсумками проведеного аналізу підготовлено рекомендації щодо пріоритетних напрямів розвитку гендерної статистики в Україні.

Органи державної статистики України здійснюють збирання, розроблення, узагальнення та оприлюднення даних за 113 державними статистичними спостереженнями (за результатами 2013 р.) по 35 розділах економічної, соціальної, демографічної, екологічної та інших галузей статистики. Збирання й опрацювання статистичних даних здійснювалося у 2013 р. за 145 формами звітності та 23 анкетами для проведення спеціально організованих державних статистичних спостережень, у яких містилось, за експертними оцінками, до десяти тисяч показників. Показники з розподілом за статтю особи, які є основою для розроблення гендерної статистики, містяться у 24 формах державних статистичних спостережень (21 % загальної кількості форм). Такий розподіл державних статистичних спостережень за наявністю показників для розробки гендерної статистики має певне підґрунтя. Показники державних статистичних спостережень, які спрямовані на збирання інформації з соціально-демографічних питань, що безпосередньо стосуються ознак індивідуума, практично завжди передбачають можливість їх подальшого розподілу за статтю та підготовки публікацій за гендерною тематикою.

Крім того, Держстат широко використовує в інформаційно-публікаційній роботі адміністративні дані міністерств та відомств. Держстат співпрацює більш

ніж з 30 міністерствами та відомствами та отримує від них інформацію майже за 300 формами адміністративної звітності, з яких – 75 (25 % загальної кількості) містять показники із розподілом за статтю.

Сучасну національну систему показників гендерної статистики згруповано за рубриками. До неї входять абсолютні та відносні (похідні, розрахункові) показники, які дають змогу оцінювати становище жінок і чоловіків у суспільстві. На сьогодні національна система показників гендерної статистики охоплює 115 абсолютних і розрахункових показників, які, за методологією їх визначення (або розрахунку), відповідають європейським та міжнародним статистичним стандартам (набір національних показників представлений у додатку 2). Проте, враховуючи постійний розвиток європейської та міжнародної статистичної методології щодо гендерної статистики, національні статистичні служби також зобов'язані постійно проводити роботу щодо перегляду та удосконалення методологічних підходів у цій галузі. Відповідна діяльність має орієнтуватися і на потреби національних користувачів.

Представлена національна система показників гендерної статистики отримала відображення у статистичних виданнях «Жінки та чоловіки в Україні», підготовлених Держкомстатом (1996, 1998, 2001 рр.). Ці видання підтвердили, що публікації такого роду є важливим засобом для просування роботи, що пов'язана з гендерними питаннями. Статистичні дані та індикатори, які містять базисну інформацію про становище жінок порівняно з чоловіками у всіх сферах суспільного життя, були представлені у вигляді, легкому для розуміння не статистиків та доведені до широкої аудиторії. Гендерна статистика показала соціально-демографічні особливості таких специфічних груп, як жінки та чоловіки. Вона однаковою мірою пов'язана і з тими, і з іншими та відображає реальне становище жінок і чоловіків у суспільстві. Саме на основі розповсюдження гендерних видань з'явилася можливість розроб-

ки рекомендацій стосовно взаємодії між виробниками та користувачами. Постійне співробітництво між виробниками та користувачами дає змогу підвищити рівень надійності та адекватності системи державної статистики та охоплення гендерних питань. Проведення спільних робочих зустрічей і семінарів з користувачами та виробниками стало головним шляхом підвищення обізнаності про проблеми, що існують на регіональному та національному рівнях, а також про виробництво гендерної статистики. Така діяльність посилює розуміння активної ролі користувачів і виробників статистики в побудові їх тісного та постійного співробітництва.

Починаючи з 2005 р., статистичні збірники «Жінки та чоловіки в Україні» публікуються постійно – один раз на два роки. Слід зазначити, що показники із розподілом за статтю широко публікуються і в інших статистичних збірниках, які присвячені окремій галузевій тематиці («Економічна активність населення», «Праця України», «Розподіл постійного населення за статтю та віком», «Населення України», «Соціальні індикатори рівня життя населення» та ін.).

Постійну роботу щодо удосконалення та розвитку методології гендерної статистики здійснює ЄЕК ООН. Зокрема, один раз на два роки проводяться семінари з питань гендерної статистики для співробітників статистичних офісів європейських країн та держав СНД. Створена система координаторів з гендерної статистики в статистичних офісах усіх країн регіону. Розроблена система показників, за якою створена та постійно актуалізується база даних гендерної статистики. На базі ЄЕК ООН постійно створюються робочі групи для відпрацювання певних питань подальшого розвитку гендерної статистики. У 2009 р. вперше підготовлено Керівництво з гендерної статистики, яке вже впроваджується у практичну роботу статистичних офісів, у тому числі в Україні. Крім того, Статистичним відділом ООН у 2013 р. розроблено та рекомендовано для використання статистичними службами узгоджений на міжнародному рівні «Мінімальний набір гендерних показників».

Україною вже тривалий час використовується перелік індикаторів бази даних гендерної статистики ЄЕК ООН, яка міс-

тить 73 індикатори, що згруповані за такими розділами: населення; сім'ї та домогосподарства; зайнятість і економіка; освіта; громадське життя і прийняття рішень; охорона здоров'я; правопорушення та насильство; трудо-життєвий баланс (новий розділ); наука і технології (новий розділ).

За результатами інвентаризації національної інформаційної бази в Україні на даний час здійснюється збирання, розроблення та узагальнення 48 індикаторів із цього переліку (66 %). За докладного вивчення причин відсутності 25 індикаторів у національній статистичній базі їх можна умовно розподілити так:

- невідповідність національних і міжнародних методологічних підходів щодо опрацювання результатів статистичних спостережень;
- відсутність показника із розподілом за статтю в державних статистичних спостереженнях або адміністративних звітах (у цілому показник, що характеризує певне явище, розробляється, відсутнє його розподілення за статевою ознакою);
- відсутність у країні статистичних спостережень для збирання показників, що характеризують окремі соціально-економічні явища.

На підставі останніх документів ЄЕК ООН з питань гендерної статистики сформульовані такі теми, які були визначені як важливі з погляду гендерного аналізу: жінки і чоловіки на керівних посадах (особливо у сфері економіки); професійна сегрегація; доступ та участь на ринку праці (включаючи неформальну зайнятість); насильство щодо жінок; торгівля людьми; використання часу; складання бюджетів з урахуванням гендерної специфіки. Більшість цих тем може вивчатися в рамках удосконалення методології державних статистичних спостережень і виконуватися органами державної статистики відповідно до обсягів фінансування щорічних планів державних статистичних спостережень.

Поряд із цим питання розроблення та удосконалення системи статистичних показників щодо участі жінок і чоловіків у громадському житті та процесі прийняття рішень може бути також вирішене шляхом запровадження або удосконалення адміні-

стративної звітності (даних), отриманої на підставі спостережень, проведених органами державної влади (за винятком органів державної статистики), органами місцевого самоврядування та іншими юридичними особами відповідно до законодавства та з метою виконання адміністративних обов'язків та завдань, віднесених до їх компетенції.

Нові індикатори гендерної рівності та Керівництво щодо цих індикаторів розглянуті й прийняті за основу на 62-й сесії Конференції європейських статистиків (квітень 2014 р.). Вони являють собою набір з 123 показників, рекомендованих для використання в країнах – членах Конференції європейських статистиків (КЄС). Показники згруповані за схемою Пекінської платформи дій і поділяються на основні (47 показників) та додаткові показники (76). Ці пропозиції були підготовлені за підсумками розгляду політичних потреб, системи наявних показників, застосовності для кількісної оцінки гендерної рівності і наявності міжнародно порівнянних даних.

Для вибору показників використовувалися такі критерії:

- показник безпосередньо зачіпає відповідне питання, пов'язане з гендерною рівністю та/або розширенням прав і можливостей жінок;
- показник актуальний для країн – членів КЄС;
- показник є концептуально чітким, простим для тлумачення і має узгоджене міжнародне визначення;
- показник чутливий до змін, а зміна величини показника має чітке й однозначне значення;
- показник технічно реалізовуваний, сталий і надійний;
- показник забезпечує можливість порівняльності у часі й є міжнародно зіставним.

Важлива відмінна особливість цього набору показників – ієрархія основних і додаткових показників. Основні показники охоплюють найбільш суттєві аспекти. Їх мета полягає в тому, щоб забезпечувати директивні органи простою і зрозумілою інформацією, а громадськість – інформацією про прогрес у справі досягнення міжнародно узгоджених політичних цілей

у сфері гендерної рівності. Додаткові показники дають додаткову інформацію про більш конкретні аспекти гендерної рівності. Вони корисні для більш глибокого розуміння цього явища.

Отже, показники (основні та додаткові) згруповані за такими проблемними сферами:

- бідність;
- освіта;
- здоров'я;
- насильство;
- економіка;
- повноваження та прийняття рішень у суспільстві;
- повноваження та прийняття рішень у домогосподарстві;
- засоби комунікації;
- навколишнє середовище;
- діти та підлітки.

Проблемна сфера «Жінки та збройні конфлікти» не розглядається в цьому наборі як не актуальна для країн – членів КЄС.

Крім того, як довідкова інформація, що має відношення до набору показників, відібрано показники, які характеризують демографічну ситуацію.

Показники, що пропонуються і представлені у статистичному *додатку 2* до доповіді, мають на меті забезпечення узгодженості з іншими системами показників, такими як Глобальний мінімальний набір гендерних показників, що розроблено групою експертів з гендерної статистики при Статистичній комісії ООН; показники моніторингу Цілей розвитку тисячоліття, показники ЄС по Пекінській платформі та система показників ОЕСР. Представлений набір показників включає більшість показників Глобального мінімального набору, а також містить додаткові показники.

Керівництво щодо індикаторів гендерної рівності дасть змогу Україні інвентаризувати національну базу даних та переглянути методологію визначення показників та методи збирання цих показників. У цьому контексті Україна підтримує ініціативи щодо актуалізації баз даних з питань гендерної рівності відповідно до запропонованої ієрархічної структури показників. Це стане черговим етапом на шляху запро-

вадження гармонізованих методологічних підходів у гендерну статистику на міжнародному рівні. У майбутньому використання відповідних показників забезпечить узгодження даних з питань гендерної рівності на міжнародному рівні.

Щодо теми «Насильство щодо жінок» на сьогодні використовуються такі джерела даних для отримання інформації з цього питання:

1. Адміністративні дані. Звітність Міністерства внутрішніх справ України.

– **Звіт про стан протидії насильству в сім'ї.** Основними показниками є:

- Кількість жертв насильства в сім'ї, які направлені в спеціалізовані установи для реабілітації
- з них жінок.
- Кількість чоловіків, яким винесено офіційне попередження про недопущення насильства в сім'ї.
- Кількість чоловіків, які скоїли насильство в сім'ї та які направлені в кризові центри для проходження корекційних програм.

– **Звіт про злочинність.** Основними показниками є:

Кількість жінок, які потерпіли від злочинів, за:

- видами злочинів;
- соціальним статусом;
- професійною належністю.

2. Мультиіндикаторне кластерне дослідження (MICS3, MICS4) про становище жінок та дітей в Україні (2005, 2012 рр.). До опитувальників включені питання щодо ставлення до насильства в сім'ї.

3. Медико-демографічне обстеження (DHS) 1999 та 2007 рр. Включені спеціальні блоки питань щодо насильства в сім'ї. До МДОУ–2007 було включено спеціальний блок питань для отримання інформації щодо поширеності насильства в сім'ї. Крім того, були включені питання, які надали можливість отримати від жінок, які коли-небудь перебували у шлюбі, інформацію про те, чи переживали вони коли-небудь якісь з форм емоційного, фізичного або сексуального насильства від свого теперішнього (останнього) чоловіка/партнера.

Крім того, робочою групою ЄЕК ООН були відпрацьовані загальні організаційно-

методологічні підходи до проведення тематичного обстеження щодо насильства. Після проведення тестових обстежень доопрацьована методологія є дуже корисною для отримання зіставних даних про насильство стосовно жінок для здійснення міжнародних порівнянь та розробки політики щодо подолання цього явища. Представники Держстату взяли участь у семінарі з питань методології статистичних спостережень щодо насильства стосовно жінок (квітень 2011 р., Женева). Один з висновків семінару – за наявності бюджетного фінансування (або технічної допомоги) ввести в національну статистичну практику проведення (один раз на п'ять років) модульного опитування щодо насильства стосовно жінок, яке дасть змогу збирати інформацію за запропонованими дев'ятьма показниками. Україна підтримує програмний захід ЄЕК ООН щодо проведення або окремих обстежень з цієї тематики, або включення такого модуля в інші обстеження з соціально-демографічної тематики.

РОЗДІЛ 4. НОВІ ПРІОРИТЕТИ

А. КЛЮЧОВІ ПРІОРИТЕТИ НА НАЙБЛИЖЧІ ТРИ-П'ЯТЬ РОКІВ

Пріоритети державної гендерної політики на найближчі три роки визначені у Державній програмі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. Цей документ складено на основі Цілей розвитку тисячоліття для України, Заклучних рекомендацій Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок (після подання Україною шостої і сьомої об'єднаної доповіді про виконання Конвенції у 2010 р.), результатів державного та громадського моніторингу реалізації попередньої Держпрограми та найкращих міжнародних практик. Зокрема, Програма враховує завдання та індикатори ЦРТ та передбачає розв'язання проблем, описаних у доповіді про виконання Україною ЦРТ 2013 р. Це дасть змогу розв'язати і проблеми, визначені під час підготовки звіту «Пекін+20» у підрозділі В розділу 1. Держпрограма враховує і Стратегію ЄС щодо рівності чоловіків і жінок на 2010–2015 рр. Цим пояснюється значна орієнтація Держпрограми на економічні аспекти гендерної рівності.

Програмою передбачено вдосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, здійснення заходів щодо виконання положень Декларації тисячоліття ООН, зокрема в частині забезпечення гендерної рівності, підвищення рівня освіти фахівців з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, впровадження гендерних підходів у системі освіти, здійснення заходів, спрямованих на розвиток у жінок лідерських навичок для участі у прийнятті управлінських рішень, розроблення механізму реалізації права на захист від дискримінації за ознакою статі та вжиття необхідних заходів за результатами розгляду випадків такої дискримінації. Важлива роль відводиться інформаційній діяльності, а саме кампаніям з метою подолання стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка та з метою висвіт-

лення питань необхідності рівного розподілу сімейних обов'язків та відповідальності між жінками і чоловіками щодо виховання дитини. Значна кількість заходів Держпрограми спрямована на забезпечення гендерної рівності у сфері економіки: проведення серед роботодавців інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань запровадження європейських стандартів рівності співробітників у сфері праці, здійснення заходів щодо скорочення гендерного розриву в рівні заробітної плати жінок і чоловіків та заходів, спрямованих на розвиток у жінок навичок провадження підприємницької діяльності. Нарешті, Програмою передбачено виконання договірних та інших міжнародних зобов'язань у частині забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також залучення до виконання завдань, передбачених Програмою, міжнародних організацій та громадських об'єднань, діяльність яких спрямована на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Нагальним пріоритетом є подальша розбудова національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Зокрема, потрібно зміцнити спроможність ЦОВВ та обласних державних адміністрацій забезпечувати гендерне інтегрування у процеси планування та реалізації їхньої політики, а також посилити координацію між елементами механізму.

Важливе значення для забезпечення рівних прав між жінками та чоловіками має рівень обізнаності населення у відповідній сфері. У зв'язку з цим важливим є поширення державною мовою документів міжнародних організацій, які містять стандарти забезпечення рівних прав між чоловіками і жінками.

Восени 2013 р. Уряд розробив законопроект, яким передбачено внесення змін до виборчого законодавства, законодавства про державну службу, колективні договори та рівні права і можливості жінок. Зокрема, передбачено внесення 30 % квоти до партійних списків на виборах до Верховної Ради України та місцевих рад, дотримання принципів гендерної рівності у

прийнятті, проходженні та просуванні жінок на державній службі; заборони всіх форм дискримінації за ознакою статі тощо. Пріоритетним завданням для Уряду є домогтися ухвалення цього законопроекту.

Принципово важливим завданням для Уряду є узгодження пріоритетів міжнародних організацій та донорів із завданнями Держпрограми через діалог між донорами та Урядом. Це пов'язано з необхідністю отримати переваги від скоординованої діяльності та ефекту синергії від проектів і програм.

Одним із важливих чинників досягнення реальної рівності є виділення відповідних людських та фінансових ресурсів на втілення у життя прийнятих державних програм та планів з питань гендерної рівності. Важливим також є фінансування участі національних експертів у міжнародних заходах з питань гендерної рівності. Також вельми важливо залучити громадські організації до процесу узгодження пріоритетів та власне до процесу реалізації програм і проектів Уряду та донорів, у т. ч. через механізми соціального замовлення.

Нарешті, пріоритетним для держави на найближчі три–п'ять років є аналіз нових тенденцій, що впливають на становище жінок та забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, як-от старіння населення та забезпечення самозайнятості для людей старшого віку, зайнятість людей третього віку, нераціональне використання потенціалу жінок з вищою освітою, становище переміщених осіб та інших вразливих груп тощо. Ці тенденції нині досліджуються Урядом, громадськими та міжнародними організаціями, за результатами визначатимуться пріоритети державної політики, зокрема гендерної політики, у майбутньому.

В. ПРІОРИТЕТИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ У РАМКАХ ДИСКУСІЙ З ПОРЯДКУ ДЕННОГО ЩОДО РОЗВИТКУ НА ПЕРІОД ПІСЛЯ 2015 р.

Шляхом реалізації державної гендерної політики Україна планує розв'язати більшість проблем та досягти більшості цілей, передбачених Пекінською платформою дій. Водночас Україна бачить такі пріоритети щодо досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок і чоловіків у межах поточних дискусій щодо

Цілей сталого розвитку та порядку денного з розвитку після 2015 р.

По-перше, доцільним буде сприяти підвищенню відповідальності Урядів за фінансування заходів із досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Підвищення фінансування для досягнення цих цілей є одним із найпереконливіших свідчень зміцнення політичної волі урядів щодо забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Для цього потрібно продовжити зусилля із включення гендерних підходів до заходів із підвищення ефективності зовнішньої допомоги для розвитку.

Окремим пріоритетом є забезпечення включення гендерних аспектів до всіх проектів, програм та загалом у діяльність міжнародних організацій та донорських установ. Зокрема, при плануванні програм і проектів необхідно враховувати особливі потреби жінок і чоловіків та аналізувати потенційний вплив програм і проектів на становище жінок і чоловіків, залучати жінок і чоловіків до планування та реалізації проектів і програм та забезпечити, що всі проекти і програми передбачають виділення окремих бюджетів на цілі гендерної рівності у тих сферах, в яких вони реалізуються.

Ще одним пріоритетом є підтримка жіночого лідерства у всіх сферах та на всіх рівнях. Вплив жінок на прийняття суспільно важливих рішень є як ознакою рівності де-факто, так і запорукою більшої уваги урядів до цілей та завдань гендерної політики. Зокрема, необхідно посилити заходи з міжнародного обміну досвідом у всіх сферах гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок.

Поряд з цим потрібно реалізовувати ініціативи, спрямовані на більше залучення чоловіків до просування принципів гендерної політики та протидії насильству над жінками. Цих цілей можна досягти шляхом створення мереж чоловіків-лідерів, проведенням інформаційних кампаній, спрямованих на чоловіків, та врахуванням гендерних потреб чоловіків при плануванні та реалізації гендерної політики.

Нагальним завданням є підвищення ролі жінок у забезпеченні миру та безпеки у всьому світі, у тому числі у пропаганді культури миру. У зв'язку з цим необхідно

інтенсифікувати зусилля для реалізації положень Резолюції Ради Безпеки № 1325 та інших міжнародних документів, що передбачають зміцнення внеску жінок у забезпечення миру та безпеки.

Актуальним є проведення досліджень і розробка аргументів про вплив ефективної гендерної політики на розвиток економіки, демографічні тенденції, соціальний розвиток тощо. Це створить додаткову мотивацію для посилення гендерної політики та збільшення фінансування для досягнення її цілей.

Винятково важливими є розробка та реалізація міжнародних програм, спрямованих на розширення доступу жінок до малого і середнього підприємництва, а також зміцнення комерційних мереж жінок. Обмін досвідом та міжнародна підтримка у цій сфері забезпечать зміцнення економічного потенціалу жінок та сприятимуть розвитку підприємництва у країнах світу.

Важливим пріоритетом є включення гендерних аспектів до заходів з охорони навколишнього середовища на міжнародному, регіональному та національному рівнях. Необхідно розробити й ухвалити домовленості та плани дій щодо гендерного інтегрування у сфері охорони довкілля, у т. ч. до процесу реалізації Конвенцій Ріо, а також налагодити міжнародне партнерство та обмін досвідом виконання відповідних проектів.

Так само важливим є включення гендерних підходів до політики охорони здоров'я та популяризації здорового способу життя.

Особливим пріоритетом має стати розробка та реалізація міжнародних програм, спрямованих на розширення доступу жінок до ІКТ, у тому числі до навчання та працевлаштування/занять у цій сфері.

Для забезпечення того, щоб перевагами від досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок можуть користуватися усі категорії жінок, необхідно розробляти та реалізовувати міжнародні програми, спрямовані на жінок з вразливих груп (ромські жінки, сільські жінки, жінки з ВІЛ, жінки похилого віку, наркозалежні жінки тощо). Вразливі жінки мають стати цільовою групою усіх заходів та ініціатив, спрямованих на досягнення

гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок.

Ці пріоритети дадуть змогу усунути гендерні диспропорції, які досі зберігаються у країнах світу, та зосередити зусилля у тих сферах, які ще не отримали належної уваги міжнародної спільноти.

Процес підготовки національного огляду

Підготовка Україною національного огляду «Пекін+20» стала комплексним процесом, до якого було залучено центральні органи виконавчої влади, наукові установи, обласні державні адміністрації, громадські організації та міжнародні агентства. Координацію здійснювало Міністерство соціальної політики України – центральний орган виконавчої влади, відповідальний за розробку та реалізацію політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Програма «ООН Жінки» в Україні та Представництво Фонду імені Фрідріха Еберта надали експертну та технічну підтримку для проведення національного огляду та підготовки доповіді.

Мінсоцполітики надіслало запити до ЦОВВ, наукових установ та ОДА щодо заходів та досягнень у кожній із проблемних сфер Пекінської платформи дій. У відповідь Мінсоцполітики отримало інформаційно-аналітичні матеріали та статистичні дані від Міністерства внутрішніх справ, Міністерства екології та природних ресурсів, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Міністерства закордонних справ, Міністерства інфраструктури, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства юстиції, низки департаментів Міністерства соціальної політики, а також Державного комітету телебачення і радіомовлення, Державної служби статистики, Державної судової адміністрації, Національної академії наук України та обласних державних адміністрацій.

У процесі проведення огляду було проаналізовано попередні дослідження та результати моніторингу, зокрема: інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Проблеми і дієві механізми їх вирішення» (жовтень 2013 р.); державну та громадську доповіді про реалізацію Державної програми утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р.; Звіт про виконання у 2013 р. Державної програми забезпечення рівних прав і мож-

ливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р.; доповідь «Цілі розвитку тисячоліття. Україна 2013»; шосту і сьому об'єднану доповідь про виконання Україною Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 2010 р.; Універсальний періодичний огляд 2012 р. та інші правозахисні механізми ООН та Ради Європи, а також відповідні Заключні рекомендації. Крім того, було використано низку інших доповідей, що стосуються усіх проблемних сфер Пекінської платформи дій та були підготовлені Урядом, науковими установами, громадськими організаціями, міжнародними агентствами та приватними компаніями.

Для проведення огляду і підготовки доповіді було створено робочу групу, що складається з представників Мінсоцполітики, інших ЦОВВ, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, наукових установ, громадських та міжнародних організацій. Робоча група провела 3 зустрічі для обговорення загальних досягнень, проблем та пріоритетів щодо виконання цілей Пекінської платформи дій. Також було створено 12 тематичних робочих груп за кожною з проблемних сфер. Групи провели по одному засіданню, участь у яких взяли представники профільних ЦОВВ, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, громадських, наукових та міжнародних організацій, а також засобів масової інформації. Тематичні засідання були присвячені збору інформації про стан виконання цілей кожної з проблемних сфер і визначенню найбільш важливої та точної інформації. Було створено й загальну електронну групу з усіх учасників робочих груп, у межах якої учасники обмінювалися інформацією, думками, результатами досліджень тощо. Після підготовки розділів доповіді вони надсилалися для загального обговорення всіма учасниками групи. Їхні зауваження та пропозиції були враховані під час перегляду тексту доповіді.

Особливістю процесу огляду та підготовки доповіді була значною роль представників та представниць громадських

і міжнародних організацій у зборі інформації, аналізі досягнень, проблем та пріоритетів щодо виконання цілей Пекінської платформи дій. Це дало змогу забезпечити комплексний і об'єктивний аналіз виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій і заключних документів двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН.

Проведення національного огляду підготовки Україною доповіді «Пекін+20» збіглося у часі з підготовкою восьмої періодичної доповіді про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (її подання заплановане на вересень 2014 р.). Таким чином, під час засідань загальної та тематичних робочих груп вдалося зібрати інформацію, необхідну для підготовки такої доповіді, а також зосередити увагу на положеннях Конвенції та на Заключних рекомендаціях, наданих Україні Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок у 2010 р.

Підготовка доповіді «Пекін+20» теж стала важливим кроком із моніторингу досягнення стратегічних цілей Пекінської платформи дій, оскільки дала змогу комплексно оцінити прогрес держави у кожній із проблемних сфер Платформи дій та акумулювати точки зору Уряду, громадських організацій, експертів, дослідників і міжнародних установ.

Уряд, громадські та міжнародні організації зацікавлені продовжувати діяльність робочої групи, створеної для проведення національного огляду та підготовки доповіді, після 1 травня 2014 р. Вона й була продовжена у зв'язку із підготовкою восьмої періодичної доповіді про виконання Україною Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (травень – вересень 2014 р.). Наступним її завданням є розробка пакету рекомендацій щодо посилення співпраці між усіма зацікавленими сторонами у сфері досягнення гендерної рівності та забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Бідність

Докладна статистична інформація

Відносна бідність / Relative poverty																			
Черта бідности (грн. на человека на месяц) ¹ Line of poverty (hrn. on a person on a month)																			
грн. / hrn.	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	126	156	175	192	220	271	365	430	526	778	835	944	1062	1125	..
¹ 75% медіанного уровня совокупных эквивалентных затрат / 75% of the median equivalised disposable household expenditures Уровень бедности ¹ , % Poverty rate, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	27,8	26,4	27,2	27,2	26,6	27,3	27,1	28,1	27,3	27,0	26,4	24,1	24,3	25,5	..
¹ 75% медіанного уровня совокупных эквивалентных затрат / 75% of the median equivalised disposable household expenditures Уровень нищеты среди бедного населения, % Extreme poverty rate a poverty population, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	52,0	52,7	54,9	50,6	51,4	51,9	53,1	52,5	50,6	50,6	49,1	46,6	43,8	44,0	..
Уровень бедности домохозяйств с детьми, % Poverty rate households with children, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	33,9	31,9	33,4	34,4	33,1	35,4	35,4	35,3	33,9	33,1	32,0	31,3	31,2	32,6	..
Уровень бедности домохозяйств без детей, % Poverty rate households without children, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	17,8	17,8	17,8	16,9	18,4	18,0	17,7	19,3	19,4	19,7	19,6	15,7	16,2	17,1	..
Уровень бедности среди работающих, % Poverty rate employees, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	19,6	19,6	20,7	..
Уровень бедности среди детей до 18 лет, % Poverty rate children at the age till 18, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	32,7	32,0	33,1	..
Уровень бедности мужчин, % Poverty rate males, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	24,6	24,8	25,4	..
Уровень бедности женщин, % Poverty rate females, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	23,7	23,9	25,6	..

Абсолютна бідність (за доходами) / Absolute poverty																			
Черта бідности (грн. на человека на месяц) ¹ Line of poverty (hrr. on a person on a month)																			
грн.	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	843	914	1042	..
¹ эквивалентные доходы ниже прожиточного минимума / equivalent incomes below the subsistence minimum Уровень бедности ¹ , % Poverty rate, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	8,8	7,8	9,1	..
¹ эквивалентные доходы ниже прожиточного минимума / equivalent incomes below the subsistence minimum Уровень нищеты среди бедного населения, % Extreme poverty rate a poverty population, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Уровень бедности домохозяйств с детьми, % Poverty rate households with children, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	12,8	12,0	13,2	..
Уровень бедности домохозяйств без детей, % Poverty rate households without children, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	4,0	2,9	4,2	..
Уровень бедности среди работающих, % Poverty rate employees, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	7,0	5,6	6,7	..
Уровень бедности среди детей до 18 лет, % Poverty rate children at the age till 18, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	14,6	13,3	15,1	..
Уровень бедности мужчин, % Poverty rate males, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	9,0	7,9	9,1	..
Уровень бедности женщин, % Poverty rate females, %																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	8,6	7,7	9,1	..

Освіта

Охват / Enrolment																			
2.1. Валовый коэффициент охвата высшим образованием (%) / Gross enrolment ratio. ISCED 5 and 6.																			
2.1. Tertiary gross enrolment rate (%) / Gross enrolment ratio. ISCED 5 and 6.																			
Оба пола	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Женщины	..	..	..	..	47,7	50,2	51,9	56,1	61,5	66,5	71,6	80,8	84,0	86,3	87,6	85,6	86,1	85,4	..
Мужчины	..	..	..	42,8	44,1	45,6	48,0	51,7	54,7	58,4	61,6	65,1	67,3	68,8	68,9	68,1	72,8	74,3	..
2.2. Валовый коэффициент охвата вторым этапом среднего образования, всего (%) / Gross enrolment ratio. Upper secondary. All programmes.																			
2.2. Upper secondary gross enrolment rate (%) / Gross enrolment ratio. Upper secondary. All programmes.																			
Оба пола	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Женщины	..	..	..	..	100,8	101,2	99,1	103,3	104,1	90,9	91,3	91,4	92,8	89,4	89,8	75,5	77,5	91,9	..
Мужчины	..	..	..	..	90,5	98,9	102,5	101,5	104,1	94,3	95,3	95,9	93,7	95,1	95,7	82,5	85,8	98,7	..
2.3.1. Чистый коэффициент охвата неполным средним образованием (%) / Net enrolment rate, lower secondary.																			
2.3.1. Lower secondary net enrolment rate (%) / Net enrolment rate, lower secondary.																			
Оба пола	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	88,3	88,2	83,2	86,5	87,7	88,2	88,2	89,0	89,5	89,9	..
Мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	88,3	..	86,7	87,8	88,5	88,2	89,1	89,5	90,0	..
2.3.2. Чистый коэффициент охвата начальным образованием (%) / Net enrolment rate. Primary.																			
2.3.2. Primary net enrolment rate (%) / Net enrolment rate. Primary.																			
Оба пола	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Женщины	..	..	..	..	..	..	..	91,8	88,1	87,9	89,9	89,0	88,7	89,1	90,2	94,0	97,7	98,8	..
Мужчины	..	..	..	..	..	..	..	92,0	88,2	88,4	90,2	89,3	89,0	89,0	90,0	93,3	96,3	97,1	..
Окончание учебных заведений / Graduation																			
2.5. Доля учащихся, окончивших высшие учебные заведения																			
2.5. Graduation rate in tertiary education																			
2.5. Доля учащихся, окончивших третичное образование, %																			
Женщины	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Выпускники, ISCED 97_5/6	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	55,3	55,0	54,3
Выпускники, ISCED 97_5B	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	55,3	55,1	58,3
Выпускники, ISCED 97_5A	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	55,2	54,9	53,5
Выпускники, ISCED 97_6	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	55,3	56,9	56,7	56,5
Мужчины	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Выпускники, ISCED 97_5/6	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	44,7	45,0	45,7
Выпускники, ISCED 97_5B	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	44,7	44,9	41,7
Выпускники, ISCED 97_5A	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	44,8	45,1	46,5
Выпускники, ISCED 97_6	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	44,7	43,1	43,3	43,5

2.5. Валовый коэффициент окончания, %																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всего																			
Выпускники, ISCED 97_5/6	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	94,4	96,2	90,5
Выпускники, ISCED 97_5A/6	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	80,0	81,9	76,4
Выпускники, ISCED 97_5B	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	14,4	14,3	14,1
Выпускники, ISCED 97_5A	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	78,7	80,5	75,0
Женщины																			
Выпускники, ISCED 97_5/6	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	106,7	108,6	100,9
Выпускники, ISCED 97_5A/6	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	90,4	92,5	84,0
Выпускники, ISCED 97_5B	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	16,3	16,1	16,9
Выпускники, ISCED 97_5A	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	88,9	90,9	82,4
Мужчины																			
Выпускники, ISCED 97_5/6	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	82,6	84,4	80,7
Выпускники, ISCED 97_5A/6	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	70,1	71,9	69,2
Выпускники, ISCED 97_5B	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	12,6	12,5	11,4
Выпускники, ISCED 97_5A	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	68,9	70,7	68,0
2.6. Доля выпускниц в области науки, техники, производства и строительства																			
2.6. Share of female graduates in science, engineering, manufacturing and construction																			
Доля выпускников ISCED 97_5/6 в области науки, техники, производства и строительства среди всех выпускников																			
Всего	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	25,7	26,7	26,4
Мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	14,1	15,4	15,1
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	40,4	40,5	39,9
2.6.1. Доля выпускниц в области науки и техники																			
2.6.1. Share of female graduates in science, engineering																			
Доля выпускников ISCED 97_5/6 в области науки и техники																			
Всего	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	11,9	19,2	18,9
Мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	9,1	10,2	9,9
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	31,0	30,1	29,5
2.6.2. Доля выпускниц в области производства и строительства																			
2.6.2. Share of female graduates in manufacturing and construction																			
Доля выпускников ISCED 97_5/6 в области производства и строительства																			
Всего	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	7,0	7,5	7,6
Мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	5,0	5,2	5,2
	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	9,4	10,4	10,4

Уровень образования / Level of education and literacy attained

2.8. Распределение 25-64 летних по наивысшему уровню образовательной подготовки

2.8. Distribution of 25-64 years old, by highest level of education attained

[illegible]

2.8.1. Распределение 30-34 летних по наивысшему уровню образовательной подготовки

2.8.1. Distribution of 30-34 years old, by highest level of education attained

[illegible]

Стан здоров'я

Состояние здоровья / Health Status																				
3.1.1. Причини смертності (уровень смертности)																				
3.1.1. Causes of mortality (death rate)																				
Смертність от болезней системы кровообращения (на 100 000 постоянного населения)/ Circulatory system disease (per 100 000 inhabitants)		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола		885,3	..	..	876,0	..	953,1	948,4	973,0	1009,0	1005,7	1045,6	1034,7	1040,4	1044,7	1006,1	1020,0	968,7	962,0	..
Женщины		944,7	..	..	946,3	..	1010,3	1004,0	1018,3	1058,2	1036,3	1070,3	1065,3	1066,8	1074,8	1056,1	1082,8	1030,2	1021,0	..
Мужчины		792,8	..	..	766,8	..	853,0	865,7	904,0	935,0	954,3	999,6	983,6	1003,1	1003,6	943,3	942,2	893,7	891,1	..
Смертність от внешних причин* (на 100 000 постоянного населения)		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола		162,6	..	..	141,3	..	151,2	156,1	159,5	153,0	151,4	149,5	139,0	142,7	133,6	107,0	96,3	93,3	91,9	..
Женщины		62,7	..	..	56,0	..	58,6	60,2	61,9	60,7	59,2	58,5	54,7	53,4	51,2	42,3	38,6	37,3	37,9	..
Мужчины		272,8	..	..	234,3	..	252,1	264,7	270,2	257,5	256,2	253,2	235,0	246,4	229,1	182,0	163,6	158,2	154,7	..
*до 2005 года смертность от несчастных случаев, убийств, самоубийств, и других внешних воздействий																				
Смертність от самоубийств (человек по возрастным группам)/ Suicides		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола, человек		14587	..	..	..	..	14558	13244	12543	12322	11259	10622	10013	10037	9458	9717	9091	8973	9060	..
в том числе в возрасте, лет		0-5	0	..	..	..	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	..
6		1	..	..	..	..	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	..
7-14		83	..	..	..	..	116	83	68	67	70	56	42	50	53	54	50	66	55	..
15		39	..	..	..	..	55	54	48	35	33	33	18	31	26	19	27	29	29	..
16-17		167	..	..	..	..	168	130	115	139	129	107	88	101	87	95	105	114	83	..
18		108	..	..	..	..	114	121	85	96	89	85	70	87	71	78	60	72	90	..
19		113	..	..	..	..	130	126	109	117	99	102	105	110	83	106	96	111	75	..
20-24		708	..	..	..	..	826	789	783	738	703	673	654	787	707	756	709	681	687	..
25-29		906	..	..	..	..	971	916	919	869	807	833	794	839	804	812	807	808	827	..
30-34		1191	..	..	..	..	1020	935	959	973	865	816	831	888	830	878	820	809	809	..
35-54		5738	..	..	..	..	5850	5347	5071	4981	4717	4286	3960	3892	3555	3635	3311	3128	3174	..
55-59		1744	..	..	..	..	1136	935	806	811	746	849	812	794	806	793	729	702	729	..
60 и старше		3743	..	..	..	..	4081	3695	3573	3487	2998	2781	2634	2453	2432	2490	2375	2453	2500	..
неизвестно		46	..	..	..	..	91	113	7	9	3	1	5	5	4	1	2	-	2	..
Женщины, всего		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
2634		..	..	..	..	..	2648	2206	2169	2150	1865	1761	1713	1629	1675	1725	1579	1664	1697	..
в том числе в возрасте, лет		0-5	0	..	..	..	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	..
6		0	..	..	..	..	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	..
7-14		16	..	..	..	..	21	16	13	17	12	7	9	11	17	20	15	20	20	..
15		11	..	..	..	..	14	14	16	12	5	9	5	14	9	7	15	14	11	..
16-17		52	..	..	..	..	41	25	25	17	19	32	15	20	17	20	36	28	20	..
18		17	..	..	..	..	19	11	11	22	13	14	10	10	13	8	14	12	10	..
19		13	..	..	..	..	18	16	13	11	9	13	18	11	13	19	12	23	7	..

20-24	94	..	..	..	..	104	81	77	69	63	71	50	74	66	94	77	80	78	..
25-29	108	..	..	..	..	115	96	98	93	85	87	80	81	88	78	82	70	81	..
30-34	135	..	..	..	..	136	122	120	121	98	95	90	100	94	108	88	90	105	..
35-54	752	..	..	..	..	774	649	673	669	585	515	540	500	528	502	458	464	494	..
55-59	288	..	..	..	..	191	143	165	132	120	146	119	133	125	140	92	117	125	..
60 и старше	1146	..	..	..	..	1200	1019	958	987	856	772	777	675	705	729	690	746	746	..
неизвестно	2	..	..	..	..	15	14	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	..
Мужчины, всего	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
11953	..	..	..	..	..	11910	11038	10374	10172	9394	8861	8300	1675	7783	7992	7512	7309	7363	..
в том числе в возрасте, лет																			
0-5	0	..	..	..	..	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	..
6	1	..	..	..	..	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	-	-	-	..
7-14	67	..	..	..	..	95	67	55	50	58	49	33	17	36	34	35	46	35	..
15	28	..	..	..	..	41	40	32	23	28	24	13	9	17	12	12	15	18	..
16-17	115	..	..	..	..	127	105	90	122	110	75	73	17	70	75	69	86	63	..
18	91	..	..	..	..	95	110	74	74	76	71	60	13	58	70	46	60	80	..
19	100	..	..	..	..	112	110	96	106	90	89	87	13	70	87	84	88	68	..
20-24	614	..	..	..	..	722	708	706	669	640	602	604	66	641	662	632	601	609	..
25-29	798	..	..	..	..	856	820	821	776	722	746	714	88	716	734	725	738	746	..
30-34	1056	..	..	..	..	884	813	839	852	767	721	741	94	736	770	732	719	704	..
35-54	4986	..	..	..	..	5076	4698	4398	4312	4132	3771	3420	528	3027	3133	2853	2664	2680	..
55-59	1456	..	..	..	..	945	792	641	679	626	703	693	125	681	653	637	585	604	..
60 и старше	2597	..	..	..	..	2881	2676	2615	2500	2142	2009	1857	705	1727	1761	1685	1707	1754	..
неизвестно	44	..	..	..	..	76	99	7	9	3	1	5	-	4	1	2	-	2	..

* С 2005 года "самоповреждения"

3.1.2. Коэффициент младенческой смертности (на 1000 живорожденных)

3.1.2. Infant mortality rate

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола	14,7	14,3	14,0	12,8	12,8	11,9	11,3	10,3	9,6	9,5	10,0	9,8	11,0	10,0	9,4	9,1	9,0	8,4	..
Девочки	12,7	12,2	11,7	10,5	10,8	9,8	9,8	8,3	8,1	8,2	8,7	8,2	9,4	8,8	8,4	7,9	7,9	7,5	..
Мальчики	16,5	16,3	16,2	14,9	14,8	13,9	12,7	12,1	11,0	10,8	11,2	11,2	12,6	11,1	10,3	10,3	10,0	9,3	..

3.1.3. Коэффициент материнской смертности (на 100000 рожденных живыми)

3.1.3. Maternal mortality rate

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола	32,1	30,4	25,1	27,2	25,2	24,7	23,9	21,7	17,4	13,1	18,5	17,4	20,7	15,5	25,8	23,5	16,9	12,5	..

3.1.4. Доля ВИЧ/СПИД среди населения в возрасте от 15 до 24 лет

3.1.4. Prevalence of HIV/AIDS, 15-24 year olds

Впервые в жизни установлен диагноз ВИЧ-инфицированный в возрасте 15-24 лет (доля в общей численности соответствующей возрастной категории)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04	0,04	0,03	0,03	..
Женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,04	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,04	..
Мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,02	0,02	..

Факторы, оказывающие влияние на здоровье человека / Determinants of health																			
3.2. Распространенность курения (% населения в соответствующей возрастной группе)																			
3.2. Smoking prevalence																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Количество курящих 15+	..	..	..	..	..	25,1	24,9	24,2	25,6	26,5	26,4	26,6	25,9	26,7	24,4	23,3	23,0	22,5	..
Количество курящих 15+, же	..	..	..	..	..	4,8	4,3	4,8	4,8	5,6	6,1	6,3	6,3	6,9	5,9	5,7	5,8	5,8	..
Количество курящих 15+, муж	..	..	..	..	..	51,6	51,7	49,8	51,4	51,4	51,0	51,5	49,7	50,6	46,9	44,7	44,0	42,6	..
3.2.1. Распространенность курения по возрастным группам (% населения в соответствующей возрастной группе)																			
3.2.1. Smoking prevalence , by age group																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Количество курящих, молодежь 15 - 24	..	..	..	..	..	24,9	24,7	23,7	24,5	26,2	27,2	24,6	25,5	27,6	24,2	23,3	18,7	15,5	..
Количество курящих, молодежь 15 - 24, женщины	..	..	..	..	..	7,9	7,2	7,1	6,8	8,2	9,1	8,6	9,0	10,6	8,0	7,9	5,6	4,0	..
Количество курящих, молодежь 15 - 24, мужчины	..	..	..	..	..	42,3	43,3	41,3	41,6	43,1	44,5	40,1	40,9	42,9	40,0	37,9	30,8	26,0	..
3.3. Доля взрослого населения с избыточным весом или страдающего ожирением*																			
3.3. Proportion of adults overweight or obese																			
Оба пола	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
С избыточной массой тела	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	37,6	38,4	37,8	37,8	38,1	39,5	39,1	38,6
Ожирение	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	13,4	13,2	13,6	14,1	14,5	14,7	15,3	15,3
Крайнее ожирение	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,7
Женщины																			
С избыточной массой тела	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Ожирение	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Крайнее ожирение	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	1,0
Мужчины																			
С избыточной массой тела	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Ожирение	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Крайнее ожирение	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,1	0,1	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3

*Предоставлены данные относительно населения в возрасте 18 лет и старше с разбивкой по возрастным группам 18-19, 20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60-69 лет и 70 лет и старше.
Значения ИМТ: меньше 18,5 - пониженная масса тела; 25-30 - избыточная масса тела; 30-40 - ожирение; более 40 - крайнее ожирение.

3.3.1.1. Доля взрослого населения с избыточным весом или страдающего ожирением по возрастным группам 3.3.1.1. Proportion of adults overweight or obese, by age group		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Крайнее ожирение, 18 - 19, всего	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Крайнее ожирение, 20 - 29, всего	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Крайнее ожирение, 30 - 39, всего	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,4	0,2
Крайнее ожирение, 40 - 49, всего	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,3	0,3	0,6	0,7	0,8	0,4	0,4	0,7
Крайнее ожирение, 50 - 59, всего	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,7	0,8	0,7	1,0	0,9	1,1	0,7	1,7
Крайнее ожирение, 60 - 69, всего	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,6	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,9	1,0
Крайнее ожирение, 70+, всего	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,3	0,5	0,5	0,4	0,7	0,7	0,8	0,7
Крайнее ожирение, женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	1,0
Крайнее ожирение, 18 - 19, женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Крайнее ожирение, 20 - 29, женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Крайнее ожирение, 30 - 39, женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,3	0,0	0,4	0,1	0,2	0,2	0,7	0,4
Крайнее ожирение, 40 - 49, женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,5	0,7	0,7	1,0	1,0	0,6	0,4	1,0
Крайнее ожирение, 50 - 59, женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1,0	1,1	0,8	1,4	1,3	1,4	1,2	2,4
Крайнее ожирение, 60 - 69, женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1,0	1,4	1,2	1,1	1,1	1,3	1,2	1,3
Крайнее ожирение, 70+, женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,4	0,6	0,5	0,5	0,8	0,9	1,1	0,9
Крайнее ожирение, мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,1	0,1	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3
Крайнее ожирение, 18 - 19, мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Крайнее ожирение, 20 - 29, мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1
Крайнее ожирение, 30 - 39, мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,2	0,1	0,1	0,0	0,1	0,3	0,2	0,1
Крайнее ожирение, 40 - 49, мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,1	0,0	0,5	3,0	0,5	0,2	0,4	0,3
Крайнее ожирение, 50 - 59, мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,3	0,4	0,6	0,4	0,4	0,6	0,2	0,8
Крайнее ожирение, 60 - 69, мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,1	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,3	0,5
Крайнее ожирение, 70+, мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,2	0,3	0,4	0,1	0,4	0,3	0,3	0,2

Фізичне насильство / Physical violence																			
4.1. Доля жінок/мужчин в віці 15-49 років, підвергнених за останні 12 місяців фізичному насильству																			
4.1. Rate of women/men aged 15-49 years, subjected to physical violence in the last 12 months																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ¹	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1 Обстеження МДОВ-2007 (DHS)																			
4.1.1. Доля жінок/мужчин в віці 15-49 років, підвергнених за останні 12 місяців фізичному насильству, по частоті (кожний день або майже кожен день, один раз в тиждень, один або два рази в місяць, рідше одного разу в місяць), ступені тяжкості і полу особи, сковавши насильство																			
4.1.1. Rate of women/men aged 15-49 years, subjected to physical violence in the last 12 months, by frequency (every day or nearly every day, once or twice a week, once or twice a month, less than once a month), severity and sex of perpetrator																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ¹	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Часто / Often (%)													1,3						
Іногді / Sometimes (%)													7,5						
1 Обстеження МДОВ-2007 (DHS)																			
4.2. Доля жінок/мужчин в віці 15-49 років, підвергнених в період свого життя фізичному насильству																			
4.2. Rate of women/men aged 15-49 years, subjected to physical violence during lifetime																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ¹	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1 Обстеження МДОВ-2007 (DHS)																			
Доля подружніх жінок в віці 15-49 років, підвергнених в період свого життя будь-яким формам емоційного, фізичного або сексуального насильства																			
Rate of women aged 15-49 years, subjected to emotional, physical or sexual violence during lifetime																			
%	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ¹	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1 Обстеження МДОВ-2007 (DHS)																			
Насильство со сторони партнера / Violence by the partner																			
4.7. Доля жінок/мужчин в віці 15-49 років, склавших або підвергнених за останні 12 місяців сексуальному і/або фізичному насильству со сторони нинішнього або колишнього партнера																			
4.7. Rate of ever-partnered women/men aged 15-49 years, subjected to sexual and/or physical violence by current or former intimate partner in the last 12 months																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ¹	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сексуальне насильство / Sexual violence (%)													2,2						
Фізичне насильство / Physical violence (%)													10,4						
1 Обстеження МДОВ-2007 (DHS)																			

4.7.1. Доля женщин в возрасте 15-49 лет, состоявших или состоящих в отношениях и подвергавшихся за последние 12 месяцев сексуальному и/или физическому насилию со стороны нынешнего или бывшего сексуального партнера по частоте (каждый день или почти каждый день, один раз в неделю, один или два раза в месяц, реже одного раза в месяц) и степени тяжести (каждый день или почти каждый день, один раз в неделю, один или два раза в месяц, once or twice a week, once or twice a month, less than once a month) and severity																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ¹	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сексуальное насилие / Sexual violence (хотя бы раз за 12 месяцев / once in the last 12 months)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	2,2	..	..	..	..	..	..
Часто / Often (%)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,4	..	..	..	..	..	..
Иногда / Sometimes (%)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1,8	..	..	..	..	..	..
Физическое насилие / Physical violence (хотя бы раз за 12 месяцев / once in the last 12 months)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	10,4	..	..	..	..	..	..
Часто / Often (%)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1,6	..	..	..	..	..	..
Иногда / Sometimes (%)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	8,8	..	..	..	..	..	..
¹ Обследование МДОУ-2007 (DHS)																			
4.8. Доля женщин в возрасте 15-49 лет, состоявших или состоящих в отношениях и подвергавшихся сексуальному и/или физическому насилию со стороны нынешнего или бывшего сексуального партнера по частоте (каждый день или почти каждый день, один раз в неделю, один или два раза в месяц, реже одного раза в месяц) и степени тяжести (каждый день или почти каждый день, один раз в неделю, один или два раза в месяц, once or twice a week, once or twice a month, less than once a month) and severity																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ¹	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сексуальное насилие / Sexual violence (%)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	3,3	..	..	..	..	..	..
Физическое насилие / Physical violence (%)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	12,7	..	..	..	..	..	..
¹ Обследование МДОУ-2007 (DHS)																			
Насилие в семье, выявленное органами внутренних дел / Domestic violence, authorities revealed the Interior																			
Количество выявленных семей, в которых имеет место насилие по отношению к членам семьи /number of identified families in which violence occurs in relation to family members																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012 ¹	2013
Всего / All	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	60 384	50 164	46 408	61 722
Количество лиц, которым вынесено официальное предупреждение о недопустимости насилия в семье /number of people at an official warning about the inadmissibility of domestic violence																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всего / All	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	96182	98597	88183	96191
Мужчинам / Men	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	90 095	90 969	80 893	87 481
Количество жертв насилия в семье, которые направлены в специализированные учреждения для реабилитации /number of victims of domestic violence, which are directed specialized institutions																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всего / All	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	317	170	194	421
Женщин / Women	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	250	115	147	407
Количество лиц, которые совершили насилие в семье и которые направлены в кризисные центры для прохождения коррекционной программы /number of persons who have committed domestic																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всего / All	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	3673	3742	1957	4335
Мужчины / Men	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	3 523	3 535	1 837	4 156
¹ по состоянию на 20 ноября 2012 года / as of November 20, 2012																			

Економіка

Экономическая активность населения / Labour force participation

5.1. Доля численности экономически неактивного населения

5.1. Inactivity rate

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Доля среди всего населения, %	..	..	..	..	..	36,8	37,7	38,1	38,2	38,0	37,8	37,8	37,4	36,7	36,7	36,3	35,7	35,4	..
Доля женщин, %	..	..	..	..	..	41,6	42,3	42,3	42,4	42,4	43,0	43,2	42,9	42,5	41,9	41,6	41,5	41,4	..
Доля мужчин %	..	..	..	..	..	31,5	32,7	33,3	33,5	33,2	32,1	31,8	31,1	30,2	30,8	30,4	29,3	28,7	..

5.1.1. Доля численности экономически неактивного населения, по возрасту

5.1.1. Inactivity rate, by age

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
возраст 15-24, оба пола	..	..	..	..	..	32,7	33,0	33,3	33,9	32,8	33,0	32,9	32,6	32,1	30,9	30,9	29,7	29,1	..
возраст 25-29, оба пола	..	..	..	..	..	3,9	4,1	4,4	4,2	4,4	4,7	4,7	4,6	4,8	5,5	6,0	6,2	5,9	..
возраст 30-34, оба пола	..	..	..	..	..	3,0	3,2	3,3	3,4	3,8	4,2	3,8	3,9	4,3	4,4	4,7	4,7	4,7	..
возраст 35-39, оба пола	..	..	..	..	..	3,3	3,1	3,2	2,9	3,2	3,3	3,2	3,0	3,1	3,5	3,6	3,9	3,9	..
возраст 40-49, оба пола	..	..	..	..	..	7,0	7,3	7,5	8,0	8,2	8,3	8,0	8,0	7,8	8,5	8,0	7,7	7,6	..
возраст 50-59, оба пола	..	..	..	..	..	13,9	13,5	13,6	13,5	14,6	15,1	16,2	17,0	17,6	18,5	18,1	18,4	18,7	..
возраст 60-70, оба пола	..	..	..	..	..	36,2	35,8	34,8	34,1	32,9	31,4	31,2	31,0	30,7	28,9	29,0	29,4	30,0	..
возраст 15-24, женщины	..	..	..	..	..	28,3	28,6	29,2	29,6	28,8	29,0	28,7	28,5	28,0	27,3	27,2	25,8	25,3	..
возраст 25-29, женщины	..	..	..	..	..	4,4	4,6	4,8	4,8	5,2	5,5	5,5	5,5	6,0	6,4	7,0	7,6	7,4	..
возраст 30-34, женщины	..	..	..	..	..	3,2	3,3	3,6	3,6	4,2	4,7	4,5	4,5	4,3	4,8	5,0	5,6	5,6	..
возраст 35-39, женщины	..	..	..	..	..	3,5	3,2	3,2	3,0	3,4	3,4	3,4	3,2	3,4	3,8	3,8	4,1	4,2	..
возраст 40-49, женщины	..	..	..	..	..	6,9	7,0	7,2	7,5	8,1	8,0	7,7	7,4	7,2	7,6	7,4	7,0	7,1	..
возраст 50-59, женщины	..	..	..	..	..	16,3	15,8	15,6	15,4	16,0	16,9	17,9	19,0	19,5	20,1	19,8	20,0	20,1	..
возраст 60-70, женщины	..	..	..	..	..	37,3	37,4	36,5	36,1	34,3	32,5	32,2	31,9	31,6	29,9	29,9	29,9	30,2	..
возраст 15-24, мужчины	..	..	..	..	..	39,3	39,3	39,0	40,0	38,7	39,1	39,3	38,9	38,7	36,4	36,7	36,0	35,3	..
возраст 25-29, мужчины	..	..	..	..	..	3,2	3,4	3,8	3,3	3,2	3,4	3,5	3,2	3,0	4,1	4,3	4,0	3,5	..
возраст 30-34, мужчины	..	..	..	..	..	2,6	2,9	2,8	3,2	3,2	3,4	2,8	3,0	3,0	3,4	3,6	3,3	3,3	..
возраст 35-39, мужчины	..	..	..	..	..	3,1	3,1	3,3	2,8	3,1	3,1	2,9	2,6	2,7	3,1	3,0	3,6	3,4	..
возраст 40-49, мужчины	..	..	..	..	..	7,1	7,7	8,0	8,6	8,4	8,9	8,3	8,0	8,8	9,7	8,9	8,7	8,4	..
возраст 50-59, мужчины	..	..	..	..	..	10,3	10,2	10,7	10,8	12,7	12,4	13,6	13,8	14,5	16,0	15,5	15,9	16,4	..
возраст 60-70, мужчины	..	..	..	..	..	34,5	33,5	32,3	31,4	30,8	29,7	29,6	29,5	29,3	27,3	27,6	28,6	29,7	..

5.1.2. Доля численности экономически неактивного населения, по причинам экономической неактивности

5.1.2. Inactivity rate, by reason for inactivity

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола:																			
пенсионеры по возрасту, по инвалидности и на льготных условиях	..	..	..	..	..	52,5	51,0	50,4	50,0	49,1	47,7	48,7	49,4	49,6	49,2	48,8	49,3	50,3	..
ученики, студенты	..	..	..	..	..	26,5	26,9	27,1	27,8	26,7	27,2	27,6	27,2	26,8	25,2	25,7	25,0	24,5	..
занятые в домохозяйстве	..	..	..	..	..	10,1	11,1	10,9	10,7	11,2	13,3	14,5	14,9	15,7	16,4	17,4	19,2	19,2	..
по состоянию здоровья болели	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	2,3	2,3	2,0	1,9	2,1	1,8	1,3	1,2	..
разочарованные	..	..	..	..	..	4,6	5,4	5,1	4,7	3,3	2,1	1,5	1,3	1,1	1,5	1,3	1,0	0,9	..
пребывают на содержании	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1,5	1,9	2,1	2,0	2,2	2,1	1,6	1,4	..
не знают где и как искать работу	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,9	0,5	0,5	0,3	0,4	0,3	0,2	0,3	..
считают, что нет подходящей работы	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,8	0,7	0,5	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	..
сезонный характер работы	..	..	..	..	..	0,8	1,0	1,0	1,0	0,9	0,7	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,3	0,2	..
надеются вернуться на предыдущую работу	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,3	0,2	0,1	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1	..
оформляют досрочную пенсию	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,0	..
получили уведомление о призыве на воинскую службу	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,1	0,1	0,1	..	..	..	..	..	..
другие	..	..	..	..	..	2,7	4,6	5,5	5,8	8,8	2,9	1,3	1,4	1,4	1,3	1,2	1,3	1,3	..

Женщины:	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
пенсионеры по возрасту, по инвалидности и на льготных условиях	..	..	..	..	..	54,9	53,7	52,9	52,4	50,9	49,4	50,4	51,2	51	50,2	49,8	49,9	50,3	..
ученики, студенты	..	..	..	..	..	21,6	22,4	22,8	23,2	22,6	22,5	22,8	22,6	21,9	21,0	21,4	20,3	19,9	..
занятые в домохозяйстве	..	..	..	..	..	14,7	15,4	14,9	14,3	16,3	19,6	20,3	20,5	21,7	22,5	23,6	25,6	25,7	..
по состоянию здоровья болели	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1,5	1,6	1,3	1,3	1,5	1,1	0,8	0,8	..
разочарованные	..	..	..	..	..	3,6	3,6	3,4	3,3	2,8	1,7	1,2	1,0	0,8	1,0	0,9	0,7	0,7	..
пребывают на содержании	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1,5	1,6	2,0	1,9	2,1	1,9	1,5	1,4	..
не знают где и как искать работу	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1,5	1,6	2,0	1,9	2,1	1,9	1,5	..
считают, что нет подходящей работы	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,7	0,7	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2	..
сезонный характер работы	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,7	0,5	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	..
надеются вернуться на предыдущую работу	..	..	..	..	..	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6	0,4	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	..
оформляют досрочную пенсию	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	..
получили уведомление о призыве на воинскую службу	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,1	0,1	0,1	0,0	0,2	0,1	0,0	0,0	..
Другие	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Мужчины:	..	..	..	..	..	2,8	4,5	5,6	6,3	6,8	1,6	0,7	0,5	0,6	0,6	0,4	0,5	0,5	..
пенсионеры по возрасту, по инвалидности и на льготных условиях	..	..	..	..	..	49,0	47,0	47,0	46,6	46,6	45,2	46,2	46,8	47,5	47,5	47,3	48,5	50,4	..
ученики, студенты	..	..	..	..	..	33,8	33,5	33,2	34,3	32,7	34,0	34,8	34,3	34,5	31,7	32,3	32,4	31,9	..
занятые в домохозяйстве	..	..	..	..	..	3,3	4,9	5,2	5,5	3,8	3,6	5,6	6,2	6,2	7,1	8,0	9,0	8,8	..
по состоянию здоровья болели	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	3,3	3,4	3,1	2,8	3	2,7	2,1	1,9	..
разочарованные	..	..	..	..	..	6,2	8,0	7,6	6,7	4,0	2,7	1,9	1,7	1,6	2,2	2,1	1,5	1,4	..
пребывают на содержании	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1,9	2,3	2,2	2,2	2,5	2,5	1,7	1,3	..
не знают где и как искать работу	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1,2	0,7	0,7	0,5	0,7	0,5	0,4	0,5	..
считают, что нет подходящей работы	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	1,1	1,0	0,8	0,7	1,2	0,9	1,0	0,9	..
сезонный характер работы	..	..	..	..	..	1,4	1,9	1,8	1,8	1,3	1,2	0,9	0,8	0,8	1,0	1,0	0,7	0,4	..
надеются вернуться на предыдущую работу	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,3	0,3	0,2	0,2	0,5	0,3	0,1	0,1	..
оформляют досрочную пенсию	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	..
получили уведомление о призыве на воинскую службу	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,1	0,1	0,2	..	..	..	..	..	..
Другие	..	..	..	..	..	2,5	4,7	5,2	5,1	11,6	5,1	2,6	2,8	2,8	2,4	2,3	2,5	2,3	..

Занятость / Employment

5.2. Доля занятых 5.2. Employment rate

Оба пола:	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
15 - 24	..	..	..	..	..	55,8	55,4	56,0	56,2	56,7	57,7	57,9	58,7	59,3	57,7	58,5	59,2	59,7	..
25 - 29	..	..	..	..	..	30,4	30,1	31,1	31,5	33,9	34,2	35,1	36,6	37,3	34,5	33,5	33,9	33,7	..
30 - 34	..	..	..	..	..	72,7	73,7	73,8	74,6	74,7	75,2	75,4	76,5	76,4	72,2	72,0	72,4	73,8	..
35 - 39	..	..	..	..	..	76,9	76,8	77,7	77,8	77,3	77,2	78,5	79,1	80,3	76,5	76,8	76,9	77,5	..
40 - 49	..	..	..	..	..	79,1	78,5	78,7	80,2	78,7	80,1	81,3	82,7	82,7	79,3	79,4	79,3	80,1	..
50 - 59	..	..	..	..	..	60,3	60,4	60,6	61,5	60,5	61,6	60,4	60,3	61,0	59,5	61,3	62,0	62,2	..
60 - 70	..	..	..	..	..	19,5	18,6	19,6	19,3	19,7	22,8	21,3	21,6	21,8	23,8	24,1	24,1	24,0	..
Женщины:	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
15-70	..	..	..	..	..	51,6	51,5	52,2	52,6	52,9	53,1	53,0	53,7	54,0	53,9	54,4	54,5	54,8	..
15 - 24	..	..	..	..	..	27,8	27,9	28,6	29,1	31,3	30,4	30,6	32,0	32,5	31,0	29,3	29,8	29,3	..
25 - 29	..	..	..	..	..	69,0	69,4	69,4	69,9	68,1	67,8	68,1	68,4	67,5	65,2	65,2	63,4	65,3	..
30 - 34	..	..	..	..	..	73,4	73,8	74,5	75,3	72,7	71,6	72,1	73,6	74,9	72,2	72,2	70,5	70,7	..
35 - 39	..	..	..	..	..	76,3	76,9	77,8	78,8	78,4	77,4	78,5	79,9	79,5	76,4	77,0	76,7	76,5	..
40 - 49	..	..	..	..	..	77,5	77,0	77,6	77,3	76,6	77,5	77,9	78,6	78,7	77,5	78,6	79,4	79,0	..
50 - 59	..	..	..	..	..	51,7	52,6	53,6	54,9	55,7	54,9	53,7	53,0	53,4	54,1	55,8	56,1	56,5	..
60 - 70	..	..	..	..	..	16,1	14,9	16,3	16,0	17,5	20,3	19,3	19,7	19,5	21,8	22,1	22,0	21,7	..

5.2.1. Доля занятых в возрасте 15-70 лет, по отраслям экономики																			
5.2.1. Employment rate of 25-64 year-olds, by sector of the economy																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола:																			
Сельское хозяйство, охота, лесное хозяйство, Рыбное хозяйство	..	..	..	..	..	21,6	19,7	19,8	18,9	19,7	19,4	17,6	16,7	15,8	15,6	15,4	16,8	17,2	..
Промышленность	..	..	..	..	..	22,8	25,9	26,1	24,8	20,1	19,7	19,5	19,0	18,5	17,6	17,1	16,5	16,2	..
Строительство	..	..	..	..	..	4,5	4,9	4,7	5,1	4,5	4,6	4,8	4,9	5,0	4,8	4,7	4,5	4,4	..
Торговля; ремонт автомобилей, бытовых изделий и предметов личного потребления; деятельность гостиниц и ресторанов	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Деятельность транспорта и связи	..	..	..	..	..	15,5	13,7	14,0	14,9	19,6	20,2	21,2	21,8	22,6	23,4	23,8	23,9	24,0	..
Финансовая деятельность	..	..	..	..	..	6,7	7,1	7,0	7,3	6,8	6,8	6,9	6,9	7,0	6,9	6,9	6,8	6,7	..
Операции с недвижимым имуществом, аренда, инжиниринг и предоставление услуг предпринимателям	..	..	..	..	..	0,8	..	..	..	1,1	1,2	1,4	1,6	1,9	1,7	1,6	1,7	1,6	..
Государственное управление	..	..	..	..	..	4,0	3,8	4,1	4,2	4,5	4,7	5,0	5,4	5,5	5,7	5,7	5,8	5,9	..
Образование	..	..	..	..	..	5,9	..	..	..	5,2	5,0	5,0	5,0	5,1	5,3	6,0	5,2	5,3	..
Здравоохранение и предоставление социальной помощи	..	..	..	..	..	8,0	..	..	..	8,1	8,1	8,2	8,1	8,1	8,4	8,3	8,3	8,2	..
Другие виды экономической деятельности	..	..	..	..	..	6,8	16,5	16,1	16,1	6,6	6,6	6,5	6,5	6,5	6,7	6,6	6,5	6,4	..
..	..	..	..	..	..	3,3	8,4	8,2	8,7	3,9	3,9	3,9	4,0	4,0	3,9	3,9	3,9	3,9	..
5.2.2. Доля занятых в возрасте 15-70 лет, по семейному положению																			
5.2.2. Employment rate of 25-64 year-olds, by family context																			
Доля женщин, %	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
5.3. Статус занятости (наемные работники, самозанятые, занятые в домашней хозяйстве)																			
5.3. Status in employment (employees, oml-account workers, employers and family workers)																			
Оба пола:	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Работающие по найму	..	..	..	..	..	..	89,3	88,0	87,6	83,6	81,8	81,0	80,7	82,0	81,5	81,1	80,7	81,2	..
Работодатели	..	..	..	..	..	..	1,0	1,0	1,3	0,8	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,0	..
Самозанятые	..	..	..	..	..	..	8,5	9,2	9,6	15	16,8	17,6	17,9	16,7	17,1	17,5	17,8	17,4	..
Бесплатно работающие члены семьи	..	..	..	..	..	..	1,2	1,8	1,5	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	..
Женщины:	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Работающие по найму	..	..	..	..	..	..	89,1	87,6	87,4	83,8	80,6	80,0	79,5	80,8	80,9	80,4	79,9	80,5	..
Работодатели	..	..	..	..	..	..	0,6	0,6	0,8	0,7	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	..
Самозанятые	..	..	..	..	..	..	8,7	9,6	9,8	14,9	18,2	19,1	19,5	18,2	18,1	18,5	18,9	18,4	..
Бесплатно работающие члены семьи	..	..	..	..	..	..	1,6	2,2	2,0	0,6	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3	..
Мужчины:	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Работающие по найму	..	..	..	..	..	..	89,5	88,4	87,8	83,4	82,9	82,0	81,8	83,1	82,2	81,7	81,5	81,9	..
Работодатели	..	..	..	..	..	..	1,4	1,4	1,7	1	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	..
Самозанятые	..	..	..	..	..	..	8,3	8,8	9,4	15,1	15,4	16,2	16,5	15,2	16,0	16,5	16,8	16,4	..
Бесплатно работающие члены семьи	..	..	..	..	..	..	0,8	1,4	1,1	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4	..

5.4. Минимальное количество видов деятельности, на которые приходится половина общей численности занятых
5.4. Minimum number of occupations that account for half of the total employment

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола:																			
Занятость, ISCO 88_1, законодатели, высшие государственные служащие, руководители, менеджеры (управляющие)	..	..	..	..	..	7,3	7,5	7,3	7,1	7,0	7,1	7,3	7,6	7,5	7,9	8,0	7,9	7,9	..
Занятость, ISCO 88_2, профессионалы	..	..	..	..	..	12,9	13,0	12,7	13,2	12,8	12,0	12,2	12,6	13,0	13,6	13,8	14,5	14,8	..
Занятость, ISCO 88_3, специалисты	..	..	..	..	..	14,9	14,4	13,6	13,7	12,6	12,2	12,0	11,4	11,5	11,9	11,6	11,2	11,2	..
Занятость, ISCO 88_4, технические служащие (клерки)	..	..	..	..	..	4,1	4,1	4,4	4,1	3,8	3,7	3,7	3,6	3,5	3,6	3,4	3,1	3,2	..
Занятость, ISCO 88_5, работники сферы торговли услуг	..	..	..	..	..	11,1	12,1	12,6	13,1	13,1	13,1	13,2	13,6	14,1	14,4	14,7	15,0	15,1	..
Занятость, ISCO 88_6, квалифицированные работники сельского и лесного хозяйства, рыболовства и рыболовства	..	..	..	..	..	3,1	2,6	2,3	2,1	1,8	1,7	1,5	1,3	1,1	1,0	1,1	1,0	0,9	..
Занятость, ISCO 88_7, квалифицированные рабочие с инструментом	..	..	..	..	..	13,2	13,1	13,4	13,3	12,4	12,2	12,0	12,6	13,5	12,2	11,7	11,8	12,0	..
Занятость, ISCO 88_8, рабочие по обслуживанию, эксплуатации и контролю за работой технологического оборудования	..	..	..	..	..	15,4	14,8	14,7	14,2	13,3	13,1	12,8	12,6	12,6	11,9	11,7	11,6	11,5	..
Занятость, ISCO 88_9, простейшие профессии	..	..	..	..	..	18,0	18,5	19,1	19,1	23,2	24,9	25,4	24,7	23,2	23,6	24,1	23,9	23,4	..
Женщины:																			
Занятость, ISCO 88_1, законодатели, высшие государственные служащие, руководители, менеджеры (управляющие)	..	..	..	..	..	5,5	5,7	5,7	5,7	6,1	5,6	5,7	6,2	6,0	6,6	6,7	6,5	6,5	..
Занятость, ISCO 88_2, профессионалы	..	..	..	..	..	17,2	17,0	16,4	17,0	15,5	16,1	16,5	16,6	17,1	17,4	17,6	18,8	18,8	..
Занятость, ISCO 88_3, специалисты	..	..	..	..	..	18,8	18,6	17,8	17,8	15,2	15,9	15,5	15,2	15,4	15,9	15,5	15,0	15,3	..
Занятость, ISCO 88_4, технические служащие (клерки)	..	..	..	..	..	7,6	7,4	7,5	7,2	5,7	6,2	6,2	6,2	6,1	6,0	5,8	5,5	5,6	..
Занятость, ISCO 88_5, работники сферы торговли услуг	..	..	..	..	..	16,3	17,3	18,0	18,5	16,5	18,4	18,7	19,2	19,9	19,9	20,2	20,9	21,1	..
Занятость, ISCO 88_6, квалифицированные работники сельского и лесного хозяйства, рыболовства и рыболовства	..	..	..	..	..	4,0	3,2	2,7	2,5	1,9	1,6	1,4	1,1	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	..
Занятость, ISCO 88_7, квалифицированные рабочие с инструментом	..	..	..	..	..	4,7	4,3	4,4	4,3	7,3	3,9	3,6	3,7	3,8	3,3	3,1	3,3	3,2	..
Занятость, ISCO 88_8, рабочие по обслуживанию, эксплуатации и контролю за работой технологического оборудования	..	..	..	..	..	6,3	6,6	6,9	6,4	8,5	5,9	5,8	5,5	5,6	4,8	4,8	4,6	4,4	..
Занятость, ISCO 88_9, простейшие профессии	..	..	..	..	..	19,7	19,9	20,6	20,6	23,4	26,4	26,5	26,2	25,1	25,2	25,4	24,5	24,3	..
Мужчины:																			
Занятость, ISCO 88_1, законодатели, высшие государственные служащие, руководители, менеджеры (управляющие)	..	..	..	..	..	9,0	9,2	8,8	8,5	7,9	8,6	8,7	8,9	8,9	9,2	9,2	9,2	9,1	..
Занятость, ISCO 88_2, профессионалы	..	..	..	..	..	8,7	9,2	9,0	9,5	10,1	8,1	8,1	8,8	9,2	9,8	10,2	10,5	11,1	..

Занятость, ISCO 88_3, специалисты	..	..	..	..	..	11,1	10,3	9,6	9,8	10,0	8,8	8,7	7,8	7,9	7,9	7,8	7,6	7,3	..
Занятость, ISCO 88_4, технические служащие (клерки)	..	..	..	..	..	0,9	0,9	1,5	1,2	2,0	1,3	1,3	1,2	1,0	1,2	1,0	0,9	0,9	..
Занятость, ISCO 88_5, работники сферы торговли услуг	..	..	..	..	..	6,2	7,0	7,3	7,8	9,8	8,0	7,9	8,3	8,6	9,1	9,3	9,5	9,5	..
Занятость, ISCO 88_6, квалифицированные работники сельского и лесного хозяйства, рыболовства и рыболовства	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Занятость, ISCO 88_7, квалифицированные рабочие с инструментом	..	..	..	..	..	21,3	21,6	22,0	22,1	17,5	20,1	20,0	20,9	22,4	20,8	20,1	19,8	20,2	..
Занятость, ISCO 88_8, рабочие по обслуживанию, эксплуатации и контролю за работой технологического оборудования	..	..	..	..	..	24,1	22,7	22,3	21,8	17,9	19,9	19,3	19,2	19,1	18,9	18,4	18,3	18,1	..
Занятость, ISCO 88_9, простейшие профессии	..	..	..	..	..	16,4	17,2	17,6	17,6	23,0	23,4	24,4	23,3	21,4	22,0	22,8	23,1	22,8	..
5.5. Неравенство в оплате труда мужчин и женщин на почасовой основе																			
5.5. Hourly gender pay gap																			
Разница в оплате труда, %	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
5.6. Доля занятых работающих неполный рабочий день																			
5.6. Proportion of employed working part-time																			
Оба пола	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Женщины	..	..	..	..	..	..	15,7	13,8	14,2	13,6	13,9	14,1	12,9	12,0	16,3	13,5	14,6	13,0	..
Мужчины	..	..	..	..	..	..	18,3	16,2	16,8	15,7	16,9	17,0	15,6	15,0	19,2	14,5	17,7	16,1	..
Мужчины	..	..	..	..	..	..	13,3	11,7	11,8	11,6	11,3	11,6	10,5	9,5	13,7	10,9	11,9	10,2	..
5.8. Уровень неформальной занятости в несельскохозяйственном секторе																			
5.8. Informal employment of workers in the non-agricultural sector																			
<i>(Занятые население в неформальном секторе экономики)</i>																			
Оба пола	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	19,4	21,5	22,3	22,3	21,8	22,1	22,9	23,1	22,9	..
Мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	18,6	21,7	22,4	22,3	21,3	21,1	21,7	22,2	21,6	..
Мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	20,2	21,2	22,2	22,3	22,2	23,1	24,1	24,1	24,0	..
5.9. Уровень безработицы																			
5.9. Unemployment rate																			
<i>(Уровень безработицы в возрасте 15-70 лет)</i>																			
Оба пола	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
15 - 24	..	..	..	..	..	24,2	22,3	19,1	16,7	15,7	14,9	14,1	12,5	13,3	17,8	17,4	18,6	17,3	..
25 - 29	..	..	..	..	..	14,2	11,8	10,5	10,2	9,3	7,6	7,3	6,9	7,0	10,4	9,9	9,2	9,5	..
30 - 34	..	..	..	..	..	12,2	11,3	9,7	9,1	8,2	6,8	6,8	6,3	5,4	8,5	7,9	7,4	7,0	..
35 - 39	..	..	..	..	..	10,6	10,9	9,6	8,8	8,6	6,5	5,5	5,3	5,2	7,9	7,7	7,2	6,4	..
40 - 49	..	..	..	..	..	9,2	9,2	8,4	8,2	7,9	6,5	6,0	5,7	6,1	6,0	6,8	6,4	6,2	..
50 - 59	..	..	..	..	..	7,4	7,1	6,3	6,4	6,1	4,9	4,7	4,7	4,0	5,8	5,3	5,1	5,3	..
60 - 70	..	..	..	..	..	1,2	0,9	0,6	0,7	0,6	0,3	1,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	..
Женщины:																			
15 - 24	..	..	..	..	..	25,3	22,5	19,2	17,1	15,4	14,4	15,3	12,5	13,6	15,1	16,7	18,7	16,1	..
25 - 29	..	..	..	..	..	13,1	11,2	10,6	9,4	9,6	7,7	7,2	7,3	7,1	9,8	8,1	8,2	8,0	..
30 - 34	..	..	..	..	..	12,6	11,4	9,5	8,7	8,4	7,3	7,4	6,0	5,3	7,1	6,9	6,2	6,3	..
35 - 39	..	..	..	..	..	10,9	10,7	9,1	8,2	8,5	6,1	4,9	4,5	4,0	7,0	6,8	6,0	5,8	..
40 - 49	..	..	..	..	..	9,3	9,7	8,7	8,2	7,8	6,5	6,1	6,0	6,2	6,8	6,0	5,7	5,8	..
50 - 59	..	..	..	..	..	7,4	6,6	5,8	6,0	5,1	4,0	3,7	3,5	3,5	4,3	3,9	4,2	4,1	..
60 - 70	..	..	..	..	..	1,4	0,9	0,7	0,5	0,7	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	..

Влада і прийняття рішень в суспільстві

Представленность мужчин и женщин в различных функциях принятия социальных решений / Power and decision-making in society																			
6.1.1. Доля женщин среди послов																			
6.1.1. Women's share of ambassadors																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	100,0	100,0	100,0	..	..	..	100,0	..
Женщины		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	3,0	3,1	3,1	..	..	..	1,5	..
Мужчины		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	97,0	96,9	96,9	..	..	..	98,5	..
6.1.2. Доля женщин среди членов правления центрального банка																			
6.1.2. Women's share of central bank board members																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола		..	..	..	..	..	..	..	..	..	100,0	100,0	100,0	100,0	..	..	..	100,0	100,0
Женщины		..	..	..	..	..	..	..	..	..	7,1	18,8	18,2	18,2	..	..	..	27,3	30,0
Мужчины		..	..	..	..	..	..	..	..	..	92,9	81,3	81,8	81,8	..	..	..	72,7	70,0
6.1.3. Доля женщин среди членов конституционного суда																			
6.1.3. Women's share of constitutional court members																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	..
Женщины		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	16,7	11,1	11,1	11,1	11,1	11,1	11,1	..
Мужчины		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	83,3	88,9	88,9	88,9	88,9	88,9	88,9	..
6.1.4. Доля женщин среди основных министров																			
6.1.4. Women's share of core ministers																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Женщины		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,0	16,7	0,0	0,0	0,0	16,7
Мужчины		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	100,0	83,3	100,0	100,0	100,0	83,3
6.1.5. Доля женщин среди министров правительства																			
6.1.5. Women's share of government ministers																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Женщины		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	0,0	0,0	8,0	8,0	0,0	4,2	5,6	12,5
Мужчины		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	100,0	100,0	92,0	92,0	100,0	95,8	94,4	87,5
6.1.6. Доля женщин, являющихся руководителями ВУЗов																			
6.1.6. Women's share of heads of universities																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	100,0	..	..	..	..	..
Женщины		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	2,6	..	..	..	..	..
Мужчины		..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	97,4	..	..	..	..	..

6.1.7. Доля женщин среди членов городских советов или других местных органов управления 6.1.7. Women's share of members of municipal councils or other local area governing bodies																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола	..	..	..	..	..	..	..	..	..	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	..
Женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	75,0	75,3	75,1	75,3	75,8	75,9	75,9	76,0	76,3	..
Мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	25,0	24,7	24,9	24,7	24,2	24,1	24,1	24,0	23,7	..
6.1.8. Доля женщин среди депутатов национального парламента 6.1.8. Women's share of members of national parliament																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола	..	..	..	..	..	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	..
Женщины	..	..	..	..	..	7,8	7,8	5,3	5,3	5,3	5,3	7,1	8,7	8,2	8,2	8,0	9,7	9,7	..
Мужчины	..	..	..	..	..	92,2	92,2	94,7	94,7	94,7	94,7	92,9	91,3	91,8	91,8	92,0	90,3	90,3	..
6.1.9. Доля женщин-полицейских (милиционеров) 6.1.9. Women's share of police officers																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	100,0	..	..	..	..	..	..	..
Женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	10,6	..	..	..	..	..	..	..
Мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	89,4	..	..	..	..	..	..	..
6.1.10. Доля женщин-исследователей 6.1.10. Women's share of researchers																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола	..	..	..	..	..	..	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	..
Женщины	..	..	..	..	..	..	41,9	42,9	43,1	43,9	44,1	44,2	43,9	45,0	44,8	45,2	45,5	45,8	..
Мужчины	..	..	..	..	..	..	58,1	57,1	56,9	56,1	55,9	55,8	56,1	55,0	55,2	54,8	54,5	54,2	..
6.1.11. Доля женщин среди высокопоставленных государственных служащих 6.1.11. Women's share of senior level civil servants																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола	100,0	..	..	..	..	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	..
Женщины	10,9	..	..	..	..	20,6	24,6	27,3	27,6	29,0	31,6	32,5	33,6	34,0	35,4	35,8	37,9	38,4	..
Мужчины	89,1	..	..	..	..	79,4	75,4	72,7	72,4	71,0	68,4	67,5	66,4	66,0	64,6	64,2	62,1	61,6	..
6.1.12. Доля женщин в составе органов управления Конфедерации труда (члены совместного представительского органа украинских объединений профсоюзов на национальном уровне) 6.1.12. Women's share of governing bodies of the Labour Confederations																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	100,0
Женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	13,0
Мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	87,0
6.1.13. Доля женщин в составе органов управления Конфедерации работодателей (члены руководства конфедерции работодателей Украины) 6.1.13. Women's share of governing bodies of the Employer Confederations																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Оба пола	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	100,0
Женщины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	13,0
Мужчины	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	86,0

Використання засобів комунікацій

Использование средств коммуникаций / Media Use														
7.1. Доля лиц, пользующихся мобильными/сотовыми телефонами 7.1. Proportion of individuals using mobile/cellular telephones (Наявність в домогосподарствах мобільних телефонів, в середньому на 100 домогосподарств, штук)														
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Наличие мобильных телефонов	..	..	..	..	..	..	..	..	..	15	44	81	..	149
7.2. Доля лиц, пользующихся Интернетом (как еженедельно, так и за последние 3 месяца) 7.2. Proportion of individuals using the Internet (both weekly, and over last 3 months) (Доля лиц, которые сообщили, что за последние 12 месяцев пользовались услугами Интернета)														
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Доля лиц, %	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	6,5	10,6
														15,6
														22,9
														28,7
														35,3
														..

Екологія / Ecology

Представительство женщин среди ученых-экологов в составе руководящих органов/ Representation of women amongst environmental scientists and decision-making bodies														
8.2.1. Доля женщин среди выпускников высших учебных заведений в общем числе выпускников (уровень 5 и 6 МСКО) в области естественных наук и технологий 8.2.1. Proportion of women tertiary graduates of total graduates (ISCED levels 5 and 6) in natural sciences and technologies														
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Доля женщин среди выпускников третьего образования (МСКО 5 и 6) в общем числе выпускников в области естественных наук и технологий (биология и биохимия, экология, физика, химия, науки о земле (география, геология и т.д.), математика, статистика, информатика)	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
В т.ч. доля женщин среди выпускников третьего образования (МСКО 5 и 6) в общем числе выпускников в области экологии	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
														46,9
														49,6
														49,9
														63,6
														64,8
														63,8

Діти та підлітки

Дети и подростки / Children and adolescents

Ранний брак и половая активность/ Early marriage and sexual activity																			
Число состоящих в браке/ Married persons by age and sex																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всего в возрасте до 18 лет/ Total at the age down to 18	...	...	...	...	26288	20761	19543	17812	18236	12765	12888	12689	14163	11338	9779	8403	8234	4015	
женщины/ females	...	...	...	...	24923	19639	18497	16897	17322	12367	12421	12231	13667	10928	9465	8108	7979	3781	
мужчины/ males	...	...	...	...	1365	1122	1046	915	914	398	467	458	496	410	314	295	255	234	
Всего в возрасте 18-19 лет/ Total at the age of 18-19	...	...	...	...	85781	63344	66790	68759	74526	52942	58187	60908	66039	48292	42942	37638	40530	31980	
женщины/ females	...	...	...	...	69538	51160	54198	55907	61073	43185	47250	49278	53194	38422	34520	30507	33049	26311	
мужчины/ males	...	...	...	...	16243	12184	12592	12852	13453	9757	10937	11630	12845	9870	8422	7131	7481	5669	
Доля женщин состоящих в браке в возрасте до 18 лет в общей численности женщин, состоящих в браке/ Married females at the age down to 18 in total married females, %	...	...	...	...	7,2	7,2	6,0	5,3	4,7	4,4	3,7	3,4	3,3	3,4	3,0	2,7	2,2	1,4	
Доля мужчин состоящих в браке в возрасте до 18 лет в общей численности мужчин, состоящих в браке/ Married males at the age down to 18 in total married males, %	...	...	...	...	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	
Доля женщин состоящих в браке в возрасте 18-19 лет в общей численности женщин, состоящих в браке/ Married females at the age of 18-19 in total married females, %	...	...	...	...	20,2	18,6	17,5	17,6	16,5	15,5	14,2	13,9	12,8	11,9	10,8	10,0	9,3	9,5	
Доля мужчин состоящих в браке в возрасте 18-19 лет в общей численности мужчин, состоящих в браке/ Married males at the age of 18-19 in total married males, %	...	...	...	...	4,7	4,4	4,1	4,1	3,6	3,5	3,3	3,3	3,1	3,1	2,6	2,3	2,1	2,0	
Распределение по полу состоящих в браке в возрасте до 18 лет/ Distribution married persons at the age down to 18 by sex, %																			
всего/ total					100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
женщины/ females					94,8	94,6	94,6	94,9	95	96,9	96,4	96,4	96,5	96,4	96,8	96,5	96,9	94,2	
мужчины/ males					5,2	5,4	5,4	5,1	5	3,1	3,6	3,6	3,5	3,6	3,2	3,5	3,1	5,8	
Распределение по полу состоящих в браке в возрасте 18-19 лет/ Distribution married persons at the age of 18-19 by sex, %																			
всего/ total	...	...	...	...	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
женщины/ females	...	...	...	...	81,1	80,8	81,1	81,3	81,9	81,6	81,2	80,9	80,5	79,6	80,4	81,1	81,5	82,3	
мужчины/ males	...	...	...	...	18,9	19,2	18,9	18,7	18,1	18,4	18,8	19,1	19,5	20,4	19,6	18,9	18,5	17,7	

86

Демографія

Демография / Demography																			
10.1.1. Процентное соотношение полов в общей численности населения, %																			
10.1.1.1. Sex ratio for total population																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Женщины	53,6	53,6	53,6	53,7	53,7	53,7	53,7	53,8	53,8	53,8	53,9	53,9	53,9	53,9	53,9	53,9	53,9	53,8	53,8
Мужчины	46,4	46,4	46,4	46,3	46,3	46,3	46,3	46,2	46,2	46,2	46,1	46,1	46,1	46,1	46,1	46,1	46,1	46,2	46,2
10.1.2. Процентное соотношение полов среди населения в возрасте от 65 лет и старше, %																			
10.1.2. Sex ratio for population aged 65 and over																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Женщины	59,1	58,4	59,4	58,5	58,0	58,4	59,1	59,4	60,3	60,6	60,4	60,6	61,1	61,2	61,4	61,4	60,8	60,4	..
Мужчины	40,9	41,6	40,6	41,5	42,0	41,6	40,9	40,6	39,7	39,4	39,6	39,4	38,9	38,8	38,6	38,6	39,2	39,6	..
10.1.3. Ожидаемая продолжительность жизни при рождении																			
10.1.3. Life expectancy at birth																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всего	67,22	66,93	67,36	68,08	68,32	67,91	68,33	68,32	68,24	68,22	67,96	68,10	68,25	68,27	69,29	70,44	71,02	71,15	..
Женщины	72,72	72,65	72,95	73,50	73,74	73,55	74,08	74,13	74,06	74,05	73,97	74,06	74,22	74,28	74,86	75,50	75,88	76,02	..
Мужчины	61,82	61,40	61,91	62,74	62,95	62,44	62,77	62,70	62,64	62,60	62,23	62,38	62,51	62,51	63,79	65,28	65,98	66,11	..
10.1.4. Ожидаемая продолжительность жизни в возрасте 65 лет																			
10.1.4. Life expectancy at age 65																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всего	..	13,52	13,62	13,80	13,91	13,73	14,11	14,20	14,10	14,10	14,13	14,16	14,32	14,46	14,66	14,80	14,96	15,04	..
Женщины	..	14,86	14,97	15,16	15,28	15,15	15,61	15,70	15,60	15,70	15,78	15,81	15,98	16,12	16,30	16,40	16,50	16,63	..
Мужчины	..	11,32	11,44	11,65	11,72	11,60	11,88	11,90	11,80	11,80	11,77	11,78	11,93	12,04	12,25	12,43	12,63	12,66	..
10.1.5. Коэффициент младенческой смертности (на 1000 живорожденных)																			
10.1.5. Infant mortality rate (per 1000 live birth)																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всего	14,70	14,30	14,00	12,80	12,80	11,90	11,30	10,30	9,60	9,50	10,00	9,80	11,00	10,00	9,40	9,10	9,00	8,40	..
Женщины	12,70	12,20	11,70	10,50	10,80	9,80	9,80	8,30	8,10	8,20	8,70	8,20	9,40	8,80	8,40	7,90	7,90	7,50	..
Мужчины	16,50	16,30	16,20	14,90	14,80	13,90	12,70	12,10	11,00	10,80	11,20	11,20	12,60	11,10	10,30	10,30	10,00	9,30	..
10.1.6. Средний возраст вступления в первый брак																			
10.1.6. Mean age at first marriage																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Женщины	21,6	21,8	22,0	22,2	22,3	22,5	22,7	22,7	22,8	23,1	23,2	23,3	23,4	23,7	24,0	24,1	24,3	24,5	..
Мужчины	24,0	24,5	24,7	24,9	25,0	25,3	25,5	25,6	25,6	25,8	25,9	25,9	26,0	26,3	26,5	26,7	26,8	27,0	..
10.1.7. Средний возраст женщин при рождении первого ребенка																			
10.1.7. Mean age of women at birth of first child																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Средний возраст, лет	23,9	23,9	24,0	24,1	24,3	24,4	22,5	22,5	22,7	22,9	23,0	23,2	23,4	23,5	23,8	24,1	24,3	24,4	..
10.1.8. Общий коэффициент рождаемости																			
10.1.8. Total fertility rate																			
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Коэффициент рождаемости	1,40	1,33	1,27	1,21	1,12	1,11	1,09	1,13	1,17	1,22	1,21	1,31	1,35	1,46	1,46	1,45	1,46	1,53	..

Тематичні дослідження та приклади найкращих практик, не згадані у тексті доповіді

Значна частина досліджень і прикладів найкращих практик щодо політики та ініціатив, які були реалізовані у 12 найважливіших проблемних сферах, вже згадані у тексті доповіді. Але кількість таких досліджень, які проводилися в Україні протягом 1995–2014 р., є настільки значною, що всі їх назвати неможливо. Перелік досліджень та прикладів найкращих практик, який наводиться у цьому додатку, не є вичерпним. Більшість досліджень і найкращих практик не можуть бути розподілені за проблемними сферами, оскільки стосуються двох або більше з них.

1. Актуальні проблеми гендерної політики у Збройних Силах України: Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Б. П. Андрусюка. – К.: НДЦ ГП ЗС України, 2011.
2. Болотіна Н. Б. Соціальне законодавство України. Гендерна експертиза / відп. ред. Т. М. Мельник. – К.: Логос, 2001.
3. Буроменський М. В. Міжнародне право. Гендерна експертиза / відп. ред. Т. М. Мельник. – К.: Логос, 2001.
4. Вивчення громадської думки населення України щодо присутності жінок у політичному житті країни / Український жіночий фонд, компанія «Тейлор Нельсон Софрез Україна». – К., 2012.
5. Впровадження гендерних підходів: практичний посібник. – К.: К.І.С., 2003.
6. Впровадження гендерних підходів у діяльність органів виконавчої влади: Практичний посібник для державних службовців. – К.: К.І.С., 2004.
7. Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України: Практичний посібник. – К.: К.І.С., 2005.
8. Гошовська В. А., Ларіна Н. Б., Святненко В. В. Основи гендерної політики в парламентській діяльності: Навчальний посібник / за заг. ред. В. А. Гошовської. – К.: НАДУ, 2011.
9. Грабовська І., Кобелянська Л. Ladies First. Феномен жіночого політичного лідерства в Україні. – К.: К.І.С., 2007.
10. Гендер і етнічність: Україна перед європейським вибором / Київський інститут гендерних досліджень. – К., 2006.
11. Гендерна експертиза українського законодавства: концептуальні основи / відп. ред. Т. М. Мельник. – К.: Логос, 2001.
12. Гендерна політика в системі державного управління: Підручник / за заг. ред. М. М. Білинської. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011.
13. Гендерна рівність в освіті: Посібник для тренерів. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011.
14. Гендерна рівність у світі праці в Україні / Гульбаршин Чепурко; Міжнародне бюро праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – К.: МБП, 2010.
15. Гендерна статистика України: сучасний стан, проблеми, напрями вдосконалення. – Запоріжжя, 2011.
16. Гендерний аналіз українського суспільства / заг. ред. Т. М. Мельник. – К., 1999.
17. Гендерний підхід у сфері ВІЛ/СНІДу: робота з жінками: Програма тренінгу. – К.: Інжиніринг, 2011.
18. Гендерний портрет Криму: виклики та перспективи. Результати соціологічного дослідження. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011.
19. Гендерний портрет українського суспільства: Аналітичне дослідження / за заг. ред. Н. Світайло, В. Павленко, А. Костенко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009.

20. Гендерний розвиток в Україні: реалії та перспективи. – К., 2003.
21. Гендерні перетворення в Україні. – К.: ТОВ «АДЕФ-Україна», 2007.
22. Гендерні стандарти сучасної освіти: Методичні рекомендації у 3 ч. – К., 2011.
23. Гендерні стратегії сталого розвитку України / за наук. ред. Л. С. Лобанової. – К.: Фенікс, 2004.
24. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, Програма розвитку ООН в Україні. – К.: ВАІТЕ, 2007.
25. Гендерно чутливі послуги у сфері ВІЛ/СНІДу: Аналітичний звіт за результатами дослідження. – К.: Інжиніринг, 2011.
26. Гендерне бюджетування в Україні / Гаращенко С., Іваніна Т., Малиняк Б.; Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. – К., 2010.
27. Гендерні аспекти бюджетування на місцевому рівні: Практичний посібник / [Іваніна Т. та ін.]; Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. – К., 2012.
28. Гендерна інтерактивна карта України / Державна служба статистики. – К., 2012.
29. Гендерні ресурси українських мас-медіа: ціна і якість: Практичний посібник для журналістів та працівників ЗМІ / [Сидоренко Н. М., Скорик М. М. та ін.]; ред.-упоряд. Н. М. Сидоренко. – К.: К.І.С., 2004.
30. Гендер, релігія і націоналізм в Україні / [Чермалих Н., Пагуліч Л., Ярманова Г., Гриценко Г.]; Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьоля. – К., 2012.
31. Гендерна освіта в Україні: досягнення, прогалини та виклики / Представництво Фонду ім. Гайнріха Бьоля. – К.: Етна-1, 2008.
32. Гендер і антигендер / ГІАЦ «Крона», Фонд ім. Гайнріха Бьоля // Гендерний журнал «Я». – Харків, 2013.
33. Гендер і глобалізація / ГІАЦ «Крона», Фонд ім. Гайнріха Бьоля // Гендерний журнал «Я». – Харків, 2013.
34. Дослідження потреб батьків під час повернення їх до професійної діяльності після відпустки для догляду за дитиною / Ліга соціальних працівників України. – К., 2013.
35. Дослідження потреб та можливостей роботодавців щодо професійної реінтеграції батьків після відпустки для догляду за дитиною / Ліга соціальних працівників України. – К., 2013.
36. Жінки та чоловіки на ринку праці України: Порівняльне дослідження України та ЄС. – К.: ВАІТЕ, 2011.
37. Запобігання насильству в сім'ї: Практичний посібник для дільничних інспекторів міліції / Школа рівних можливостей; ред.-упоряд. О. В. Ляковська. К., 2004.
38. Збільшення представництва жінок у процесі прийняття рішень у політичних партіях: Звіт за результатами опитування політичних партій, представлених у Верховній Раді України / Український жіночий фонд. – К., 2010.
39. Інспекція праці та гендерна рівність: Навчальний посібник / Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – К.: МБП, 2011.
40. Інституційне дослідження «Соціально-демографічні та медичні детермінанти ризику передачі ВІЛ від матері до дитини в Україні»: Анотований звіт. – К.: К.І.С., 2013.
41. Карбовська Н., Литвинова Т., Магдюк Л. Інструменти інтегрування концепції гендерної рівності в роботі органів місцевої влади. – К., 2010.
42. Карбовська Н., Литвинова Т., Мельник Т., Суслова О. Основні стратегії та методології гендерного інтегрування. Керівництво з використання методології. – К., 2008.
43. Кочемировська О., Стрейсяну Д., Христова Г. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї: Методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції / заг. ред. С. Павлиш, Г. Христова. – Запоріжжя, 2010.
44. Коментар до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків». – Запоріжжя, 2011.
45. Комплексний гендерний підхід на ринку праці України та роль державної служби зайнятості / О. Купець; Міжнародне бюро праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – К.: МБП, 2010.

46. Комплексний гендерний підхід у державній службі зайнятості України: Посібник для тренера / Валлі Корбанезе; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – К.: МБП, 2011.
47. Комплексний гендерний підхід у державній службі зайнятості України: Навчальний посібник / Валлі Корбанезе; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – К.: МБП, 2011.
48. Комплексний гендерний підхід у системі інспекції праці України / Жоан Палет і Віларо; Міжнародне бюро праці. – К.: МБП, 2010.
49. Курінько Р. М. Дотримання принципу рівного ставлення та недискримінації на робочому місці у державному та приватному секторах України: Посібник для роботодавців. – К.: МБП, 2010.
50. Курінько Р. М. Кращі практики на рівні підприємств щодо поваги принципів рівних можливостей зайнятості та недискримінації на робочому місці у державному та приватному секторах України: результати дослідження. – К.: МБП, 2010.
51. Лаврінчук І. П. Трудове законодавство України. Гендерна експертиза / відп. ред. Т. М. Мельник. – К.: Логос, 2001.
52. Левченко К. Б. Методологічні підходи до здійснення гендерно-правової експертизи національного українського законодавства. – К.: Телесик, 2008.
53. Левченко К. Б., Мартиненко О. А. Жінки в органах внутрішніх справ України. – К.: ТОВ «Вид-во «Телесик», 2008.
54. Матеріали парламентських слухань за темами: «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства» та «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» 21 листопада 2006 р. / Верховна Рада України, Програма розвитку ООН в Україні. – К., 2007.
55. Мельник Т. М. Гендерна експертиза українського законодавства: сутність, необхідність та методологічні основи. – К.: Логос, 2001.
56. Мельник Т. М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. – К.: Стилос, 2010.
57. Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50: сучасне гендерне мислення: Словник. – К.: К.І.С., 2005.
58. Методичні рекомендації щодо проведення гендерно-правових експертиз. – К., 2007.
59. Модуль «Тренінг для тренерок/тренерів з гендерної рівності та впровадження гендерної політики в Україні». – Запоріжжя, 2011.
60. Навчально-методичні матеріали до уроків гендерної грамотності: «Ми – різні, ми – рівні» / за заг. ред. О. Семиколенової. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011.
61. Особливості просування жінок у політику в Україні: Аналітичний звіт / Київський інститут гендерних досліджень, ВГО «Жіночий консорціум України». – К., 2013.
62. Олійник А. С. Конституційне законодавство України. Гендерна експертиза. – К.: Логос, 2001.
63. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. – Запоріжжя, 2011.
64. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник / відп. ред. М. М. Скорик. – К.: К.І.С., 2004.
65. Основні принципи моніторингу ефективності послуг і програм зайнятості, орієнтованих на клієнтів державної служби зайнятості України / Валлі Корбанезе; Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – К.: МБП, 2011.
66. Питання гендерної рівності в місцевому економічному розвитку / Федерація канадських муніципалітетів. – К., 2012.
67. Попередження і викорінення насильства щодо жінок. Українське законодавство / Ліга жінок – виборців України «50/50». – К.: Оріяна-прес, 1999.
68. Правозахисні та жіночі організації в Україні: сучасний стан, проблеми діяльності та перспективи розвитку: результати дослідження / [Калашник О. та ін.]; Міжнар. жін. правозахисн. центр «Ла Страда – Україна». – К., 2009.
69. Правове регулювання гендерної рівності у трудових відносинах: міжнародні стандарти та громадська думка. Вип.1 / авт. вип. О. А. Богданюк, М. В. Євсюкова та ін.; заг. ред. О. В. Зайчук; Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна». – К.: Агентство «Україна», 2010.

70. Проблема гендерного паритету в органах внутрішніх справ України. Соціальний аналіз проблеми. – К., 2009.
71. ПРООН Україна: Огляд та рекомендації щодо впровадження гендерних підходів / UNDP Ukraine: Review and Recommendations for Gender Mainstreaming; М. Благоевич. – К., 2006.
72. Протидія насильству в сім'ї: пам'ятка для дільничного інспектора міліції / заг. ред. С. Павлиш. – Запоріжжя, 2011.
73. Реалізація гендерної політики в управлінні освітою: Навчально-методичний посібник / за заг. ред. докт. пед. наук, проф. Н. Г. Протасової. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011.
74. Рівність заради демократії. Інформаційний бюлетень з актуальних питань гендерних перетворень в Україні / Український освітній центр реформ, Програма розвитку ООН в Україні. – К., 2006.
75. Ромовська З. В. Сімейне законодавство України. Гендерна експертиза / відп. ред. Т. М. Мельник. – К.: Логос, 2001.
76. Сексизм в рекламі: його подолання через саморегулювання з боку організацій рекламної індустрії / Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, ВГО «Жіночий консорціум України». – К., 2010.
77. Система органів та установ, які надають соціальні послуги жертвам насильства в сім'ї в Україні / упор. І. Буяльська; заг. ред. С. Павлиш. – Запоріжжя, 2011.
78. Соціологічне дослідження «Суїцидальна поведінка серед чоловіків Вінницької області». – Вінниця, 2010.
79. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти / [Бондаровська В. М., Кочемировська О. О., Лактіонова Г. М. та ін.]; заг. ред. О. О. Кочемировська. – К., 2010.
80. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України / наук. ред. О. Кочемировська; заг. ред. С. Павлиш. – Запоріжжя, 2011.
81. Становище жінок в Україні: реалії та перспективи: Матеріали парламентських слухань 9 червня 2004 р. / Верховна Рада України, Програма розвитку ООН в Україні. – К., 2004.
82. Судовий розгляд справ, пов'язаних з вчиненням насильства в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: Науково-практичний посібник / [Євсюкова М. В., Христова Г. О., Шаповалова О. А. та ін.]; за заг. ред. О. А. Шаповалової, С. О. Павлиш. – К.: ВАІТЕ, 2011.
83. Сухомлин М. І. Посібник для журналістів-практиків «Гендерний погляд». – Харків: Райдер, 2009.
84. У пошуках гендерного виховання / ГІАЦ «Крона», Фонд ім. Гайнріха Бьолля. – Харків, 2013.
85. Участь жінок у політиці та процесі прийняття рішень в Україні. Стратегії впливу / Український жіночий фонд. – К., 2011.
86. Як жінки змінюють свої громади. Успішні проекти: Україна, Білорусь, Молдова / Український жіночий фонд. – К., 2006.
87. Being Smart About Gender: Successful Approaches and Keys to Fostering Gender Equality in Ukraine 2008–2011 / UN Development Programme. – Kyiv, 2012.

Політичні заходи, стратегії, плани дій

1. Конституція України від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.10.2001 № 2789-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2789-14>
4. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису» від 15.05.2003 № 759-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/759-15>.
5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 15.04.2008 № 274-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/274-17> (зокрема, було внесено зміни до Кодексу законів про працю України, Закону України «Про колективні договори і угоди» та Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»).
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства стосовно протидії насильству в сім'ї» від 25.09.2008 № 599-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/599-17>.
8. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009–2013 роки» від 19.02.2009 № 1026-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1026-17>
9. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 № 3739-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>
10. Закон України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо підвищення шлюбного віку» від 15.03.2012 № 4525-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4525-17/paran6#n6>.
11. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
12. Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 26.07.2005 № 1135/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1135/2005>
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 8.09.1997 № 991 «Про затвердження Національного плану дій на 1997–2000 роки щодо поліпшення становища жінок і підвищення їх ролі у суспільстві» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993-97-%D0%BF>
14. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.05.2001 № 479 «Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівно-

сті у суспільстві на 2001–2005 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/479-2001-%D0%BF>

15. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2006 № 504 «Про проведення гендерно-правової експертизи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/504-2006-%D0%BF>
16. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 № 1834 «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1834-2006-%D0%BF>
17. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 № 1849 «Про затвердження Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1849-2006-%D0%BF>
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2013 № 717 «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF>
19. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.12.2010 № 2154-р «Про затвердження плану заходів з проведення Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2154-2010-%D1%80>
20. Наказ Міністерства освіти і науки України № 839 від 10.09.2009 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/4849/>
21. Наказ Міністерства сім'ї, молоді та спорту України та Міністерства внутрішніх справ України № 3131/386 від 07.09.2009 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів обласних державних адміністрацій, відповідальних за реалізацію державної політики з питань попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09>.

СХЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ СТАНОМ НА КІНЕЦЬ 2010 р.

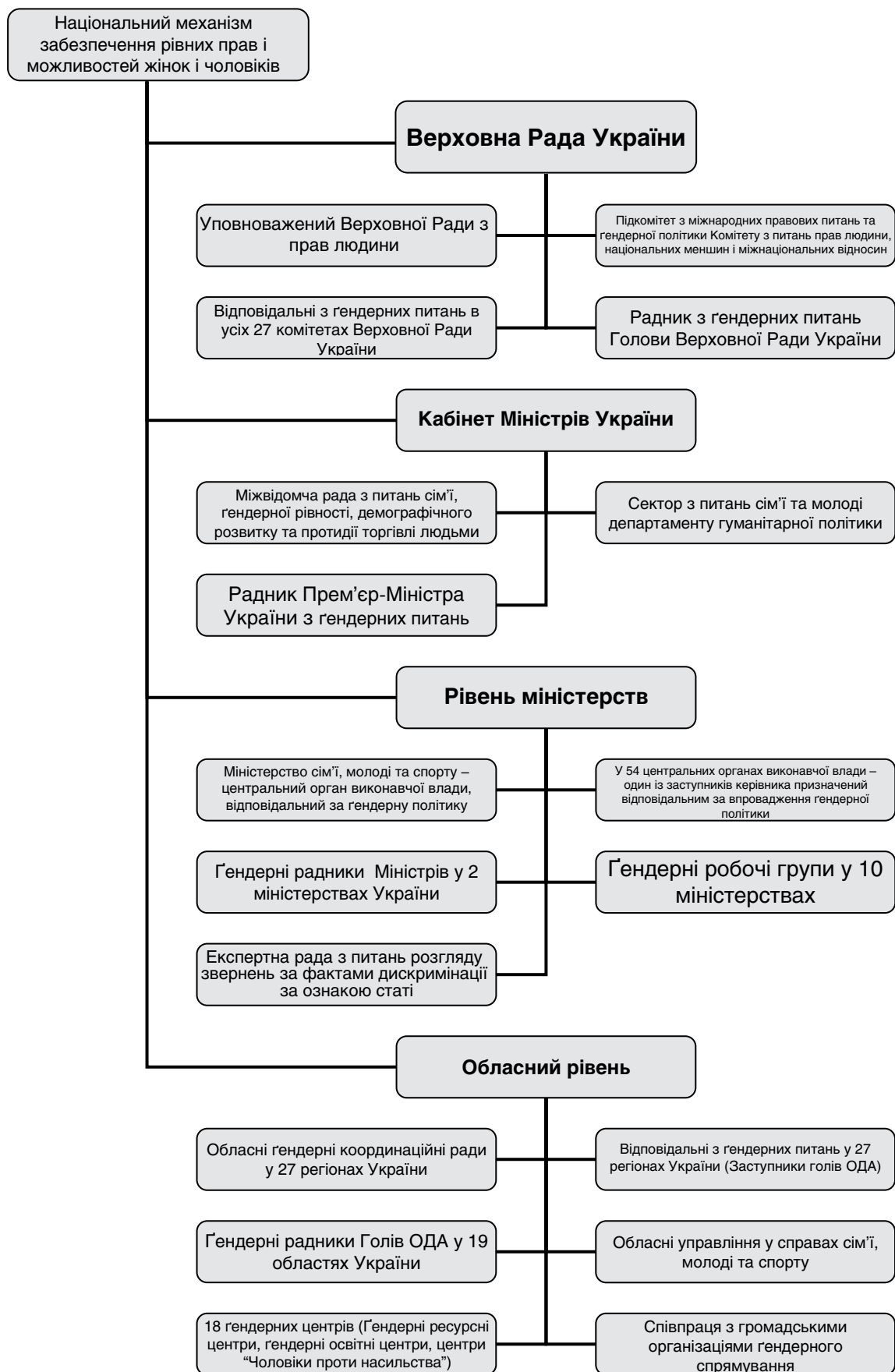
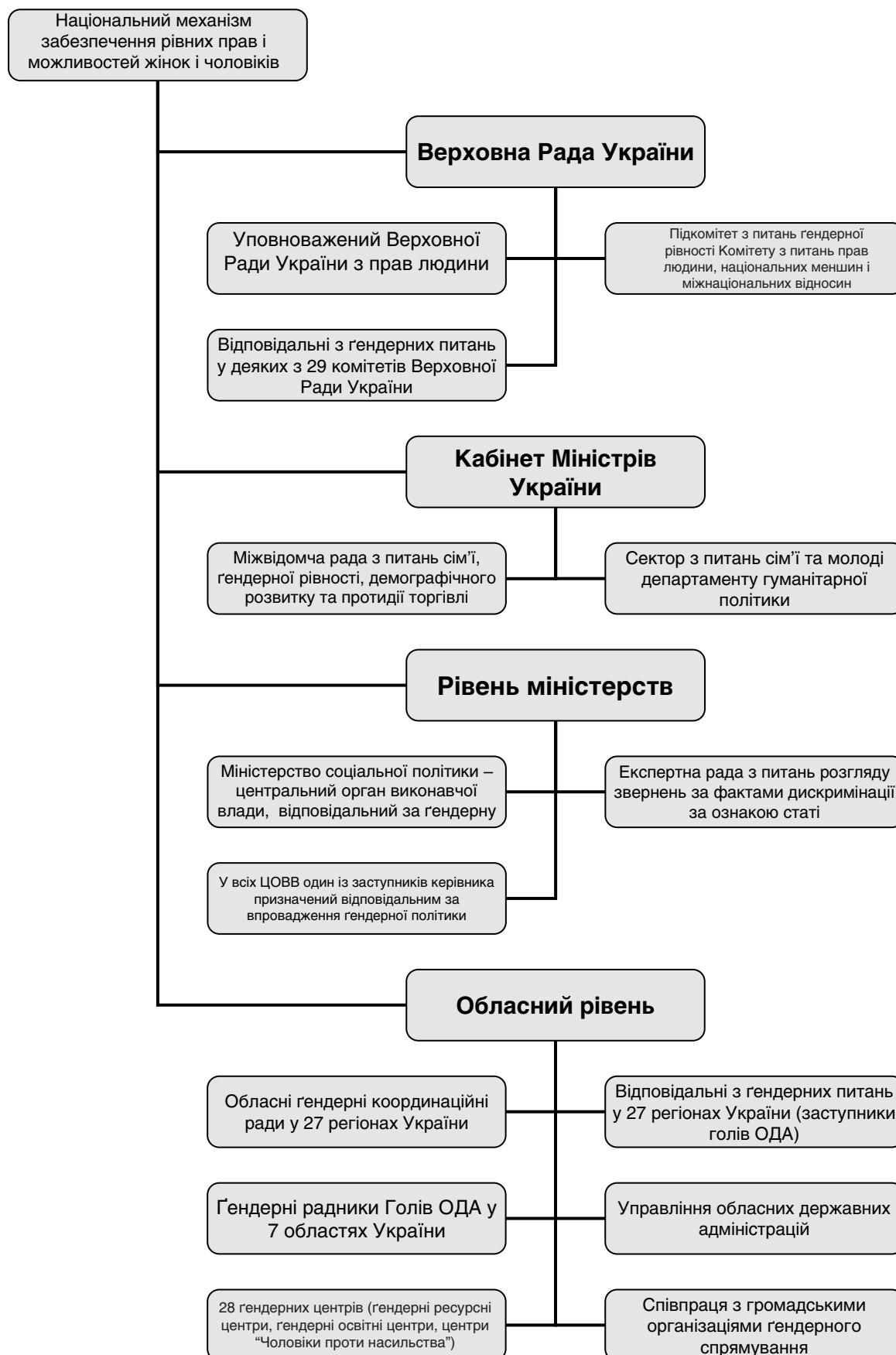

СХЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ СТАНОМ НА 2014 р.

ЗВІТ

ПРО ПРОВЕДЕННЯ ҐЕНДЕРНОГО АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОГО ТА ОКРЕМИХ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ВІДПОВІДНО ДО НАЦІОНАЛЬНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЩОДО ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ у 2012–2013 рр.

Вступ

Згідно зі Звітом людського розвитку Програми розвитку ООН за 2014 р.¹ за індексом гендерної нерівності Україна посіла 61-е місце з 149 країн світу, що є гіршим результатом порівняно з країнами-сусідками. Вважається, що в державах із низьким рівнем економічного розвитку реалізується лише одна складова гендерної рівності – формальна, коли рівні можливості у становищі прав жінок і чоловіків є закріпленими де-юре, а брак ресурсів для запровадження спеціальних заходів щодо реалізації цих положень – де-факто². Для того, щоб оцінити обсяг ресурсів, які держава спрямовує на заходи гендерної політики та ступінь посилення або послаблення нерівності внаслідок реалізації таких заходів, дослідники використовують гендерний аналіз бюджетів, який є невід'ємною складовою аналізу державної політики. Важливість проведення такого аналізу підкреслена в Пекінській декларації ООН. Так, параграф 346 Платформи дій наголошує, що для успішної розробки національних стратегій здійснення Платформи дій урядам слід виділити достатні ресурси, в тому числі кошти для проведення аналізу гендерних питань.

Проведення гендерного аналізу щодо обсягів і механізмів фінансування впровадження питань гендерної рівності дає змогу не лише відстежувати витрати щодо реалізації національних зобов'язань для забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок, а й змогу оцінити потреби у інвестиціях і ресурсах – як внутрішніх, так і зовнішніх. Його застосування спростовує припущення, що на кожну особу, незалежно від гендеру, однаковою мірою впливають політика, програми і законодавство.

Гендерний аналіз бюджетної політики в останні роки активно розвивається ООН Жінки, МОП, ПРООН, іншими міжнародними організаціями та інституціями. Важливо зазначити, що не існує єдиного підходу або моделі гендерного аналізу бюджету, оскільки у різних країнах до уваги взято різних учасників (уряд, парламентарії чи неурядові організації), ставляться різні завдання, зумовлені стратегіями, культурними традиціями, різними рівнями виконавчої влади та різною політичною ситуацією. У різних країнах були запропоновані різноманітні моделі аналізу бюджету та вироблені рекомендації з формування гендерно орієнтованого бюджету.

Пропонований звіт щодо проведення гендерного аналізу державного та окремих місцевих бюджетів відповідно до національних зобов'язань щодо гендерної рівності підготовлений Полтавським обласним осередком Ліги соціальних працівників України у партнерстві з ГО «Бюро гендерних стратегій і бюджетування» в рамках виконання Програми ООН Жінки «Підсилення підзвітності у фінансуванні гендерної рівності» (2011–2015 рр.).

Метою дослідження є оцінка базових показників державного бюджету, а також визначення обсягів і механізмів фінансування впровадження державної гендерної політики в контексті національних зобов'язань щодо гендерної рівності.

Гендерний аналіз охоплює період 2012–2013 рр. і базується на основі матеріалів, отриманих з відкритих джерел, а саме – офіційних веб-сайтів органів державної

¹ Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience // United Nations Development Programme One United Nations Plaza New York, NY 10017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>

² Оніщенко Н., Береза С., Макаренко Л. Гендерні дослідження в сучасному суспільстві: проблеми, реалії, перспективи // Віче. – 2009. – № 17.

влади та місцевого самоврядування, управлінь та відомств, дотичних до реалізації державної гендерної політики визначених сфер, а також індивідуальних інтерв'ю з особами, відповідальними за реалізацію гендерної політики на досліджуваних територіях.

Нормативно-правові акти і розпорядчі документи, що підлягали опрацюванню в межах дослідження:

- Закон України «Про Державний бюджет України на 2012 рік»
- Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік»
- Висновки Рахункової палати України щодо виконання Державного бюджету України за 2012 р.
- Висновки Рахункової палати України щодо виконання Державного бюджету України за перше півріччя 2013 р.
- Показники виконання Державного бюджету України за січень-грудень 2012–2013 рр.
- Звіти про виконання Державного бюджету України за 2012 та 2013 рр.
- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV
- Указ Президента України від 26.07.2005 р. № 1135/2005 «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»
- Указ Президента України від 06.04.2011 р. № 389/2011 «Про Положення про Міністерство соціальної політики України»
- Постанова Кабінету Міністрів України від 06.10.2013 р. «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року»
- Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2007 р. № 1087 «Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми»
- Наказ Міністерства соціальної політики України від 08.06.2012 р. № 345 «Про Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі»
- Нормативно-розпорядчі, звітні, а також інші документи областей, діяльність яких стосовно забезпечення гендерної рівності аналізувалася в межах дослідження.

У межах даного дослідження гендерний аналіз представлений двома основними напрямками: *гендерний аналіз базових показників державного бюджету; аналіз програмного та ресурсного забезпечення реалізації національних зобов'язань щодо гендерної рівності на державному та місцевому рівнях.*

1. Аналіз базових показників бюджету в контексті гендерної рівності

Державний бюджет посідає центральне місце в системі державних фінансів. Він охоплює всі сфери економічної діяльності держави. Саме тому державний бюджет є одним з ефективних засобів політичного впливу на соціальний розвиток країни, який невід'ємним моментом включає забезпечення гендерної рівності.

Базові показники – це фінансові показники, які характеризують Державний бюджет. Для громадян найбільш важливими характеристиками є обсяги доходів і видатків, а також показники, які затверджуються у Державному бюджеті за розмірами мінімальної зарплати та прожиткового мінімуму. Переважно витрати на забезпечення гарантування мінімальних соціальних стандартів та виплату пільг та допомог є адресними, а отже, мають враховувати гендерні потреби населення.

Питання статі та віку є вагомими при визначенні ряду показників як щодо надходжень, так і видатків бюджету. Саме тому визначальними факторами для гендерного аналізу бюджету держави є статеві-вікова структура населення. Крім того, у тих випадках,

де допомога надається не на особу, а на сім'ю, варто користуватися дослідженнями, що дають аналіз реальних потреб та витрат домогосподарств.

Серед демографічних показників, які зумовлюють соціально-економічні можливості людини, для цілей гендерного аналізу найбільш визначальними є чисельність постійного населення за віком, статтю та місцем проживання, середній вік населення, середня очікувана тривалість життя та тривалість життя на пенсії й інші. Вони є важливими для подальшого аналізу рівня життя населення, аналізу рівня економічної активності тощо.

Так, для цілей гендерного аналізу ключовими показниками станом на період 2012–2013 рр. є такі:

- чисельність постійного населення України на 1 січня 2013 р. становила 45 372,7 тис. осіб, з них – 53,8 % (24 410,0 тис. осіб) становили жінки і 46,2 % (20 962,7 тис. осіб) – чоловіки;
- середній вік населення становив 40,5 року, причому чоловіків – 37,7 року, а жінок – 42,9 року;
- середня очікувана тривалість життя при народженні для чоловіків становила 66,11 року, для жінок – 76,02 року. Відповідно гендерна різниця показників середньої очікуваної тривалості життя становила 9,91 року, а середня тривалість життя після виходу на пенсію для чоловіків становила 6,11 року, для жінок – 16,02 року відповідно.

Важливо також зазначити, що жіноче і чоловіче населення нерівномірно розподілено у статевій структурі населення міських та сільських жителів. Чисельність населення в міських поселеннях більша ніж удвічі за чисельність населення в сільській місцевості. Так, у міській місцевості проживає 68,6 % населення, тоді як жителі сільської місцевості становлять 31,4 % населення (табл. 1).

Таблиця 1. Постійне населення України 2012–2013 рр.

	2012			2013		
	Усе населення	У тому числі		Усе населення	У тому числі	
		жінки	чоловіки		жінки	чоловіки
Міські поселення та сільська місцевість	45 453 282	24 476 570	20 976 712	45 372 692	24 409 948	20 962 744
Міські поселення	31 125 243	16 876 470	14 248 773	31 123 007	16 863 407	14 259 600
Сільська місцевість	14 328 039	7 600 100	6 727 939	14 249 685	7 546 541	6 703 144

Основним чинником формування статевої структури населення країни є смертність чоловіків та жінок. Щороку народжується хлопчиків більше, ніж дівчаток: у 2012 р. хлопчиків народилось 51,6 %, а дівчаток – 48,4 %, або ж на 100 дівчаток припадало 107 хлопчиків. Чисельна «перевага» жінок над чоловіками у складі населення спостерігається з 34 років та з віком збільшується.

Специфікою статево-вікової піраміди населення України є її хвилеподібний характер. Так, на початок 2013 р. майже кожен сьомий житель України перебував у віці 65 і більше років. Водночас частка населення віком 60 років і старші на 1 січня 2013 р. становила 21,4 %³. При цьому частка жінок віком більше 60 років у цій групі значно перевищує частку чоловіків і становить понад 64 % (рис. 1).

² Загальна характеристика статево-вікового складу населення України / Державна служба статистики України. – К., 2013..

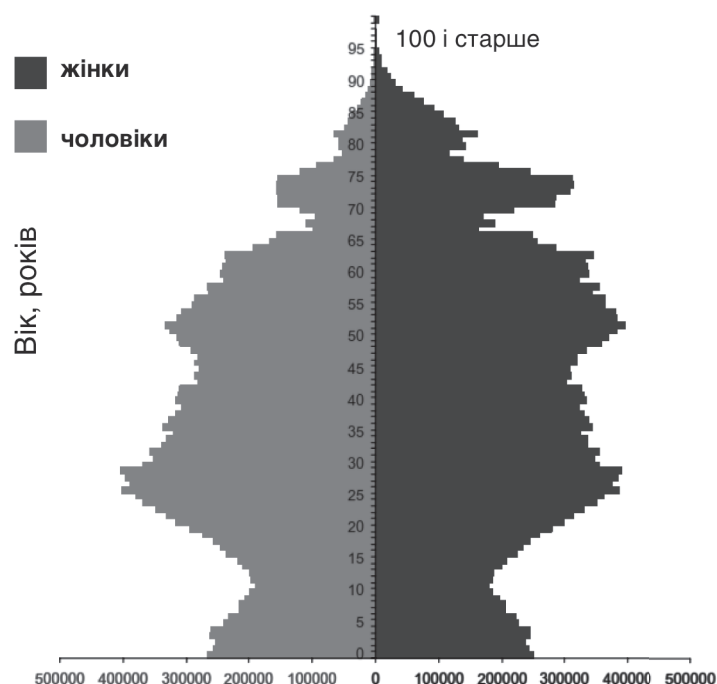

Рисунок 1. Статеві-вікова структура населення України на початок 2013 р.

Ці та інші гендерно сегреговані демографічні дані тісно пов'язані з основними бюджетними показниками і, зокрема, доходами і видатками державного бюджету (табл. 2).

Аналіз державного бюджету не дає змоги виокремити реальний обсяг доходів/видатків державного бюджету в розрахунку на чоловіків і жінок. Тому довідково наводимо обсяг доходів/видатків Державних бюджетів 2012–2013 рр. у розрахунку на одну особу. Так, доходи Державного бюджету у 2012 р. становили – 8227,35 млн грн на одну особу, а у 2013 р. – 7739,55 млн грн. Відповідно видатки Державного бюджету у 2012 р. становили – 9099,56 млн грн, а у 2013 р. – 9253,22 млн грн.

Таблиця 2. Базові показники фінансування у Державному бюджеті України на 2012–2013 рр.

	Доходи Державного бюджету України, у т. ч. (млн грн)			Видатки Державного бюджету України, у т. ч. (млн грн)		
	всього	загального фонду	спеціального фонду	всього	загального фонду	спеціального фонду
2012	346 054,0	289 577,1	56 476,9	395 681,5	343 586,6	52 094,9
2013	339 180,3	291 572,5	47 607,8	403 403,2	360 841,3	42 561,9

Серед базових показників фінансування бюджету, які є визначальними факторами рівня життя населення, зокрема чоловіків і жінок, найбільш гендерно чутливими є такі:

- мінімальна заробітна плата;
- прожитковий мінімум;
- мінімальна пенсія.

Основною соціальною гарантією в оплаті праці, базовим інструментом її організації є мінімальна заробітна плата, оскільки, виходячи з її розміру, встановлюються тарифна ставка першого тарифного розряду працівників і мінімальний посадовий оклад. Саме вона

визначає диференціацію оплати праці. Згідно із Законом України «Про оплату праці» її розмір не може бути нижчим від прожиткового мінімуму для працездатних осіб⁴.

Розмір мінімальної заробітної плати визначається виходячи з норм прожиткового мінімуму, що, у свою чергу, визначається Законом України про державний бюджет. Фактично заплановане підвищення мінімальної заробітної плати у 2012–2013 рр. було реалізовано у повному обсязі. Так, середньорічна мінімальна заробітна плата у 2012 р. становила **1098,0 грн**, у 2013 р. – **1152,9 грн** (табл. 3).

Таблиця 3. Динаміка мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму у 2012–2013 рр.

	2012				2013			
	31 січня	31 квітня	31 липня	31 вересня	31 жовтня	31 грудня	31 січня	31 грудня
Прожитковий мінімум, грн:								
для непрацездатних осіб	822	838	844	844	856	884	894	949
для дітей до 6 років	893	911	917	917	930	961	972	1032
для дітей 6–18 років	1112	1134	1144	1144	1161	1197	1210	1286
для працездатних осіб	1073	1094	1102	1102	1118	1134	1147	1218
Мінімальна заробітна плата, грн	1073	1094	1102	1102	1118	1134	1147	1218

Прожитковий мінімум як державний соціальний стандарт застосовується для загальної оцінки рівня життя в Україні, що є основою для реалізації соціальної політики та розроблення окремих державних соціальних програм. Він є точкою відліку для:

- встановлення розмірів мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком;
- визначення розмірів соціальної допомоги;
- допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю;
- стипендій та інших соціальних виплат виходячи з вимог Конституції України та законів України;
- визначення права на призначення соціальної допомоги;
- визначення державних соціальних гарантій і стандартів обслуговування та забезпечення в галузях охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та інших.

Необхідно зауважити, що розрахунок прожиткового мінімуму здійснюється виходячи із вартості споживчого кошика – набору товарів, що характеризує типовий рівень і структуру місячного (річного) споживання людини або сім'ї. Вміст споживчого кошика українця регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 р. № 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення».

В українському споживчому кошику лівова частка доходів (понад 65 %) передбачена на харчі, а деякі непродовольчі товари та послуги не згадуються взагалі. Так, величина прожиткового мінімуму не враховує низку життєво необхідних витрат: на будівництво, купівлю, найм чи оренду житла, на освіту, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах, платні медичні послуги тощо. У 2012–2013 рр. забезпечено виконання норм законодавства щодо встановлення мінімальної заробітної плати на рівні прожиткового мінімуму для працездатних осіб, проте, за оцінками фахівців, встановлений прожитковий мінімум на 2012–2013 рр. майже вдвічі нижчий за споживчий кошик.

⁴ Звягільський Ю. Рівень заробітної плати – індикатор ефективності програми економічних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/EkUk_2013_9_6.pdf.

2. Гендерний аналіз державних доходів та видатків

Ідея гендерного аналізу бюджету виходить з того, що політика не може бути відокремлена від соціального контексту і що соціальні питання тісно пов'язані з економічними. А тому насамперед необхідно визнати, що економічні рішення не є гендерно нейтральними. Сутність гендерного аналізу бюджету полягає в оцінці наслідків державної політики для обох статей.

У рамках проведення гендерного аналізу бюджету зазвичай головна увага приділяється аналізу витрат. Однак такий аналіз необхідно доповнювати гендерним аналізом доходів. Адже бюджети по-різному впливають на життя чоловіків і жінок, як з погляду доходів, так і витрат. Відповідно, гендерний аналіз бюджету передбачає вивчення бюджетних показників, насамперед бюджетних доходів і витрат, у контексті гендерної проблематики (табл. 4).

Таблиця 4. Показники виконання Зведеного та Державних бюджетів України за 2012–2013 рр. (скорочено)⁵

млн грн

Показники	Зведений бюджет		Державний бюджет	
	2012	2013	2012	2013
Доходи	445 525,3	442 742,9	346 054,0	339 180,3
у тому числі:				
податок з доходів фізичних осіб	68 092,4	72 151,1	7 026,3	7 565,0
податок на прибуток підприємств	55 793,0	54 993,8	55 349,7	54 318,4
податок на додану вартість (збір)	184 785,8	181 716,9	184 785,8	181 716,9
акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	28 661,0	27 721,3	27 417,9	26 362,6
Видатки:	492 454,7	505 791,9	395 681,5	403 403,2
Загальнодержавні функції (без обслуговування боргу)	29 398,8	28 487,7	19 814,1	18 381,6
Економічна діяльність	52 397,2	50 757,8	39 415,8	41 299,2
Охорона навколишнього природного середовища	5 297,9	5 594,2	4 135,4	4 595,0
Житлово-комунальне господарство (без урахування видатків за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на погашення заборгованості з різниці в тарифах)	5 616,8	5 652,2	53,4	96,9
Охорона здоров'я	58 453,9	61 569,5	11 358,5	12 879,2
Духовний і фізичний розвиток	13 639,6	13 661,0	5 084,0	5 111,7
Освіта	101 560,9	105 534,1	30 243,2	30 942,9
Соціальний захист і соціальне забезпечення	125 306,9	145 062,4	75 254,4	88 547,2

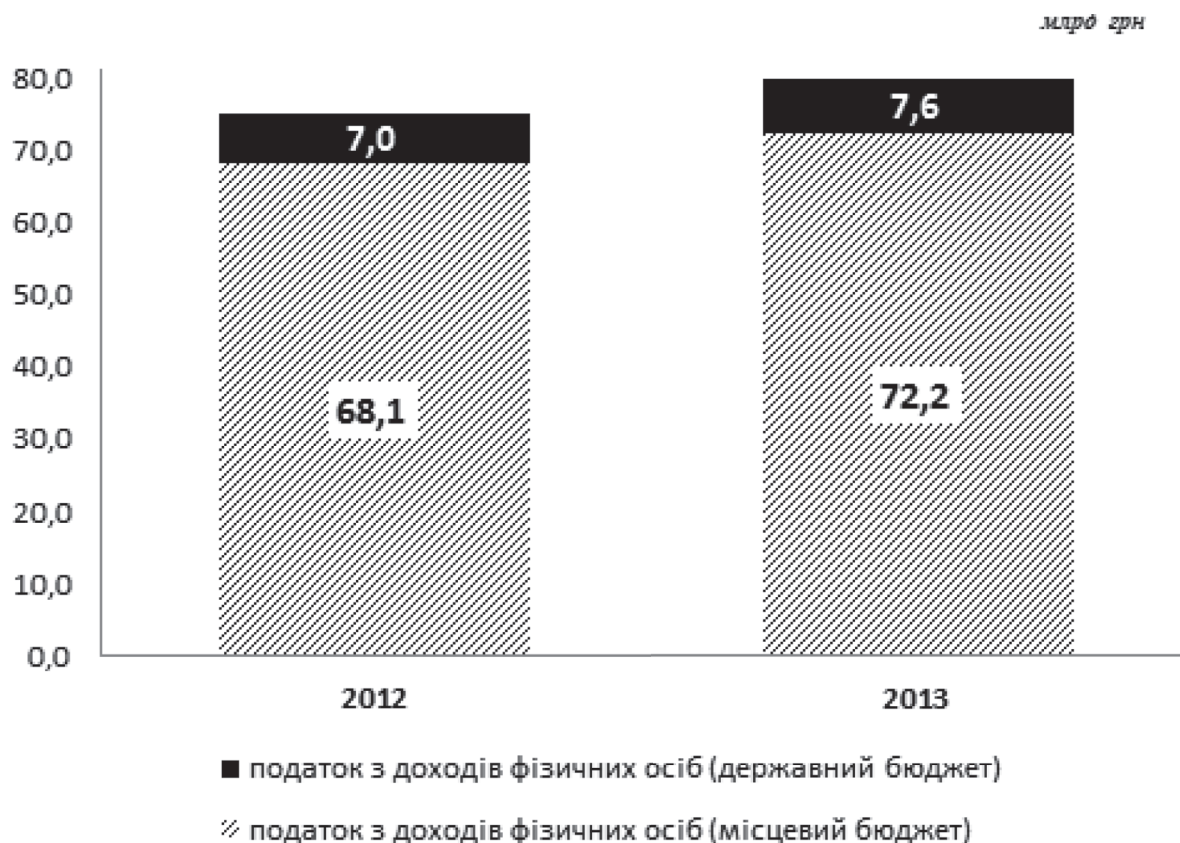
⁵ Показники виконання Державного бюджету України за січень-грудень 2012–2013 років / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/file/link/392182/file/DBU_ZBU.pdf

Гендерний аналіз доходів полягає у вивченні гендерного розподілу податкового тягаря, що виникає в результаті використання різних систем оподаткування (наприклад, загальна чи спрощена система оподаткування) на чоловіків і жінок. На перший погляд, питання оподаткування здаються гендерно нейтральною темою. Однак варто врахувати, що більше двох третин становлять податки, які сплачуються громадянами – чоловіками і жінками. Гендерний аналіз може дати змогу, наприклад, підрахувати, наскільки бюджет поповнюється за рахунок податку на доходи фізичних осіб, сплаченого окремо жінками і чоловіками, або яку частку єдиного податку сплачують підприємці-жінки в місцевий бюджет. Проте провести такі підрахунки досить складно, оскільки наявні доступні статистичні дані не розподілені за статтю. Тому аналіз можна робити лише з певною часткою припущення, орієнтуючись на непрямі дані. Так, у структурі податкових надходжень 2012–2013 рр. найбільшу частку мали податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств, податок з доходів фізичних осіб. Саме податок з доходів фізичних осіб (ПДФО) з усіх наведених вище вважається джерелом гендерної нерівності. Вважається, що цей податок, який належить до прямого оподаткування, що стягується безпосередньо з доходів громадян, частіше «лягає на плечі» чоловіків.

У структурі Зведеного бюджету ПДФО становить у 2012 р. – 15,3 %, а у 2013 р. – 16,3 %, що є другою за величиною статтею податкових надходжень після податку на додану вартість (близько 30 %) (рис. 2). Враховуючи чисельність зайнятих чоловіків і жінок та дані про величину гендерного розриву в заробітній платі, можна припустити, що саме чоловіки сплачують більшу суму податку з доходів фізичних осіб, оскільки вони більше зайняті в ринковому секторі економіки, займають більш високі посади й отримують більш високі доходи.

Рисунок 2. Надходження податку з доходів фізичних осіб до Зведеного бюджету України у 2012–2013 рр.

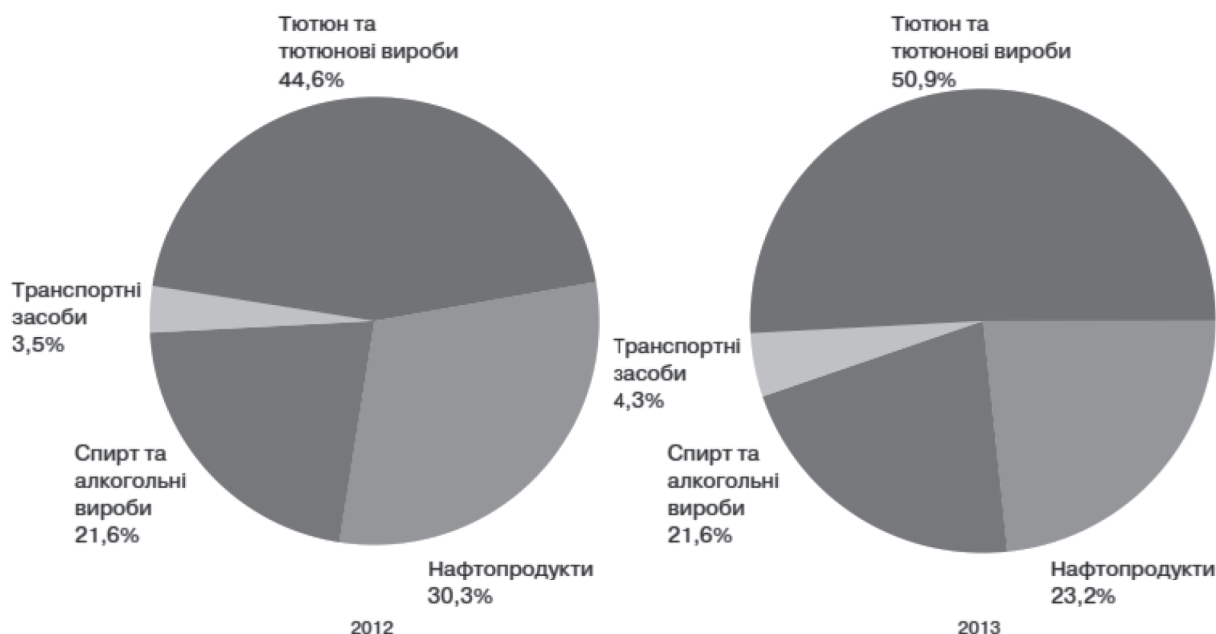

Аналіз свідчить, що у 2013 р. до загального фонду зведеного бюджету надійшло податку з доходів фізичних осіб у сумі 72 151,1 млн грн, що становить 92,3 % затвердженого показника на 2013 р. з урахуванням змін. Порівняно з 2012 р. надходження зросли на 4058,7 млн грн, або на 6 %.

За даними Державної служби статистики України, у 2013 р. кількість зайнятого населення віком 15–70 років, порівняно з відповідним періодом 2012 р., збільшилася на 49,8 тис. осіб та становила 20,4 млн осіб, у тому числі 10,6 млн осіб склали чоловіки, а 9,8 млн осіб – жінки. Якщо вирахувати середній внесок на одну особу, то він становитиме 3536,8 грн на рік. Частка внеску чоловіків становитиме 52 %, а жінок – 48 %. Проте, якщо врахувати реальні дані щодо співвідношення середньомісячної заробітної плати жінок та чоловіків, то частка ПДФО, сплаченого чоловіками, збільшиться до 56 %. Однак відсутність чіткої гендерної диференціації щодо сплати ПДФО не дає змоги виокремити реальну частку, сплачену жінками і чоловіками.

Щодо аналізу непрямого оподаткування, до якого відносять, зокрема, податок на додану вартість (ПДВ) та акцизний збір, варто зазначити, що, хоча ці податки здаються гендерно нейтральними, оскільки пов'язані не з фізичними особами, а з товарами і послугами, насправді, і в них є значна гендерна компонента. Будучи за своєю сутністю податками на споживання, вони прямо залежать від рівня споживання товарів, а отже, і від статі споживача. Так, за даними Держкомстату, на спиртне й сигарети українці витрачають близько 7 % свого бюджету, а згідно з дослідженнями – споживачами підакцизних товарів (тютюнових та алкогольних виробів, нафтопродуктів та ін.) більшою мірою є чоловіки⁶. Тож можна припустити, що саме чоловіки більшою мірою є платниками акцизного податку (рис. 3).

Рисунок 3. Структура надходжень акцизного податку до державного бюджету за 2012–2013 рр.⁷

⁶ Основні причини високого рівня смертності в Україні. – К.: Версо-04, 2010.

⁷ Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2013 рік / [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. – К., 2014.

Однак з погляду питань рівності справедливості в оподаткуванні оцінюється не за тим, хто скільки сплачує податків, а за тим, що залишається у платника після їх сплати. Порівнюючи рівень зайнятості населення та різницю в оплаті праці, можна з упевненістю констатувати, що після сплати податків українські жінки залишаються у менш вигідному становищі порівняно з чоловіками. Більше того, непрямі податки, зокрема податок на додану вартість, позначаються на малозабезпечених категоріях людей, які витрачають частину своїх доходів на придбання товарів споживання, і, відповідно, ці податки становлять в їх сімейному бюджеті більшу частину витрат, ніж у бюджеті багатих сімей. При цьому жінки страждають від непрямих податків більше, ніж чоловіки, оскільки їх, як правило, більше серед представників незахищених груп, ніж чоловіків.

Таким чином, відсутність гендерно-диференційованих даних у звітності та статистці робить проведення гендерного аналізу дохідної частини бюджету складним завданням. Однак проведення аналізу впливу прямих і непрямих податків може мати значний гендерний ефект, оскільки їх сплата прямо пов'язана з реальними потребами чоловіків і жінок у доходах, товарах та послугах, що фінансуються з бюджету країни.

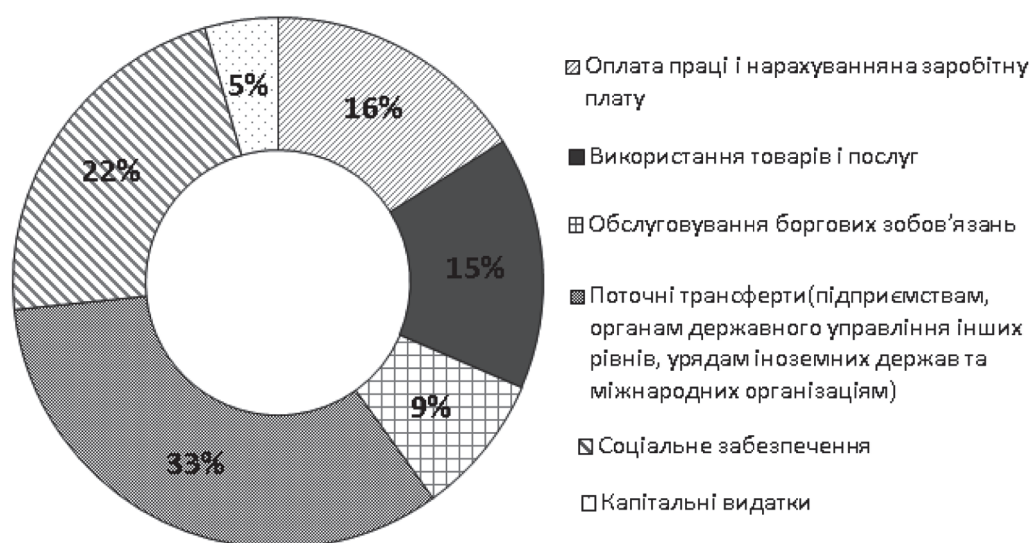
Згідно зі звітом про виконання Державного бюджету у 2013 р. за **економічною класифікацією статей** видатків найбільш значне зростання у 2013 р. порівняно з 2012-м зафіксоване за такими статтями видатків:

- на обслуговування боргових зобов'язань – на 33,6 % до 34,4 млрд грн;
- на соціальне забезпечення – на 19 % до 88,4 млрд грн;
- на оплату праці та нарахування на заробітну плату – на 7,5 % до 64,3 млрд грн⁸.

При цьому ресурси державного бюджету спрямовувались насамперед на фінансування основних захищених статей (ст. 55 Бюджетного кодексу України), зокрема заробітної плати з нарахуваннями, грошового забезпечення військовослужбовців, пенсій, стипендій, оплату комунальних послуг та енергоносіїв тощо.

Враховуючи загальне недофінансування бюджету 2013 р., необхідно зазначити, що 100% фінансування було забезпечено лише на виплату пенсій і допомог. Водночас частка видатків на виплату заробітних плат і соціальне забезпечення становить 38% Державного бюджету.

Рисунок 4. Розподіл видатків Державного бюджету за економічною класифікацією

⁸ Звіт Міністерства фінансів України «Про виконання Державного бюджету України за 2013 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=397457&cat_id=53608

Видатки на соціальне забезпечення та оплату праці є адресними, а отже, гендерно орієнтованими (рис. 4). Гендерний аналіз видатків на оплату праці свідчить, що, попри збільшення у 2012–2013 рр. розмірів мінімальної і середньої заробітних плат, гендерний розрив в оплаті праці залишився на рівні 23 % на користь чоловіків. Так, середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника за підсумками 2013 р. становила 3265 грн, що у 2,7 раза вище рівня мінімальної заробітної плати (1218 грн).

Порівняно з 2012 р. заробітна плата збільшилась на 7,9 %. При цьому, за даними Держкомстату, понад 60 % українців отримують зарплату, що нижча за рівень середньої заробітної плати в Україні, і майже 5 % працівників отримують зарплату менше мінімальної, а частка заробітної плати жінок щодо заробітної плати чоловіків становила у 2012 р. 77,6 %, а у 2013 р. – 77,2 %, що перевищує середній показник ЄС, який становив 16,2⁹ %.

Співвідношення середньомісячної заробітної плати жінок і чоловіків у різних галузях економіки є нерівномірним і має такий вигляд (табл. 5).

Таблиця 5. Середньомісячна заробітна плата працівників за видами економічної діяльності 2012–2013 рр.

	2012			2013		
	жінок, грн	чоловіків, грн	заробітна плата жінок до заробітної плати чоловіків, %	жінок, грн	чоловіків, грн	заробітна плата жінок до заробітної плати чоловіків, %
Усього	2661	3429	77,6	2866	3711	77,2
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	1871	2096	89,3	2134	2429	87,9
Промисловість	2732	3946	69,2	2946	4227	69,7
Будівництво	2135	2577	82,8	2471	2760	89,5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2431	2945	82,6	2696	3309	81,5
Діяльність готелів та ресторанів	1933	2301	84,0	2112	2498	84,5
Діяльність транспорту та зв'язку	2951	3797	77,7	3042	3918	77,6
Фінансова та страхова діяльність	5211	7491	69,6	5395	8079	66,8
Операції з нерухомим майном, оренда	3368	3493	96,4	2584	2898	89,2
Державне управління	3273	3753	87,2	3522	4038	87,2
Освіта	2470	2714	91,0	2641	2892	91,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2159	2386	90,5	2318	2580	89,8
Діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	2606	4100	63,6	2714	4362	62,2

⁹ *Tackling the gender pay gap in the European Union.* – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013

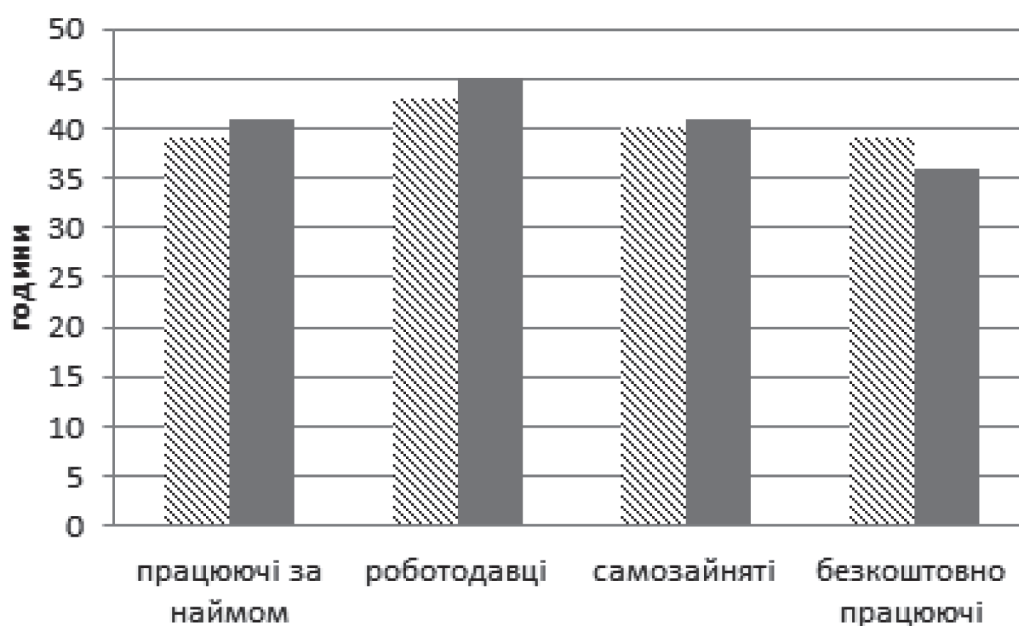
Найбільший гендерний розрив у розмірах заробітної плати 30–38 % спостерігається у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг, промисловості, на підприємствах, що пов'язані з фінансовою та страховою діяльністю; найменший – 3,6–10 % у сфері операцій з нерухомістю, освіти, охорони здоров'я, сільського господарства та соціального захисту.

Таким чином, аналіз свідчить про прямий зв'язок між середнім рівнем оплати праці в галузі та ступенем гендерної нерівності у ній. Із понад двох десятків галузей економіки, дані щодо яких наводяться службою статистики, лише у сфері архівної, музейної справи та інших закладів культури жінки отримують в середньому на 7 % більше своїх колег-чоловіків. Водночас можна зазначити тенденцію до збільшення гендерного розриву в розмірах заробітної плати чоловіків і жінок в окремих сферах порівняно з 2012 р.

Важливим є також порівняння розмірів заробітної плати за показниками погодинної заробітної плати. З 01.10.2010 р. згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо погодинної оплати праці» від 25.06.2009 № 1574-VI в Україні впроваджена погодинна оплата праці. Її розмір вираховується виходячи з розміру мінімальної зарплати на місяць та середньомісячної норми тривалості робочого часу при 40-годинному робочому тижні. У 2012–2013 рр. мінімальна погодинна заробітна праця становила від 6,43 (на 01.12.2012 р.) – 7,3 грн (на 1.12.2013 р.). Мірою праці при погодинній оплаті є відпрацьований час, а не кількість виробленої продукції, як за відрядної оплати праці.

За оцінками фахівців фонду «Wageindicator», в Україні середня погодинна заробітна плата чоловіків становить 18,73 грн, а жінок – 15,14 грн. Таким чином, гендерний розрив у погодинній оплаті становить 19 %. Ці дані підтверджуються й результатами вибіркового обстеження підприємств щодо рівня заробітної плати працівників за статтю, віком, освітою та професійними групами, що було проведене в Україні у 2012 р. Згідно з ним середня годинна заробітна плата жінок на 20 % нижча відповідного показника чоловіків (за показниками середньої місячної заробітної плати гендерний розрив дещо більший – 21,3 %). Ця різниця зумовлена також і відмінностями в середній тривалості тижневого часу, який відпрацьовують чоловіки і жінки (рис. 5).

Рисунок 5. Середня тривалість фактично відпрацьованого тижневого часу зайнятим населенням за статусами зайнятості та статтю¹⁰

¹⁰ Економічна активність населення України 2012: Стат. зб. – К.: Державна служба статистики України, 2013.

Щодо оплати праці працівників бюджетної сфери, то вітчизняна політика заробітної плати в бюджетній сфері регулюється Єдиною тарифною сіткою розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери, що визначає посадові оклади (тарифні ставки) працівників відповідно до рівня займаної посади згідно з постановами Кабінету Міністрів України¹¹. За висновком Рахункової палати, упродовж відповідного періоду суттєвого упорядкування оплати праці та підвищення заробітної плати працівників бюджетної сфери не відбулось. Водночас грошовий розрив між мінімальною заробітною платою та посадовим окладом працівника першого тарифного розряду Єдиної тарифної сітки мав тенденцію до зменшення. Незважаючи на збільшення у 2012 р. заробітної плати за видами діяльності, які фінансуються переважно за рахунок бюджетних коштів, середня заробітна плата працівників сфери освіти та охорони здоров'я залишилась значно нижчою за її середній рівень по економіці. У 2012 р. середня зарплата у сфері освіти була меншою на 16,5 %, у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – на 27,3 %. Впродовж 2013 р. було збережено розрив між окладом згідно з розрядом для працівників першого тарифного розряду на рівні 852 грн.

Цікавим є порівняння видатків на заробітну плату і часток жінок/чоловіків, які працюють у цій галузі. Проте віднайти гендерно сегреговані дані не вдалося. Враховуючи, що бюджетні видатки, спрямовані на заробітну плату працівників галузі освіти, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, є найбільш фемінізованими видами економічної діяльності, можна стверджувати, що величина гендерного розриву залежить не стільки від рівня «фемінізації» певних сфер економічної діяльності, скільки від доступності кар'єрного просування жінок у рамках кожної сфери¹².

3. Оцінка гендерної чутливості соціальних витрат бюджету

До видатків соціального спрямування належать видатки на охорону здоров'я, освіту, духовний та фізичний розвиток, соціальний захист і соціальне забезпечення. Найбільше зростання соціальних видатків у державному бюджеті 2013 р. порівняно з 2012 р. відбулось за напрямками «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» – на 17,7 %, а також охорона здоров'я – на 13,4 %.

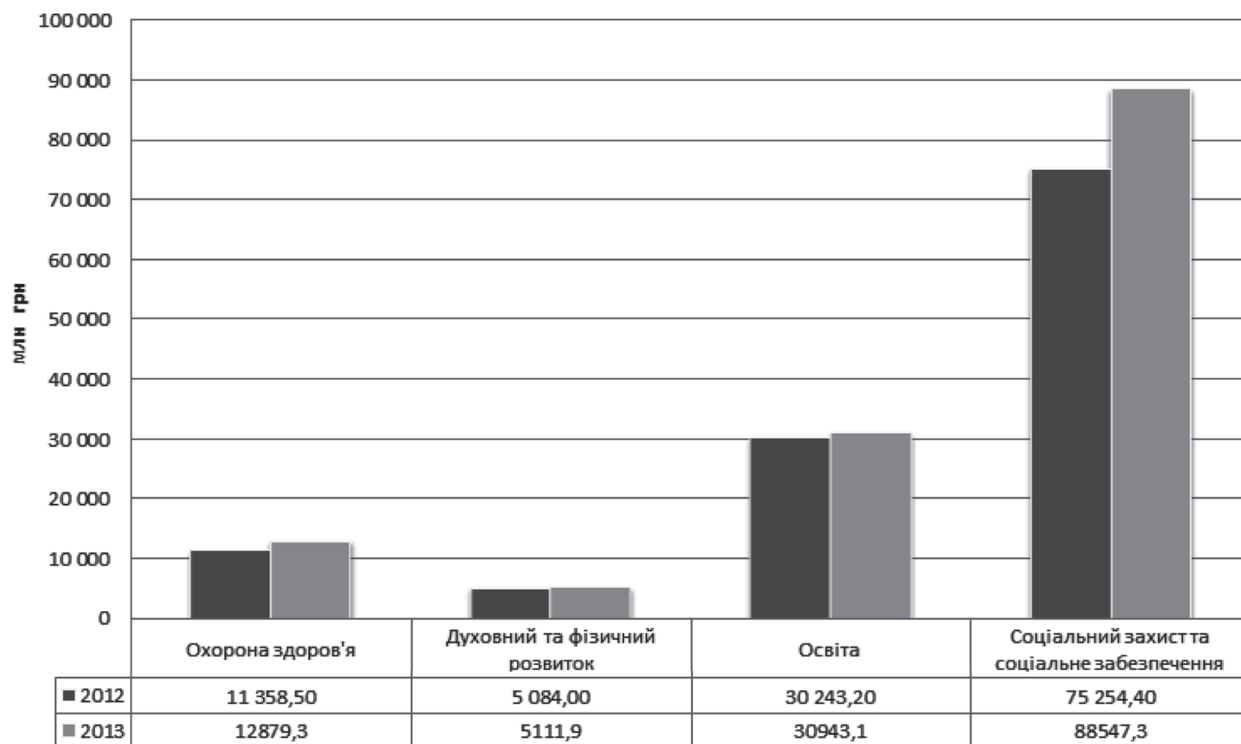
Передбачена схема побудови бюджету не дає змоги чітко виокремити суми витрат державного бюджету на жінок і чоловіків у соціально значущих для них аспектах. Найбільше інтереси цих груп представлені у видатках на соціально значущі цілі. Саме тому показовою є характеристика видатків за функціональною класифікацією видатків, тобто обсяг та напрями фінансування галузей освіти, охорони здоров'я, соціального захисту і соціального забезпечення та ін. Аналіз свідчить про постійне зростання видатків на фінансування цих галузей, проте співвідношення до загальної суми видатків залишається майже незмінним.

Оскільки відповідно до своєї структури місцеві бюджети спрямовують у соціально-культурну сферу значно більшу частку видатків, ніж державний бюджет, варто зазначити, що видатки соціального спрямування зведеного бюджету у 2013 р. становили 325,8 млрд грн, що більше за аналогічний показник попереднього року майже на 9,0 % (рис. 6).

¹¹ Аналітичне дослідження участі жінок у складі робочої сили України / Фонд народонаселення ООН. – К., 2012.

¹² Заробітна плата за професійними групами у 2012 р. (за матеріалами вибіркового обстеження): Стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2013.

Рисунок 6. Соціальні видатки Державного бюджету за функціональною класифікацією

Найбільш гендерно чутливою з погляду адресності витрат є система державної соціальної допомоги. Вона представлена цілим рядом виплат, спрямованих на підтримку соціально вразливих або найменш забезпечених груп населення. За економічною класифікацією статей видатків Державного бюджету ці кошти передбачено за статтею «Соціальне забезпечення». До неї відносять витрати на виплати пенсій і допомог, стипендій та інші виплати населенню. Так, за даними звіту Міністерства фінансів України «Про виконання Державного бюджету України за 2013 рік», витрати на соціальне забезпечення становили 88,4 млрд грн (табл. 6).

Таблиця 6 . Видатки державного бюджету на соціальне забезпечення

млрд грн

Статті видатків	2013			Відхилення від 2012	
	план	факт	% виконання	млн грн	темп зрост., %
Соціальне забезпечення у тому числі:	88,5	88,4	99,9	14,1	119,0
Виплата пенсій і допомоги	84,5	84,5	100,0	17,9	127,0
Стипендії	0,3	0,3	99,8	0,01	104,1

Видатки державного бюджету на трансферт Пенсійному фонду України у 2012–2013 рр. були профінансовані стовідсотково. Мінімальні пенсії виплачувалися у розмірах не нижчих за встановлений законодавством прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність. Станом на 1 січня 2014 р. середній розмір пенсійних виплат становив 1526,1 грн, що на 55,4 грн, або на 3,8 %, більше, ніж станом на 1 січня 2013 р. При цьому середній розмір пенсії чоловіків на 38 % вищий, ніж жінок (табл. 7).

Таблиця 7. Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду України, грн

Роки	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам				Кількість пенсіонерів, тис.
	Всього	у тому числі:			
		за віком	за інвалідністю	у разі втрати годувальника	
2012	1253,3	1252,4	1164,3	1053,8	13 820,5
2013	1470,7	1464,3	1359,2	1252,8	13 639,7

Серед інших соціальних виплат у 2013 р. були здійснені видатки на виплату допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам і тимчасової державної допомоги дітям у сумі 39 567,8 млн грн. Зазначений обсяг відповідав обсягові фактичних нарахувань допомоги за цей період. На сьогодні державна соціальна допомога надається відповідно до Законів України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про прожитковий мінімум» та інших нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини з надання державної соціальної допомоги.

На забезпечення державних гарантій з надання пільг, субсидій і допомоги окремим категоріям громадян були спрямовані субвенції на загальну суму 50 млрд 889,3 млн грн, що на 9 млрд 504,5 млн грн, або на 23,0 %, більше, ніж обсяги, затверджені на 2012 р. Зокрема, на 9 млрд 294,4 млн грн, або 30,1 %, – до 40 млрд 145,1 млн грн, збільшено обсяг субвенції на виплату допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам і тимчасової державної допомоги дітям, що зумовлено передбаченим підвищенням розмірів прожиткового мінімуму, який враховується для визначення такої допомоги. Останні види допомоги є прямими адресатами за статтю.

Слід зазначити, що сім'ї з дітьми є окремою категорією населення, яка потребує державної соціальної допомоги. Порядок надання, право на отримання та розмір допомоги викладено в Законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», який передбачає такі види допомоги:

- допомогу у зв'язку з вагітністю;
- одноразову допомогу при народженні дитини;
- допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- допомогу на дітей одиноким матерям (до 6 років; від 6 до 18 років).

Допомога при народженні дитини в Україні існувала, починаючи з 1993 р., проте її розміри мало відповідали потребам сім'ї. Починаючи з 2005 р., одноразова допомога при народженні дитини в Україні стає помітним засобом допомоги сім'ям з дітьми. А у 2008 р. був запроваджений диференційований підхід щодо розміру виплат за черговістю народження дитини. Наприкінці 2009 р. замість надання фіксованої суми таку допомогу було прив'язано до прожиткового мінімуму. Так, 2012 р. допомога при народженні дитини надавалась у таких розмірах: у сумі, кратній 30 розмірам прожиткового мінімуму, – на першу дитину; кратній 60 розмірам прожиткового мінімуму, – на другу дитину; кратній 120 розмірам прожиткового мінімуму, – на третю і кожну наступну дитину.

Розмір допомоги по догляду за дитиною по досягненні нею трирічного віку має диференційований характер і залежить від середньомісячного сукупного доходу сім'ї в розрахунку на одну особу. Так, для порівняння, мінімальний розмір допомоги у 2006 р. становив 126,04 грн, у 2012 р. – 130,00 грн. При цьому максимальний розмір даної допомоги, що надається, не мав перевищувати протягом 2012 р. на дитину на місяць – 1073–1134 грн.

Розміри допомоги при народженні дитини та деяких інших видів державної допомоги у 2013 р. наведені у таблиці 8.

Таблиця 8. Розміри деяких видів державної допомоги у 2013 р. (грн)

№	Вид допомоги	Диференціація	31 січня	31 грудня
1	Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами:		286,75	304,50
2	Допомога при народженні дитини:			
	загальна сума:	на першу дитину	29 160,00	30 960,00
		на другу дитину	58 320,00	61 920,00
		на третю і наступну дитину	116 640, 00	123 840, 00
	одноразова виплата:		9 720,00	10 320,00
	щомісячна виплата:	на першу дитину	810,00	860,00
		на другу дитину	1 012,50	1 075,00
на третю і наступну дитину		1 485,00	1 576,67	
3	Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку:			
		мінімальний	130,00	130,00
		максимальний	1147,00	1218,00
4	Допомога на дітей одиницям матерям, на дітей віком:			
	до 6 років	мінімальний	291,60	309,60
		максимальний	486,00	516,00
	від 6 до 18 років	мінімальний	363,00	385,80
		максимальний	605,00	643,00
	від 18 до 23 років	мінімальний	344,10	365,40
		максимальний	573,50	609,00
5	Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування, на дітей віком:			
	до 6 років	максимальний	1944,00	2064,00
	від 6 до 18 років		2420,00	2572,00
6	Тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, на дітей віком:			
	до 6 років	максимальний	291,60	309,60
	від 6 до 18 років		363,00	385,80
7	Державна соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на дітей віком:			
	до 6 років	максимальний	1944,00	2064,00
	від 6 до 18 років		2420,00	2572,00
	від 18 до 23 років		2294,00	2436,00

Порівняльний аналіз виплат на соціальну допомогу одиницям матерям свідчить, що фактично обсяг такої допомоги упродовж років залишається низьким і, незважаючи на збільшення розмірів споживчого кошика, суттєво не збільшився, а отже, мало відповідає потребам одиниць матерів.

Таким чином, попри те, що з роками соціальна державна допомога сім'ям з дітьми збільшується, реально ця допомога не виконує функції економічного стимулювання народжуваності. Більше того, на тлі постійного згортання соціальних програм у галузі освіти, охорони здоров'я, культурній і соціальній політиці відбувається заміщення всіх можливих напрямів соціальної політики постійним розширенням кількості різноманітних видів соціальних допомог та пільг. При цьому розширення кількості пільг не підкріплене можливостями бюджетного фінансування. Спираючись на висновки Рахункової палати¹³, можна зробити висновок про недостатнє фінансування окремих виплат на соціальну сферу у 2012–2013 рр. Так, не відповідає потребам рівень забезпечення дітей-інвалідів санаторно-курортним лікуванням та оздоровленням за рахунок коштів державного бюджету. Низьким залишається рівень забезпечення житлом: у 2012 р. житло отримали лише 4 % з загальної кількості осіб, які перебували на обліку, у 2013 р. – 1,9 %. Із загальної кількості осіб, котрим було придбано житло у 2013 р., 18,3 % перебували на обліку понад 20 років. Існують проблеми ефективності використання коштів державного бюджету на забезпечення пільгового проїзду студентів вищих навчальних закладів і учнів професійно-технічних училищ на залізничному транспорті у 2012–2013 рр. Ці та інші факти свідчать про недостатнє забезпечення реальних потреб різних соціальних груп у бюджеті. А отже, існує потреба у більш чіткому плануванні коштів відповідно до гендерних потреб та можливостей бюджету.

4. Програмне і ресурсне забезпечення реалізації національних зобов'язань щодо гендерної рівності на державному та місцевому рівнях

Загальний рівень фінансування на цілі гендерної рівності можна відстежити через обсяг асигнувань, спрямованих на реалізацію програм і заходів гендерної рівності як на державному, так і регіональному рівнях. Прийняття Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. слід розглядати як вагомий фактор для впровадження принципів державної гендерної політики. Адже з часу завершення дії першої Програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. минуло майже три роки. Водночас самого факту прийняття програми замало, адже ефективність її реалізації залежатиме від багатьох чинників. Насамперед це розуміння гендерних перетворень її безпосередніми виконавцями та використання сучасних дієвих механізмів її реалізації. Не менш вагомим є і фінансовий фактор, адже значний обсяг коштів передбачається залучити за рахунок місцевих бюджетів та проектів міжнародної донорської допомоги. Так, якщо загальні видатки на Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р., за даними Міністерства фінансів України, становили 951,6 тис. грн, то фінансування Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. передбачає 5,9 млн грн. При цьому на виконання програми з державного бюджету має бути виділено 1,3 млн грн, з місцевих – 1,8 млн грн, решта – за рахунок інших джерел.

У період між діями державних програм фінансування заходів на досягнення гендерної рівності на державному рівні відбувалось переважно в межах фінансування діяльності відповідних відділів Мінсоцполітики та шляхом залучення коштів у межах діяльності проектів міжнародної технічної допомоги, бенефіціарами та реципієнтами яких було це міністерство. Водночас на місцевому рівні у період 2011–2013 рр. були прийняті та виконувалися затверджені регіональні програми та плани заходів, які включають заходи, спрямовані на утвердження гендерної рівності, протидію торгівлі людьми, подолання гендерного насилля. Орієнтовний обсяг затвердженого фінансування на реалізацію цих напрямів на рівні регіонів наведено у таблиці 9.

¹³ Звіти Рахункової палати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826>

Таблиця 9. Програми, які спрямовані на реалізацію цілей гендерної рівності, та орієнтовні обсяги затвердженого фінансування у 2012–2013 рр.

	Регіон	Назва програма	Орієнтовний обсяг фінансування, тис грн		У тому числі за роками, тис грн	
			Загальна сума	В т.ч. на цілі в грн	2012	2013
1.	АР Крим	Програма розвитку освіти та науки, фізичної культури і спорту, підтримки сім'ї в Автономній Республіці Крим на 2012–2016 рр. (Розділ IV. Розвиток системи підтримки сім'ї, дітей, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків)	9988863,8	9313,0	1938,0	1817,5
2.	Вінницька	Обласна цільова соціальна комплексна програма підтримки сім'ї, демографічного розвитку, попередження торгівлі людьми та забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2015 р.	16746,0	16746,0	5235,4	5244,0
3.	Волинська	Обласна програма підтримки сім'ї на період до 2015 р.	5 445,2	2250,0	400,0	550,0
4.	Дніпропетровська	Програма розвитку сімейної та гендерної політики у Дніпропетровській області на 2012–2021 рр.	5401,8	5401,8	426,8	469,8
5.	Донецька	Регіональна комплексна програма «Молодь і сім'я Донеччини. 2013–2017» (Напрямок II. Сімейна політика; Напрямок III. Гендерна політика)	240226,1	19830,0	-	1387,2
6.	Житомирська	Комплексна програма «Молодь і родина Житомирщини» на 2012–2016 р. (Розділи IX. Попередження насильства в сім'ї; X. Забезпечення гендерної рівності; XI. Протидія торгівлі людьми)	12956,6	513,5	95,0	97,5
7.	Закарпатська	Регіональна програма впровадження молодіжної, сімейної, демографічної та гендерної політики на 2011–2015 рр. (Розділи 3. Сімейна політика, запобігання насильству в сім'ї; 4. Демографічна політика; 5. Гендерна політика; 6. Протидія торгівлі людьми)	22728,0	6631,0	1204,0	12,85,0
8.	Запорізька	Комплексна обласна програма з оздоровлення та відпочинку дітей, підтримки сім'ї, молоді, гендерного паритету та протидії торгівлі людьми на 2012–2016 рр. (Розділи 4. Встановлення гендерного паритету; 5. Здійснення заходів щодо протидії торгівлі людьми)	101749,0	1539,0	255,0	282,0
9.	Івано-Франківська	Інформації немає				
10.	Київська область	Обласна комплексна Програма підтримки сім'ї та забезпечення прав дітей «Назустріч дітям» до 2017 р. (Розділ «Побудова цілісної системи попередження торгівлі людьми, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, демографічного розвитку»)	84092,0	2657,1	-	459,1
11.	Кіровоградська	Інформації немає				

12.	Луганська	Регіональна Програма з утвердження гендерної рівності у всіх сферах життєдіяльності населення Луганської області на 2012–2014 рр. (Розділ II. Запобігання та протидія домашньому насильству, iii. Протидія торгівлі людьми, iv. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків)	781,593	781,593	146,35	189,87
13.	Львівська	Інформації немає				
14.	Миколаївська	Соціальна комплексна програма підтримки сім'ї та дітей, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у Миколаївській області на 2011–2015 рр.	156255,03	857,2	141,8	178,4
15.	Одеська	Інформації немає				
16.	Полтавська	Програма реалізації молодіжної політики, підтримки сім'ї та забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на 2012–2014 рр. (Розділи 7. Реалізація державної сімейної політики; 8. Реалізація державної політики забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків)	7085,0	1789,0	532,0	562,0
17.	Рівненська	Інформації немає				
18.	Сумська	Інформації немає				
19.	Тернопільська	Інформації немає				
20.	Харківська	Комплексна програма розвитку гуманітарної сфери (5.4. Протидія торгівлі людьми; п.5.5. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, попередження насильства в сім'ї)	1891500,4	2336,21	776,82	837,3
21.	Херсонська	Обласна програма з утвердження гендерної рівності на період до 2016 р.	201,0	201,0	34,0	36,1
22.	Хмельницька	Обласна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2015 р.				
23.	Черкаська	Інформації немає				
24.	Чернівецька	Комплексна програма реалізації державної політики з питань сім'ї, дітей та молоді, оздоровлення та відпочинку дітей, протидії торгівлі людьми та забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків у Чернівецькій області у 2013–2015 рр. (Розділ IV. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Попередження насильства у сім'ї та протидія торгівлі людьми)	39765,5	228,0	-	68,5
25.	Чернігівська область	Комплексна обласна програма підтримки сім'ї, забезпечення гендерної рівності та протидії торгівлі людьми на період до 2016 р.	1577,0	1577,0	-	328,3
26.	м. Київ	Міська цільова програма підтримки сім'ї та молоді на 2012–2016 рр. (Розділ 1. Заходи державної політики з питань сім'ї)	362719,1	13488,3	1886,4	2760,2
27.	м. Севастополь	Інформації немає				

Враховуючи те, що більшість програм були комплексними і передбачали виконання завдань у різних напрямках державної політики (демографічної, репродуктивної, гендерної, освітньої, оздоровлення та ін.) та були спрямовані на розв'язання проблем різних груп населення (молодь, діти, сім'ї та ін.), точно виокремити завдання і заходи, які спрямовані на виконання гендерної політики, було досить важко. Найчастіше такі завдання були зосереджені в одному–трьох окремих розділах (напрямах) програм, які поєднують питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми.

Варто відмітити, що відповідно до паспортів програм фінансування видатків на їх реалізацію передбачено за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством. Проте навіть побіжний аналіз виконання програм у 2012–2013 рр. засвідчив значне скорочення обсягів їх фінансування. Очевидно, що зазначені обсяги фінансування є недостатніми для ефективної реалізації завдань, які поставлені у таких програмах. На жаль, це свідчить про те, що в умовах кризи проблеми гендерної політики не розглядаються як пріоритетні для розв'язання на місцевому рівні.

Одним із факторів, який зумовлює такий стан справ і заважає ефективному впровадженню гендерної рівності, є низький рівень внутрішньовідомчої та міжвідомчої координації між усіма зацікавленими сторонами. На практиці деякі представники органів виконавчої влади, не розуміючи сутності гендерної політики, вважають, що виконання її завдань не належить до їх повноважень. Як наслідок, заходи з реалізації гендерної політики не отримують підтримки під час планування, розгляду і затвердження відповідних програм, а тому недостатньо підкріплені фінансуванням із державного та місцевих бюджетів. І не йдеться лише про програми, які спрямовані на розв'язання проблем гендерної політики. Питання гендерної рівності мають стати центральними у плануванні регіонального розвитку, а отже, мають бути відображені в програмах та стратегіях соціально-економічного розвитку території.

Джерела фінансування заходів з реалізації стратегій регіонального розвитку визначаються у постанові Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року», де зазначено, що у державному бюджеті щороку передбачаються кошти для реалізації Стратегії за такими напрямками:

- бюджетні програми підтримки регіонального розвитку;
- субвенції на виконання інвестиційних проектів;
- кошти державного бюджету, що виділяються головним розпорядникам цих коштів виконавцям заходів з реалізації Стратегії.

У постанові зазначено, що місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування разом з центральними органами виконавчої влади на договірних засадах беруть участь у співфінансуванні окремих пріоритетних напрямів Стратегії¹⁴. Це означає, що якщо пріоритетні напрями Стратегії розвитку регіону не передбачають розв'язання гендерних проблем, то очікувати на включення цих питань до програм соціально-економічного розвитку і бюджетів не варто. Крім того, незважаючи на те, що понад 80–90 % місцевих бюджетів є соціально спрямованими, вони залишаються «гендерно сліпими», оскільки питання гендерної рівності в них майже не інтегровані.

Таким чином, враховуючи те, що у більшості випадків питання гендерної рівності належним чином не включені до програм соціально-економічного розвитку регіону або зазначені там формально – як забезпечення виконання обласних програм відповідного напрямку, розраховувати на включення гендерних питань до бюджетів можна лише через прийняття відповідних місцевих програм.

¹⁴ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF/page>

5. Аналіз послуг, спрямованих на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та видатків на їх фінансування (на прикладі окремих місцевих бюджетів)

Провідну роль у становленні рівності прав та можливостей жінок і чоловіків відіграє наявність, кількість та доступність послуг, спрямованих на виконання цілей гендерної рівності, оскільки саме означена позиція вказує або на декларативність політики, або на її дієвість. Пропоноване дослідження робить спробу *проаналізувати спектр наявних послуг, спрямованих на впровадження гендерної політики* в регіонах. Аналіз складений на основі дослідження, проведеного у Волинській, Житомирській, Полтавській та Херсонській областях. Так, у досліджуваних областях здійснюють діяльність ряд закладів, що надають гендерно чутливі послуги різним групам населення. Насамперед до таких закладів можна віднести комунальні установи, діяльність яких безпосередньо пов'язана із наданням послуг, спрямованих на досягнення гендерної рівності та прав жінок.

До них належать, зокрема, ресурсні та освітні гендерні центри, центри соціально-психологічної допомоги, центри матері та дитини, центри реабілітації жертв насильства в сім'ї та ін. Також серед закладів, що надають гендерно чутливі послуги різним групам населення, варто згадати установи, які надають послуги безробітним; людям, які живуть з ВІЛ; особам, які опинились у складних життєвих обставинах; особам, які звільнились з місць позбавлення волі, та ін.

Заклади, що надають гендерно чутливі послуги, мають різне підпорядкування, а їх фінансування може здійснюватись як за рахунок обласного бюджету і місцевих бюджетів, так і за власні кошти, кошти донорських організацій, окрім того, можуть поєднуватись такі ресурси для фінансування діяльності організації. Нижче наведений список закладів, які надають гендерно чутливі послуги в досліджуваних областях (табл. 10).

Таблиця 10. Список закладів, які надають гендерно чутливі послуги*

Назва закладу	Область, адреса	Власник/ підпорядкування	Джерело фінансування
Волинська область			
Центр гендерної освіти при Луцькому педагогічному коледжі	м. Луцьк, пр-т Волі, 36, Волинська обл.		На громад. засадах
Центр соціально-психологічної допомоги Волинського обласного ЦССМ	м. Луцьк, пр-т Молоді, 4		Обласний бюджет
Житомирська область			
Обласний гендерний ресурсний центр	м. Житомир, вул. М.Бердичівська, 25	Житомирська обласна рада	Обласний бюджет
Палата реабілітації попередження насильства в сім'ї на базі центральної районної лікарні	смт. Брусилів, вул. Лермонтова, 41		Районний бюджет
Благодійний центр «Становлення» в дитячому відділенні при центральній районній лікарні	Житомирська, смт. Ружин, вул. Леніна, 30		Районний бюджет
Центр гендерної освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка	м. Житомир, вул. В. Бердичівська, 40		На громадських засадах
Обласний центр реабілітації жертв насильства в сім'ї при обласному медичному центрі	м. Житомир, майдан Перемоги, 10-А	Житомирська обласна рада	Обласний бюджет

Полтавська область			
Гендерний ресурсний центр комунальної установи «Обласний молодіжний центр»	м. Полтава, вул. Коцюбинського, 6	Полтавська обласна рада	Обласний бюджет
Обласний соціальний центр матері і дитини	Кременчуцький р-н с. Омельник, вул. Леонова, 10	Полтавська обласна рада	Обласний бюджет
Полтавський центр адаптації бездомних та звільнених із місць позбавлення волі	м. Полтава, пр. Шевченка, 5а	БФ «Світло надії»	Співфінансування/міський бюджет
Кризовий центр для жінок, які опинилися в складних життєвих обставинах	м. Полтава, вул. Монастирська, 32	БФ «Світло надії»	Співфінансування/міський бюджет
Херсонська область			
Гендерні центри при центрах зайнятості	Верхньорогачицький, Великопетиський, Скадовський райони		Місцевий бюджет
Соціальний центр матері та дитини	м. Херсон, вул. Цюлковського, 41	Херсонської обласної ради	Обласний бюджет
Центр реєстрації бездомних	м. Херсон, вул. Перекопська, 187-А	ХОБФ «Мангуст»; Херсонська міська рада	Співфінансування/міський бюджет

**Даний список складений авторами на основі дослідження у вибраних областях та не є повним.*

Діяльність багатьох із зазначених установ часто не відображена в щорічних звітах обласних. Така ситуація пояснюється відсутністю узагальненої системи збору і оцінки інформації про діяльність різних галузевих установ та відомств, що працюють у напрямі досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Так само це стосується відсутності державної системи відстеження коштів та оцінки користі, яку отримують жінки і чоловіки від державних бюджетних витрат.

Таким чином, аналіз послуг, спрямованих на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків і особливо аналіз видатків на фінансування таких послуг допомагає реально відобразити стан справ щодо впровадження гендерної політики.

Крім установ, що системно реалізують ті або інші напрями державної гендерної політики, існує багато організацій, які проводять гендерно орієнтовані заходи в рамках інших програм та стратегій. До них можна віднести лекції, тренінги, семінари, круглі столи, телепрограми, прес-конференції, форуми, фокус-групи, конкурси з гендерних питань, засідання робочих груп з включення гендерного компонента, реалізацію тематичних соціальних проектів тощо. Означені заходи можуть бути реалізовані різноманітними організаціями та спрямовані на різні цільові аудиторії, зокрема державні службовці, освітяни, представники сфери охорони здоров'я, студенти, депутати, журналісти та ін.

Для визначення кола *надавачів гендерно чутливих послуг та заходів*, які мають бути залучені до формування та реалізації місцевих гендерних програм, у дослідженні здійснена спроба їх систематизації. Серед надавачів таких послуг найбільше до реалізації ініціатив з утвердження гендерної рівності долучаються громадські організації, управління соціального захисту, освітяни, департаменти сім'ї, молоді та спорту (табл. 11).

Таблиця 11. Надавачі ґендерно чутливих послуг та заходів, 2013 р.

Заходи у галузях	Область/ кількість заходів				% користувачів (умовно)	
	Волинська	Житомирська	Полтавська	Херсонська	Чол.	Жін.
Освіти і науки	18	1	-	81	25	75
Агропромислового розвитку	-	1	-	-	40	60
Охорони здоров'я	76	130	-	-	35	65
Соціального захисту (+ЦСМ)	156	26	-	25	40	60
Державного управління (+ЦПК)	-	13	3	15	40	60
Культури і туризму	70	4	-	70	30	70
Фізкультури і спорту	44	-	-	-	40	60
Управління з питань внутрішньої політики та зв'язків з громадськістю	-	1	-	24	40	60
Управління статистики	-	2	-	2	20	80
Комунальних установ, що надають ґендерно чутливі послуги	-	38	5	-	25	75
Центрів зайнятості	29	37	350	250	20	80
Структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї (МВС та ін.)	-	-	5	360	55	45
Засобів масової інформації	40	16	1	103	25	75
Громадських організацій		94	3	35	15	85
Всього	433	363	367	965	33	67

Аналіз дав змогу визначити широке коло послуг і заходів, реалізованих у 2013 р. у досліджуваних областях, які не були включені до місцевих програм ґендерної рівності чи були реалізовані в разі відсутності такої програми. Фінансування таких заходів відбувається з різних джерел. У більшості випадків (крім заходів, що реалізуються за ініціативою громадських організацій) їх проводять у межах наявного фінансування даної галузі.

Важливим спостереженням за наслідком проведеного дослідження є те, що заходами ґендерної рівності охоплені переважно жінки. Крім того, надавачами послуг теж є жінки. Інтерв'ю, проведені у областях, свідчать, що у заходах бере участь лише до 33 % чоловіків. Переважно це школярі та студенти. У дорослих колективах (центри зайнятості, вчителі) організатори продовжують запрошувати на тренінги, семінари, навчання саме жінок, вважаючи ґендерне питання «жіночим» питанням. Це змінює уявлення про підходи до реалізації ґендерної політики і, зокрема, про ефективність її реалізації. Очевидно, що потрібно переглядати шляхи і методи впровадження заходів, спрямованих на розв'язання актуальних ґендерних проблем у суспільстві.

Проведення моніторингу послуг і заходів, які мають бути залучені до формування та реалізації місцевих ґендерних програм, дасть змогу не лише систематизувати перелік

наявних послуг, а й дасть змогу визначити мінімально-необхідні потреби для розрахунку витрат на реалізацію таких програм. Для визначення суми фінансування таких заходів у межах програми можна скористатись методикою розрахунку вартості витрат на цілі гендерної рівності. Навіть наближений розрахунок, в основі якого буде мінімальна вартість 1 год. роботи викладача, збільшує загальну суму реальних витрат на реалізацію цілей гендерної політики в регіоні в декілька разів.

З погляду оцінки витрат на досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок необхідно враховувати не лише кошти, які закладені на виконання гендерних програм та заходів. На нашу думку, починати потрібно з оцінки фінансових витрат на забезпечення діяльності спеціалістів, які працюють у сфері реалізації цілей та завдань гендерної політики. Тобто насамперед варто оцінити кількість таких спеціалістів у кожній з областей, а також обсяг послуг, які вони надають. Це дасть змогу оцінити не лише реальну вартість затрат, необхідних для фінансування дій, спрямованих на досягнення гендерної рівності й розширення прав і можливостей жінок, а й рівень залучення чоловіків та жінок до питань реалізації державної гендерної політики.

З цією метою в досліджуваних областях був проведений аналіз чисельності спеціалістів, які здійснюють діяльність щодо забезпечення гендерної рівності. Крім того, для відображення загальної кількості спеціалістів у сфері реалізації цілей та завдань гендерної політики необхідно враховувати специфіку їх діяльності.

Аналіз засвідчив, що кількість працівників підрозділів, які відповідають за реалізацію політики гендерної рівності в кожній із областей, коливається несуттєво і залежить насамперед від структури і підпорядкування такого підрозділу. Загальна чисельність спеціалістів у досліджуваних областях залежить, як правило, від загальної кількості районів кожної області, в яких працюють ці фахівці. Узагальнену інформацію стосовно кількості спеціалістів, які здійснюють оперативну діяльність щодо забезпечення гендерної рівності, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми в досліджуваних областях, подано у таблиці 12.

Таблиця 12. Чисельність спеціалістів, які здійснюють діяльність щодо забезпечення гендерної рівності

Спеціалісти	Загальна кількість осіб, 2013				% користувачів (умовно)	
	Волинська	Житомирська	Полтавська	Херсонська	Чол.	Жін.
На обласному рівні (зазначені службовці, які безпосередньо виконують оперативну діяльність)	4	3	8	4	18	72
На міському рівні (міста обласного значення) (зазначені службовці, які безпосередньо виконують оперативну діяльність)	4	10	10	4	0	100
На районному рівні (зазначені службовці, які безпосередньо виконують оперативну діяльність)	16	46	50	18	5	95
Всього	24	59	78	26	5	95

До спеціалістів, які здійснюють оперативну діяльність щодо забезпечення гендерної рівності, запобігання насильству у сім'ї та протидії торгівлі людьми, необхідно віднести працівників відповідних підрозділів в ОДА та РДА, співробітників комунальних установ, які фінансуються з місцевих бюджетів та надають послуги, спрямовані на реалізацію напрямів гендерної політики (таких як гендерний ресурсний центр, центр соціально-психологічної допомоги тощо). Крім цього, якщо в структурі інших структурних підрозділів існують оплачувані посади фахівців, які відповідно до своїх службових обов'язків вирішують питання гендерної політики, то такі витрати теж варто враховувати при загальному обчисленні затрат (наприклад, спеціалісти, які працюють у напрямі запобігання насильству в сім'ї у структурі внутрішніх органів чи служб у справах дітей, консультанта «гарячої лінії» центрів соціальних служб тощо).

Проведений аналіз також враховував гендерно сегреговані статистичні дані. Результати аналізу підтвердили, що жінки становлять близько 95 % усіх працюючих в означеній сфері. Хоча при більш детальному аналізі кількість фахівців і гендерний розподіл фактично може відрізнитись у бік більшої чи меншої кількості службовців, проте навіть така кількість працівників змінює уявлення про розміри витрат, спрямованих на досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у кожній із областей. Так, якщо враховувати витрати на заробітну плату фахівців, що забезпечать реалізацію гендерної політики, чи надають гендерно чутливі послуги в кожній із областей, то загальна сума фінансування на цілі гендерної рівності за рік може бути збільшена в декілька разів.

Отже, як слушно зауважує українська дослідниця Тамара Мельник, «гендерна політика в країні досягає ефективності, коли вона не лише проголошується, а й оптимально реалізується на місцях»¹⁵. Тому для досягнення позитивних зрушень має застосовуватись принцип забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, який передбачає інтегрування гендерних аспектів у програми та бюджети на тому рівні, де вони формуються та реалізуються. Важливо також розуміти, що ефективність і результативність роботи щодо реалізації завдань гендерної політики на державному і місцевому рівнях залежить насамперед не від кількості фахівців, а їх підготовки і рівня компетенції. Крім того, важливу роль відіграє міжсекторний підхід, який передбачає введення посад *радників з гендерних питань*, *діяльність консультативно-дорадчих органів з гендерних питань*, створення та підтримку діяльності *гендерних ресурсних та освітніх центрів*. Усе це дасть змогу досягати кращих результатів за рахунок як поєднання ресурсів різних відомств та програм, так і більш точного розподілу фінансів, для планування, розподілу та оцінки коштів, необхідних для якнайкращого забезпечення інтересів жінок і чоловіків як на державному, так і на регіональному рівнях.

¹⁵ Мельник Т. М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. – К. : Стилос, 2010.

ВИСНОВКИ

1. Гендерний аналіз бюджету засвідчив, що в Україні існують певні диспропорції розподілу фінансування між різними соціальними групами населення. Вивчення цих диспропорцій особливо важливо в умовах надскладної економічної та фінансової ситуації, в якій опинилась Україна, оскільки в цих умовах потерпають найбільш незахищені верстви населення, у т. ч. малозабезпечені, інваліди, діти і жінки.
2. Ресурси державного бюджету у 2012–2013 рр. спрямовувались передусім на фінансування основних захищених статей бюджету (ст. 55 Бюджетного кодексу України), зокрема заробітної плати з нарахуваннями, грошового забезпечення військовослужбовців, пенсій, стипендій, придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів, оплату комунальних послуг та енергоносіїв тощо.
3. Відсутність гендерно-диференційованих даних у звітності та статистці робить проведення гендерного аналізу дохідної та видаткової частин бюджету складним завданням. Хоча проведення аналізу впливу прямих і непрямих податків може мати значний гендерний ефект, оскільки їх сплата прямо пов'язана з реальними потребами чоловіків і жінок у доходах, товарах та послугах, що фінансуються з бюджету країни.
4. Заходи в рамках реалізації гендерної політики недостатньо підкріплені коштами з місцевого та державного бюджетів, оскільки часто представники органів виконавчої влади, не розуміючи сутності гендерної політики, вважають, що виконання її завдань не належить до їх компетенції.
5. З погляду оцінки витрат на забезпечення гендерної рівності та розширення прав жінок необхідно враховувати не лише кошти, котрі закладені на виконання гендерних програм та заходів. Тому особливого значення набуває оцінка фінансових витрат на забезпечення діяльності спеціалістів, які працюють у напрямі реалізації цілей та завдань гендерної політики. Такий підхід дасть змогу оцінити не лише реальну фінансову вартість дій, спрямованих на досягнення гендерної рівності, а й рівень залучення чоловіків та жінок до питань реалізації державної гендерної політики.
6. Провідну роль у становленні рівності прав та можливостей чоловіків і жінок відіграє наявність, кількість та доступність послуг, спрямованих на виконання цілей гендерної рівності, особливо фінансування гендерної політики, оскільки саме означена позиція вказує або на декларативність політики, або на її дієвість. Аналіз таких послуг, й особливо аналіз видатків на фінансування таких послуг, допомагає дати реальну оцінку та відобразити стан справ щодо впровадження гендерної політики.
7. Діяльність багатьох організацій, що надають гендерно чутливі послуги, часто не відображена у щорічних звітах областей, що пояснюється відсутністю узагальненої системи збору та оцінки інформації про діяльність різних галузевих закладів, що працюють у напрямі досягнення гендерної рівності та розширення прав жінок. Окрім того, відсутня державна система відстеження фінансових коштів й оцінки користі, котру одержують жінки та чоловіки від видатків державного бюджету.

Financing for Gender Equality

occupied Palestinian territories
Senegal
Ukraine
Bolivia
Cameroon
Nepal
Rwanda
Tanzania
Ethiopia
Haiti
Honduras
Jordan
Kyrgyzstan
Nicaragua

United Nations Entity for Gender Equality
and the Empowerment of Women

вул. Кловський узвіз, 4, офіс 9
Київ, Україна, 01021

Телефон: +380 44 384 12 81
www.unwomen.org

УКРАЇНСЬКИЙ
ЖІНОЧИЙ
ФОНД

вул. Артема, 79, офіс 38
Київ, Україна, 04050

Тел.: (+380 44) 568-53-89,
www.uwf.kiev.ua

EUROPEAN
COMMISSION

Програма фінансується
Європейською Комісією
Programme is funded by EC

Міністерство соціальної
політики України

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

вул. Пушкінська, буд. 34
м. Київ, Україна, 01004
Тел: +38 (044) 234 00 38
www.fes.kiev.ua